

VÄNDPUNKT

Förslag om kultur och hälsa i nordisk samverkan

Rapport till Nordiska ministerrådet från Region Skåne

Del 2 (2)

Kartläggningsmaterialet

Bilag

Bilag	Tema	Side
A	Forskning	3
B	Utdanning	20
C	Praksis og prosjekter	31
D	Praksis og prosjekter internasjonalt	69
E	Kunnskapsbank	75
F	Referanser og litteratur	76

Tekstene i bilagene er i originalspråk, evt oversatt til norsk eller svensk.

Bilag A Forskning

Danmark

Per Thorgaard, overlæge, Aalborg Universitetshospital, Plan & Kvalitet

”Kultur og helse” er som betegnelse for en fælles skandinavisk dialog og eventuel indsats ikke heldig, da den begrebsmæssige tolkning ikke er entydig. Direkte oversat til dansk vil begrebet ”kultur” – med dets mangefacetterede aspekter – formentlig være entydigt dækkende i de valgte sprogområder. Derimod er begrebet ”helse” ikke entydigt og på dansk primært knyttet til en sygdomsopfattelse (en person, der er ramt af ”u-helse” er syg i en medicinsk forstand). I andre skandinaviske lande ses ”helse” og ”sygdom” som to delvist uafhængige størrelser. Tidligere danske forskningspublikationer har anvendt betegnelserne ”Kultur og sundhed” og ”Krop, sundhed og sygdom” – også dette med manglende sproglig intuitiv præcision. Det er mit klare råd at en fælles skandinavisk diskussion af emnet og eventuelle initiativer indenfor begrebsområdet forudsætter en fuldstændig afklaring af ordenes betydning og nationale tolkninger. En sådan proces skal ikke nødvendigvis føre til en fælles skandinavisk entydighed i ordenes betydning (det er næppe muligt); men i det mindste afklare hvilke elementer og begreber - indenfor den valgte overskrift ”Kultur och Helse” – der skal gøres indsatser for. Jeg finder en sådan konkret begrebsafklaring nødvendig både for den politiske dialog og for den konkrete indsats på forsknings – og uddannelsesområdet.

Mht. den danske definition af ”kultur” omfatter begrebet både en almengyldig, antropologisk forståelse og de mere konkrete kunstarter og deres individbaserede opfattelse/forståelse. Man skelner således i videnskabelig sammenhæng mellem kultur i et humanistisk perspektiv og i et mere personligt æstetisk, oplevelsesbaseret perspektiv. ”Helse” rummer i Skandinavisk perspektiv både de tidligere beskrevne linguistiske udfordringer – samt en konceptuel forskellighed i den videnskabelige tilgang (hhv. det ”negative helsebegreb” og det ”positive helsebegreb”).

Med baggrund i disse meget brede – og delvist svært definerede begreber – kan man konstatere at den danske videnskabelige aktivitet primært foregår indenfor en række humanistisk orienterede forskningsgrene på universiteterne og enkelte andre forskningsinstitutioner (bl.a. Danmarks Farmaceutiske Universitet, Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole, Center for Etik og Ret, Statens Institut for Folkesundhed og Institut for Sundhedsvæsen (DSI)). Forskningsmiljøerne indenfor den humanistiske forskning har historisk været spredt over hele landet – hvilket må anses for et gode grundet kompetencespredning og muligheder for tværfagligt samarbejde. Forskningssamarbejder mellem humanistiske og sundhedsvidenskabelige forskere er først så småt ved at blive etableret. Hovedvolumen i dette samarbejde foregår indenfor musikanvendelse i forskellige komplementære terapeutiske sammenhænge. Overordnet set må man dog beskrive den danske sundhedsvidenskabelige forskningsaktivitet indenfor emnet ’Kultur og helse’ – og kombinationen af medicinsk og humanistisk forskning – som værende rudimentær.

Forskningen kan for praktiske formål kategoriseres indenfor overskrifterne ”medicin og behandling”, ”samfund og livsvilkår” og ”kunst og kultur – humanistiske aspekter”. Der er aktuelt i Danmark som ovenfor anført en rudimentær forskningsaktivitet indenfor det medicinske, behandlingsmæssige aspekt af ”kultur” - stort set udelukkende drevet af ildsjæle indenfor det kliniske terapeutiske miljø i samarbejde med musikterapeuter (universitære forskere) og komponister. Forskningsmiljøerne vedrørende antropologiske, psykologiske og sociologiske aspekter ved de to sidstnævnte kategorier er veletablerede ved de danske universiteter; men dårligt knyttede til behandlingsmiljøet (den kliniske verden). Man må således konstatere, at der i Danmark er spredte forskningsinitiativer indenfor de fleste områder og aspekter af den brede tolkning af begreberne; men at sammenknytningen er svag – især til den behandlende del af sundhedsvæsenet.

Samlet set må forskningsaktiviteten betegnes som ”svag” sammenlignet med øvrige skandinaviske lande. På videnskabelig baggrund bør der etableres dansk deltagelse i en skandinavisk viden- og forskningsdatabase på området. Eventuelle politiske initiativer bør – især med hensyn til dansk bidrag og indsats – først konkret forhandles og aftales efter en grundig begrebsafklaring af den specifikke indsats. En sådan afklaring kræver ikke en sproglig forståelsesmæssig ”ensretning”; men mere en konkret indholdsbeskrivelse med et specificerende, entydigt ordvalg. Ud fra en aktuell dansk synsvinkel vil det – efter min mening – være formålstjenligt at fokusere på kategorien ”medicin og behandling” – altså en udbygning af forskningssamarbejdet mellem humanistiske og sundhedsvidenskabelige forskere.

Et sådant samarbejde kunne med fordel bygges op om konkrete forskningsprojekter. Som eksempel på dette kunne nævnes forskning tilknyttet ”kultur” i den danske kvalitetssikringsindsats indenfor sundhedssektoren. Den veletablerede danske kvalitetssikringsindsats indenfor sundhedssektoren (DDKM og ”Joint Commission” modellen) rummer aktuelt ikke nogen form for ”kultur- kvalitet”. En specifik indsats herfor kunne beskrives med tilknyttet forsknings- og dokumentationsindsats. Desuden står det danske sundhedsvæsen overfor en landsdækkende etablering af ”supersygehuse”. En national satsning, hvor indbygningen af kulturperspektivet aktuelt udgør et unikt tidsvindue, som ikke på samme måde er tilgængeligt indenfor de nybyggede sygehuses levetid (40-60 år). Nogleordene for mit forslag til en dansk fokuseret og forstærket indsats kunne således blive ”kultur og kvalitet i sundhedsvæsenet” og ”kultur og supersygehuse” – begge emner i et konkret sundhedsvidenskabeligt perspektiv; men med relevant inddragelse af den eksisterende humanistiske og samfundsvidenskabelige forskningsaktivitet.

Region Nordjylland

Per Thorgaard, overlæge, Aalborg Universitetshospital, Plan & Kvalitet

En indsats med baggrund i forskning i lydmiljøets betydning for patienter under ambulance-transport er som noget helt aktuelt under konkret udrulning. 16 nye ambulancer, der indsættes i Region Nordjylland udstyres med særlig lyddæmpning og særligt højtalersystem til formidling af musik til de syge.

Tilsvarende tiltag gøres på de psykiatriske akutafdelinger i samme region - med baggrund i forskning i musikintervention – for at reducere hyppigheden af brug af tvang indenfor psykiatrien. Begge tiltag er eksempler på forskningsbaseret ændring af praksis med inddragelse af ”kultur” (i dette tilfælde musikintervention).

Københavns Universitet

Presentasjonstekst fra profilmagasinet Sund Aldring, som er utgitt av Center for Sund Aldring

Sund aldring. På sporet af det gode ældreliv

Mange opfatter aldring som noget, der kun angår de ældre – et fænomen, der starter sent i livet og uundgåeligt gør os svage og syge. Men aldringen begynder faktisk allerede omkring fostertilstanden, og processerne varer resten af livet. Gradvist svækkes en række af kroppens funktioner, men det behøver hverken gøre os syge eller forringe vores livskvalitet. Vi har muligheden for sund aldring.

Ønsket om at forstå både aldringens biologiske mekanismer og dens rolle i den enkeltes og samfundets liv var drivkraften i oprettelsen af Center for Sund Aldring (CESA) ved Københavns Universitet. Perspektivet var fra starten, at den videnskabelige indsigt skal omsættes til nye og bedre typer af forebyggelse og sundhedsfremme. Eksterne bidrag (Nordea-fonden) har gjort det

muligt at sætte endnu højere mål for forskning og formidling frem mod 2018. Når CESA allerede har gjort sig bemærket både i forskningsverdenen og i den danske offentlighed, skyldes det blandt andet den måde, man forsker på: tværfagligt og involverende.

Tværfagligheden indebærer, at man både forsker med elektronmikroskop og kulturhistorisk helikopter. Man interesserer sig ikke kun for, hvordan aldringen foregår på celleniveau, men også for, hvordan psykologiske og sociale forhold påvirker mulighederne for et godt ældreliv. Det handler alt sammen om, hvordan vi får energi til livet.

Meget af forskningen foregår i dialog med dem, den handler om – både borgerne og alle de professionelle, der arbejder med at skabe gode rammer for sund aldring fx i kommunerne. Man ønsker at løbende formidle resultater, så de hurtigt kan blive brugt i praksis. Fx vurderer man, at de sociale medier i meget høj grad kan løse den vigtige opgave at bringe forskningen i direkte dialog med sin omverden. For aldersforskningens målgrupper er allerede storforbrugere af sociale medier.

Bliv 100 år på 100 meter

Et af de større formidlingsprojekter, der er i støbeskeen, er installationen 'Livets Gang'. Her går publikum igennem en 100 meter lang gang, hvor de med alle sanser kan opleve et menneskes aldersudvikling fra 0 til 100 år – med en række stop undervejs, der kræver fordybelse og stillingtagen. Formidlingen i 'Livets Gang' vil selvfølgelig afspejle CES A's forskning. Den arkitekttegnede tunnel blev indviet i København i forbindelse med videnskabsfestivalen 'Science in the City' i juni 2014 og skal efter planen også turnere i hele Danmark. Livets Gang er et godt eksempel på, hvordan man også kan og skal formidle forskningen troværdigt på annerledes måder. Når man skal formidle, er man nødt til at præcisere sine argumenter, og den proces kan i sig selv være med til at styrke forskningen. Men det store perspektiv er selvfølgelig, at man har en helt naturlig forpligtelse til at gøre forskningen forståelig og anvendelig for borgerne. Det er dem og deres livsforløb, det hele handler om.

Storm P. Museet

*Iben Overgaard, Udviklingschef, FrederiksbergMuseerne
Nelli Øvre Sørensen, Lektor, forsker F&I, UC Sjælland*

Storm P. Museet på Frederiksberg har fokus på at skabe et museum hvor alle, uanset baggrund og forudsætninger, kan finde deres plads. For mange er det let, men der er også grupper, for hvem der kan være store udfordringer. En kulturinstitution kan med de særlige rammer blandt andet gennem arbejde med kunsten tilbyde noget andet og mere end sundhedssektoren. Et museum har i dag et medansvar for at løse de problemer og udfordringer i det samfund, museet er del af. Væsentligt i dette arbejde er at kunne dokumentere resultaterne og forske i, hvordan museets praksis udvikles bedst muligt og gør den største forskel.

På netop museet for Storm P. giver det mening, fordi Storm P. gennem hele sit kunstneriske virke havde et socialt blik for samfundets udsatte eksistenser. Museet ønsker at videreføre denne ånd. Gennem dialog og fællesskab ønsker man at styrke museets rolle i samfundet og derigennem også skabe et museum der er relevant for flere.

Om kulturinstitutionernes potentiale for at understøtte udsatte borgeres vej til et bedre liv, 2012 – 2015

Et forskningsprojekt og udviklingsprojekt om recovery og inklusion for mennesker med psykisk sårbarhed. Projektet er udviklet og igangsat i samarbejde mellem Storm P. Museet og UC Sjælland, og er endvidere forankret i samarbejde med Frederiksberg Psykiatriske Center og med brugerne.

Projektet finansieras af Kulturstyrelsen og Frederiksberg Kommune. Projektet fokuserer på Storm P.s kunst og praksis, på deltagernes egne kreative processer og på arbejdspraktik på museet.

Projektets idé ligger inden for social inklusion og recovery tænkningen. Recovery tilgangen fokuserer på deltagernes deltagelse i et fællesskab om at skabe kunst i en hverdagslivs- og samfundsmæssig kontekst. Inklusionen er to-delt: Som deltagelse i et interessefællesskab om at lære om kunst og skabe kunst, og inklusion i museets rummelige miljø gennem deltagelse i arbejdsfællesskabet om museets daglige aktiviteter. Man anvender aktionsforskning med deltagelse i og deltagende observation i forløb på museet. Dertil fokusgruppeinterviews med deltagere undervejs og enkeltinterviews under deltageres arbejdspraktik, underviseren og de involverede museumsansatte.

Om kulturinstitutioners potentiale som aktør for at give den ældre et bedre liv,
2013 – 2016

Projektet består af fire dele, hvor forskere fra tre fagområder samarbejder i projektet som helhed og med ansvar for hver deres fagområde. Forskningen har fokus på, hvordan en kulturinstitution kan have samfundsmæssig værdi ved at skabe rammer for netværksdannelse i forhold til ældre ensomme mennesker på Frederiksberg. Via et kvalitativt etnografisk studie studeres de sociale fællesskaber og samvær i gruppen af raske ældre og deres samarbejde med at udvikle viden gennem livshistorieværksteder gennem workshopforløb på Storm P Museet. Det ønskes her at undersøge museets og kulturinstitutionens inkluderende potentiale som aktiv samfundsaktør i forhold til socialt udsatte. Dertil er de ensomme ældre med til at skabe reminiscensforløb for ældre demente i samarbejde med museet og kvalificere museets formidling for ældre i selve udstillingerne.

Forskningsresultater og fund formidles fagområdespecifikt i forskellige tidsskrifter, der retter sig mod de tre forskellige interesseområder, og som hver især afspejler de tre repræsenterede fagområder, det naturvidenskabelige, sundhedsfaglige fagområde, det human- og samfundsvidenskabelige, sundheds- og socialområde og det museumsfaglige område.

Finland

Marja-Liisa Honkasalo, professor Åbo Universitet

Syftet med åtgärdsprogrammet *Konst och kultur ger välfärd* 2010-2014 har varit att med hjälp av konst och kultur främja välbefinnande och hälsa och att stärka delaktigheten för individen och samhället och på social nivå. Det lades fram förslag för sammanlagt 18 åtgärder, och dessa var är indelade i aktiviteter relaterade till 1) lagstiftning, administration och finansiering 2) samarbete mellan den offentliga, privata och tredje sektorn 3) forskning och kunskapsbas 4) utbildning och 5) information. Som en del av aktiviteterna relaterade till forskning och kunskapsbas föreslogs en femårig professur i kultur och hälsa. 2011 års europeiska kulturhuvudstad Åbo deltog aktivt i främjandet av denna professur och hade en del av det ekonomiska ansvaret för tjänsten. 2010 fattade Åbo universitet ett slutligt beslut om professuren som skulle placeras på den medicinska fakulteten, men med målet att samordnas tvärvetenskapligt över fyra fakulteter.

Marja-Liisa Honkasalo har upprättat Centrum för Kultur och hälsa vid Åbo Universitet, som är genomsam för fyra fakultet: den medicinska, humanistiska, samhällsvetenskapliga och pedagogiska. Den bygger på idén om 'medical humanities' och arbetar på ett brett område inom kultur och hälsa. Centrum har ansvar för forskning, forskarutbildning, undervisning, utvecklingsarbete, evaluering samt aktivitetet med lokala aktörer. Centret koordinerar forskarutbildning på ett landsomfattande nivå och har ansvar för ett forskarnätverk med ca. 30 forskare. Eftersom kultur och hälsa är ett nytt akademiskt fält på universitetsnivån, centret har

skapat nätverk med konstnärer, konstforskare, adminstarörer och konsthögskolor och har byggt ett omfattande forskningsprogram för Finlands Akademi.

Forskningscentret är ansvarig för två stora forskningsprojekt som finansieras av Finlands Akademi och för forskarnätverket 'Kultur och välbefinnande med 28 studenter och stipendiater från olika universitet i Finland. Regelbundna möten har organiserats av och på forskningscentret. Forskningscentret har aktivt organiserat workshopar och möten för stipendiater och andra som arbetar med utvecklingsarbete, särskilt med projekt om kulturella aktiviteter och välbefinnande. Fokus för de senaste två workshoparna har varit möjligheterna att studera effekterna av artistiska metoder.

I det följande ges en översikt över pågående forskningsinsatser vid olika universiteten i Finland.

1. Lapplands universitet: Arktisk kultur, välbefinnande, turism och design – temaområde

Forskningsämnen på detta temaområde kan till exempel vara nordisk konst och miljökultur, temporal ryt, arktiskt välbefinnande, överlevnad och stödprocesser i det dagliga livet, gästfrihet, rörlighet, socialt sammanhang och samhällskonst. Dessa ämnen studeras som kulturella, ekonomiska, politiska och tekniska frågor, men också som mänskliga och gemensamma frågor.

2. Lapplands universitet: FEENIKS – Konst och kultur i den mentala och materiella återuppbyggnadsprocessen efter Lapplandskriget

Feeniks är ett tvärvetenskapligt program som finansieras av Finlands Akademi. Uttrycket "finska vinterkriget och fortsättningskriget" [1939–40 och 1941–44] som etablerades i den finska historiska diskursen har trängt undan termen Lapplandskriget [1944–45] från det nationella minnet av andra världskriget. Men faktum är att finska Lappland upplevde en kollektiv materiell och mental katastrof hösten 1944, då retirande tyska trupper nästan totalförstörde regionens materiella kultur, byggnader och infrastruktur.

Detta forskningsprojekt är det första systematiska initiativet till en enhetlig bild av vilken roll konst och kulturella aktiviteter spelade i det mentala och materiella återuppbyggandet av Lappland. Kultur förstås här som ett vidare begrepp, och forskningen görs med olika angreppssätt utifrån flera olika discipliner: kulturell historia, konsthistoria, konstutbildning, samisk forskning, fotografisk forskning, litteraturforskning, sociologi, arkitektur och museologi.

Vår huvudsakliga fråga är: Hur återuppbyggdes Lappland materiellt och mentalt i olika livssfärer av och genom konst och kultur?

3. Östra Finlands universitet: Kultur, hälsa och hälso- och sjukvård (avdelningen för vårdvetenskap)

Sambandet mellan hälsa och kultur i olika kontexter har varit fokus i flera olika studier. Forskning har genomförts och letts av professor emerita Pirkko Meriläinen och dosent Merja Nikkonen. Exempel på fokus i nyligen genomförda studier är hälsa och hälsofrämjande bland etiopiska ungdomar bosatta i Finland, utländska sjuksköterskors anpassning till den finska arbetskulturen inom hälso- och sjukvården samt multikulturella frågor ur finska och utländska sjuksköterskors synvinkel.

Den kulturella bakgrunden är relaterad till individens uppfattning om hälsa och hälsobeteende. Personal inom hälso- och sjukvården bör identifiera dessa kulturella uppfattningar och ge kulturellt anpassad vård. Det finns flera utmaningar på multikulturella arbetsplatser, och man bör särskilt arbeta med att vägleda utländska sjuksköterskor. I vidare studier kommer fokus att ligga

på bland annat hälsofrämjande bland åldrande flyktingar och ungdomar i olika kulturella kontexter.

4. Östra Finlands universitet: Kultur och hälsa (avdelningen för folkhälsa)

Kultur och hälsa har på senare år växt fram som ett nytt och spännande forskningstema. Trots att det är ett nytt ämne på vår avdelning har det sedan 2009 resulterat i två doktorsexamina, och många fler doktorsprojekt är redan på gång.

Detta är ett spännande och kreativt forskningsämne som är under framväxt och som har stor betydelse för folkhälsan både nationellt och internationellt. Kultur förstås som ett brett koncept med generella värden, normer, attityder, betydelser, beteenden, metoder och andra systemiska faktorer som tros ha betydelse för hälsan. En del av detta ämnesområde handlar om kulturella vanor, bland annat konst (t.ex. musik och dans) och deras anknytning till hälsa. Det kommer nya forskningsidéer nästan varje vecka och de kommer att ge nya intressanta dimensioner till vår studieportfölj.

Många delprojekt har baserats på internationellt insamlade data. Exempel på ämnen är vilken betydelse andlighet har för hälsan i olika kulturer och grupper, psykosocial coping hos palestinska ungdomar i ständigt kristillstånd, följder och implikationer på folkhälsan efter humanitära kriser, sociokulturella förklaringar av misslyckandena att utrota polio i Pakistan, humor och hälsa i olika kulturella miljöer osv.

5. Tammerfors universitet: Musik (kultur) och välbefinnande tvärvetenskapligt forsknings- och innovationsprojekt (musikstudier och etnomusikologi)

Tarja Rautiainen-Keskustalo är en musikstipendiat som sammanför perspektiv från studier i populärmusik, etnomusikologi och kulturstudier. Hon är särskilt intresserad av skapandet av musikens betydelser i olika historiska och sociala kontexter. Hon har studerat hur dessa komplexa, kroppsliga betydelser förmedlas både i vardagliga situationer och i institutionella kontexter där de är en del av exempelvis nationsbygge och diskurser om kreativ ekonomi.

I hennes senaste tvärvetenskapliga forskningsprojekt har hon fokuserat på att utveckla ett nytt samband mellan samhällsvetenskap och musikstudier. Genom att utveckla koncepten musikalisk handlingsfrihet och materialiserad musik strävar hon efter en ny kulturell förståelse av social tillhörighet och välbefinnande.

6. Tammerfors universitet, Centre for Practise as Research in Theatre: The Effective Circus Project

The Effective Circus Project syftar till att öka anställningen på cirkusfältet genom att förbättra cirkusorganisationernas förutsättningar att agera som arbetsgivare åt yrkesutövare på sociala och tillämpade cirkusar. Projektet organiserar lektioner i social cirkus i olika regioner i Finland och främjar metoderna för forskning om cirkusens välbefinnande effekter. Projektet säljer också workshoppar som främjar välbefinnande på arbetsplatser, och organiserar arbetsseminarier för kommersialisering av välbefinnandetjänster för cirkusar och samhällen. Projektet innebär också internationellt samarbete.

The Effective Circus Project är en fortsättning på The Social Circus Project (2009–2011). Projektet startade den 11 november 2011 och avslutades den 28 februari 2014 och administrerades av Centre for Practise as Research in Theatre vid Tammerfors universitet.

7. Helsingfors universitet, Ruralia-institutet: Rapport om kultur för välbefinnande

Projektet analyserar erfarenheterna av utvecklingsprojekt som syftar till att utveckla interaktionen mellan kultur och hälsosektorn i Södra Österbotten i Finland. Dessutom analyseras kopplingarna mellan kultur och hälsosektorn i de 18 kommunerna i Södra Österbotten, varvid god praxis identifieras.

8. Aalto-universitetet: Fakulteten för konst, design och arkitektur

Inspiration är något som uppstår i var och en av oss. Den kan också växa fram genom kommunikation med andra människor. Arild Berg undersöker i sin studie vad som händer när människor bjuds in till en konstutställning. I tre fallstudier där han skapade keramiska konstverk som byggde på deltagande i varje miljö hade han ett explicit fokus på att engagera deltagarna i materialbaserad konst. Först bjöd han in folk att på plats tillverka konst för en bisättningslokal. Den andra samarbetsplatsen var en skolentré. Den slutliga kontexten var en korridor i en mental hälsovårdsinträttning. Deltagandet verkade möjliggöra utveckling av en särskild typ av kommunikationsprocess som kännetecknades av sinnlig närvaro och taktil resonans. Studien visar hur metoder inom den humanistiska vetenskapen som bygger på deltagande bidrar till artistiska metoder och därmed inför ett nytt forskningsbaserat närmande för implementering av konst i det offentliga rummet.

9. Jyväskyläs universitet: Litteraturterapi

Pågående projekt av Katriina Kajannes.

10. Jyväskyläs universitet: Projekt för utveckling av finsk musikterapiutbildning

Pågående projekt av Jaakko Erkkilä.

11. Jyväskyläs universitet: Musik för alla – forskningsgrupp

Forskningsgruppen Music for All (MfA) etablerades 2010. Detta multidisciplinära centers huvudsakliga fokus är att systematiskt undersöka det konceptuella innehållet och den särskilda musikutbildningen. MfA:s mål är dessutom att skapa en offentlig och kritisk debatt om lika möjligheter att lära sig musik – studenter med speciella behov bör ha rätt till verkligt engagerad musikutbildning och ges möjlighet att bli professionella musiker. Forskningsresultaten hittills omfattar även nya och viktiga tillvägagångssätt, särskilt för utveckling av utbildnings- och konstsystem och pedagogiska arrangemang. Utöver forskning främjar MfA aktivt forskningssamarbete och ger rådgivning, handledning och utbildning till forskare genom att organisera möten och seminarier.

MfA:s huvudsakliga forskningsmiljö är det särskilda musikcentret Resonaari i Helsingfors. Förutom i Resonaari är forskare placerade på tre ledande finska universitet: Helsingfors universitet, Jyväskyläs universitet och Åbo Akademi.

Norge

Geir Arild Espnes, professor Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet/NTNU, Senter for helsefremmende forskning

Ved Senter for helsefremmende forskning er flere prosjekter gjennomført etter at senteret startet med denne type forskning. Det er kommet flere rapporter og to mastergrader ut av arbeidet. Prosjektene er som følger:

Kulturdeltakelse og helse

Dette er en evaluering av Den kulturelle spaserstokken, arena for kulturell deltakelse for seniorer i Trondheim kommune og 2) *Den kulturelle dørstokkmila*, som er et bidrag til kartlegging av kultur- og fritidsinteresser blant hjemmeboende menn i alderen 70+ i Trondheim kommune.

Undersøkelsene hadde som formål å gi en beskrivelse av demografi, aktivitetsnivå og helse hos deltakere i Den kulturelle spaserstokkens kulturtilbud. Vår intensjon har videre vært å innhente grunnlagsmateriale vedrørende deltakelse i kulturaktiviteter og om deltakernes opplevelse av livskvalitet, mening og mestring i hverdagen.

Forskningsbidragene er evalueringsbidrag og indikerer at de aller fleste er flinke til å ivareta egen helse og at helsetilstanden er god. Flertallet oppgir få eller moderate begrensninger i hverdagen. Det kulturelle aktivitetsnivået er jevnt over imponerende høyt alderen tatt i betraktning. Mye tyder på at kulturdeltakelse bidrar til å styrke opplevelsen av tilhørighet og inkluderende fellesskap. Kreativ livsutfoldelse er en viktig kilde til økt livskvalitet. Uten å kunne dra noen klare konklusjoner, er det grunn til å anta at opplevelsen av utvikling, økt mestring og mestringstro kan bidra til styrking av helsefremmende faktorer som opplevelsen av mening, sammenheng, trivsel og mestring i hverdagen.

Selv om denne undersøkelsen ikke kan konkludere på dette, anser vi det som viktig å kunne undersøke hvordan man når fram til og aktiverer nye grupper. Langtidseffekter av kulturaktiviteter, på livskvalitet så vel som biomedisinske effekter, anbefales også undersøkt. Vi trenger mer presis kunnskap. Hva er det som eventuelt virker helsefremmende, hvorfor, og hvordan implementere gode tiltak i folks hverdag. Kjønnssdimensjonen synes viktig.

Den andre undersøkelsen var en kartlegging av kulturdeltakelse og fritidsinteresser blant hjemmeboende mannlige seniorer i Trondheim kommune i alderen 70+. Kartleggingen danner grunnlag for kommunens framtidige satsing innen seniorkultur og for videre forskning.. Selv om resultatene fra denne undersøkelsen bør leses med forsiktighet, er funnene i tråd med flere nasjonale og internasjonale undersøkelser, hvor deltakelse i meningsfylte, stimulerende fellesskap og omgivelser framheves som viktige livskvalitetsfaktorer.

Kultur for helse

Dette er det nyeste bidraget til kultur/helseforskning fra Trondheim. Dette er en intervensjonsstudie etter modellen fra "Kultur på resept" i Skåne men med lokale tilpasninger. Det er designet en tjenestemodell som er under utprøving som en intervensjon. En pilot er gjennomført og en håper å få kommet i gang med hovedundersøkelsen tidlig 2015.

Helsefremmende drama (NTNU)

Ved Seksjon for drama/teater, Det humanistiske fakultet, har kunst, kultur og helse vært forsknings- og undervisningsfelt i flere år. Drama- og teaterfag stimulerer kreativitet og trivsel gjennom fellesskap og inkluderende, aktiv deltakelse med hele kroppen. Kvalitativ forskning og erfaring viser at mestring og oppdagelse av egne ressurser gjennom kunstnerisk aktivitet fremmer livskvalitet og glede. NTNU har profesjonskunnskap om ressursorientert dramaterapi som forebyggende og kurativ aktivitet som har vist seg etterspurt og nyttig for helsearbeidere, lærere mv.

Kultur og helse i Nord-Trøndelag

Nord-Trøndelag fylkeskommune, Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT), Helse Nord-Trøndelag, HUNT forskningssenter – Det medisinske fakultet, NTNU og Levanger kommune har gjennom FOLK-prosjektene og Program for kultur og helse (2002-2014) lang erfaring i å drive prosjekt og utviklingsarbeid innen kultur- og helsefeltet.

Samlet er det utviklet om lag 75 delprosjekt gjennom dette samarbeidet. Satsingen har omfatta flere ulike kunst- og kulturuttrykk og målgrupper og har vært knyttet til innsatsområdene *praktisk kultur- og helsearbeid, forskning og forskningsformidling, og utdanning*. Kommunene har stått sentralt og de har utvikla tilbud til hele befolkninga og tilbud til grupper av barn, ungdommer, voksne og eldre som vanligvis ikke deltar. I tillegg har kommunene videreutviklet eksisterende tilbud slik at flere målgrupper kunne nås.

Satsingen har bidratt til utvikling av nyskapende kunstprosjekt som *Candid Candle* og *Kvinner i helse- og omsorgsarbeid*. Det er dessuten drevet formidling og rådgiving; seminar, kurs og konferanser. To nasjonal konferanser med stor deltakelse og ledende internasjonale foredragsholdere er arrangert i løpet av samarbeidsperioden.

Det er utviklet studietilbud ved HiNT og studieplan for fagskole i kultur og helse ved v.g. skole. Kunnskapsgrunnlaget for kultur- og helsefeltet er styrka gjennom flere FoU-prosjekt. Spørsmål om kultur deltakelse og helsetilstand i Helseundersøkelsen i Nord-Trøndelag – HUNT 3 ble blant annet analysert i prosjektet *Patterns of receptive and creative cultural activities and its association on perceived, mental health and satisfaction with life among adults: A cross-sectional HUNT-study*. Resultatene viser tydelige sammenhenger mellom kultur og helse på befolkningsnivå. I andre delprosjekt ga enkeltpersoner og grupper uttrykk for positive effekter. Samarbeidet har også resultert i metodeutvikling blant annet i omsorgen for enkelte grupper eldre. Flere vitenskapelige artikler er utarbeidet/under arbeid med grunnlag i kultur- og helsespørsmålene i HUNT. I dag er kultur- og helsearbeidet en del av ordinær virksomhet i fylkeskommunen og flere kommuner i fylket. Det samme gjelder de øvrige aktørene i samarbeidet. Regionens satsing har blant annet ført til opprettelsen av Nasjonalt kompetansesenter for kultur og helse i Levanger. (Se også egen presentasjon om HUNT nedenfor.)

Resultatene fra HUNT 3, nasjonal og internasjonal forskning viser imidlertid at det er sosiale og geografiske forskjeller i kultur deltakelse og helse. Disse utfordringene blir blant annet fulgt opp i HUNT 4. Det er fortsatt behov for samlet innsats på feltet for å bidra til forankring og utvikling. Kultur og helse må anerkjennes som fag- og forskningsfelt. Det er behov for sterkere forankring politisk, i relevante departement, direktorat, i planer, veiledere, m.v. og i budsjett. Det trengs økonomisk støtte til både tiltak, utdanning og forskning. Videre trengs mer forskning; helseeffekt individ-, gruppe- og befolkningsnivå, implementeringsforskning, evaluering, forskning om samfunnsøkonomiske effekter m.v. Kultur og helse må dessuten inn i alle relevante utdanninger.

GAMUT - Griegakademiets senter for musikkterapiforskning.

Hovedfunksjon er å etablere og gjennomføre forskningsprosjekt som kan generere ny kunnskap om musikkterapi og om musikk, helse og utvikling i videre forstand. Senteret ble etablert som forskningsenhet, Uni helse i 2006, og springer ut av fagmiljøet i musikkterapi ved Griegakademiet - Institutt for musikk, Universitetet i Bergen. Senteret samarbeider med mange ulike fagmiljø, både regionalt og internasjonalt. I tillegg til drift av ulike forskningsprosjekt, tilbyr GAMUT veiledning og forskningsbaserte kurs og foredrag. Senteret gir også ut to internasjonale tidsskrift: *Nordic Journal of Music Therapy* (i samarbeid med Routledge, Taylor & Francis) og *Voices: A World Forum for Music Therapy* (internasjonalt elektronisk forum og open access tidsskrift).

Senter for musikk og helse, Norges musikkhøgskole, Oslo.

En hovedprioritering ved Senter for musikk og helse er å initiere og dokumentere forskning som viser hvordan musikk kan ha innvirkning på helse og livskvalitet. (Se også under bilag B, Utdanning).

HUNT forskningscenter

Presetansjonstekst fra NTNU, HUNT forskningscenters webside

HUNT forskningscenter (Helseundersøkelser i Nord-Trøndelag) er en del av Institutt for samfunnsmedisin ved Det medisinske fakultet ved Norges teknisk-naturvitenskapelige universitet, og er lokalisert i Levanger. HUNT gjennomfører befolkningsundersøkelser i Nord-Trøndelag, driver medisinsk og helsefaglig forskning, forvalter forskningsdata og har en biobank som oppbevarer biologisk materiale og utleverer prøver til godkjente forskningsprosjekter.

HUNT er Norges største samling av helseopplysninger om en befolkning. Data er framskaffet gjennom tre befolkningsundersøkelser, HUNT 1 (1984-86), HUNT 2 (1995-97) og HUNT 3 (2006-08). Til sammen har 120 000 personer samtykket til at identifiserte helseopplysninger kan gjøres tilgjengelig for godkjente forsknings-prosjekter, og 80 000 har avgitt blodprøver. Dette gjør HUNT til en betydningsfull samling av helsedata og biologisk materiale, også i internasjonal sammenheng. Kombinasjonen av data fra befolkningsundersøkelser og biologisk materiale gir mulighet til å studere samspillet mellom genetisk variasjon, livsstil og miljøpåvirkning. Dette kan gi ny kunnskap om sykdom og helse. I letingen etter nye svar på dagens og framtidens helseproblemer vil studier av samspillet mellom genetisk disposisjon, livsstil og miljøpåvirkning bli et svært betydningsfullt verktøy.

Det planlegges en ny omfattende helseundersøkelse i 2017, HUNT 4.

Sverige

Ola Sigurdson, professor, föreståndare Centrum för kultur och hälsa, Göteborgs Universitet

Hur skall man tala om effekter av kultur på hälsan på ett överskådligt och meningsfullt sätt? Hur skall man forska om dem? Både ”kultur” och ”hälsa” är ord som kan betyda många olika saker: kultur kan vara såväl bakteriekultur som socialt system och konst; hälsa, som WHO betonar i sin definition, både frånvaro av sjukdom och välbefinnande. Lägg till detta att samma definition lyfter fram hälsa som ett mångdimensionellt tillstånd: hälsa är inte bara något fysiskt utan också mentalt och socialt. När vi talar om kultur och hälsa är det på sätt och vis att hävda att vi människor är mångdimensionella varelser. Detta har Centrum för kultur och hälsa vid Göteborgs universitet tagit fasta på när vi arbetar för att stimulera forskning om kultur och hälsa: en sådan forskning kan inte bara utgå från en enda vetenskaplig disciplin.

Forskning om kultur och hälsa kan inte *bara* vara forskning som mäter vad som händer i centrala nervsystemet när vi lyssnar på musik, den kan inte *bara* vara enkätundersökningar som undersöker hur besök på olika kulturinstitutioner kan ställas jämte antal vårdtimmar, och inte heller räcker det med forskning om sjukdoms-skildringar i skönlitteratur. Givetvis måste forskningen inom kultur och hälsa omfatta allt detta. Utmaningen ligger i att på något sätt föra samman olika forskningsdiscipliner och perspektiv med varandra för att få just en mer mångfacetterad bild av hur kultur och hälsa hänger ihop för oss människor.

Låt mig illustrera denna poäng med några konkreta forskningsprojekt vid Göteborgs universitet som rör just musikens roll för vårt välbefinnande. Det är knappast någon överdrift att påstå att musik är en konstform som betyder mycket för många människor. En forskargrupp som valt ett mer fysiologiskt eller medicinskt perspektiv är ”BodyScore” eller ”Kroppens partitur” som de också kallar sig själva på svenska. Här studerar man hur musik biologiskt påverkar människans kropp och vår hälsa. Syftet är att hitta nya former där musik kan användas för medicinska ändamål, främst inom rehabilitering och friskvård. I artikeln ”Musical Piloerection” i tidskriften *Music and Medicine* har hjärnforskarna Björn Vickhoff, Michael Nilsson, med flera tittat på vad man kallar ”gåshudseffekten” av musik, men här berörs inte bara gåshudseffekten utan att det är möjligt att

använda musik för att reducera stress på ett sätt som kan mätas fysiologiskt. Det handlar då inte om en viss typ av musik utan helt enkelt musik som är självvald och som kan trigga personliga minnen. Marie Helsing har 2012 disputerat på avhandlingen *Everyday Music Listening* där hon konstaterar att utifrån ett psykologiskt perspektiv kan vardagligt musiklyssnande vara ett lätt och effektivt sätt att positivt påverka välbefinnande och hälsa genom sin förmåga att väcka positiva känslor och därmed reducera stress.

Vidare har musikvetarna Thomas Bossius och Lars Lilliestam 2011 publicerat boken *Musiken och jag: Rapport från forskningsprojektet* Musik i människors liv som utifrån djupintervjuer med 42 människor i åldrarna 20–95 år och boende i och nära Göteborg undersöker vad dessa personer gör med musik och vad musik betyder för dem. Ett kanske inte helt oväntat resultat är att musik spelar stor roll i människors liv, mer precist menar de att musiken – och de menar de alla möjliga aspekter på musik från utövande till lyssnande över skivsamlande – ”inte bara bidrar till den fysiska och psykiska hälsan, utan att den även är viktig för den existentiella hälsan” hos de personer de intervjuat. Med existentiell hälsa menar man helt enkelt upplevelsen av att livet är meningsfullt, och musiken är här en viktig beståndsdel i de intervjuade personernas reflektion över vad som gör deras liv meningsfullt. Den existentiella hälsan handlar alltså snarare om välbefinnande än frånvaro av sjukdom.

Till sist finns också ett forskningsprojekt som går under namnet ”Kultur, hälsa och personlighet” där Sören Holmberg och Lennart Weibull på SOM-institutet, Sveriges främsta opinionsinstitut, undersöker samspelet mellan kulturvanor och välbefinnande på social nivå. Ett preliminärt resultat är att man inte kan konstatera något samband mellan kultur och hälsa som frånvaro av sjukdom, men väl mellan kultur och hälsa som ett tillstånd av välbefinnande. Holmberg och Weibull skriver: ”Man blir inte frisk av kultur, men man kan *uppfatta* att man blir friskare.” Att *uppfatta* sig själv som friskare påverkar givetvis den totala erfarenheten av hälsa, eftersom hälsa också handlar om välbefinnande.

Här rör vi oss alltså från det fysiologiska över det psykologiska till det existentiella och det sociala. Därmed fångar vi in flera aspekter av den mänskliga hälsan. Lägg märke till att varje enskilt forskningsprojekt fokuserar på ett litet delområde, vilket kan uppfattas som frustrerande om man vill ha svar på en till synes enkel fråga, nämligen om kultur verkligen har positiva effekter på hälsan. Men här finns en lärdom som politiken kan hämta från forskningen, nämligen att resultaten ofta blir mer intressanta när de blir mer precisa. För en forskare är det viktigt att väl definiera vad det är man undersöker: ingen forskare inom kultur och hälsa kan säga något om kultur i allmänhet. Skillnaderna mellan musik, litteratur, dans, design och så vidare (om vi nu talar om kultur som konst) är stora. Vi kan även konstatera att det finns många olika sätt att ägna sig åt exempelvis musik: sjunga i kör på fritiden, lyssna på musik medan man diskar, komponera orkesterverk, samla på skivor, spela klassisk gitarr professionellt. Alla dessa olika sysselsättningar påverkar sannolikt hälsan på olika sätt. Vill man forska om dessa effekter måste man vara väl medveten om vad det är man gör.

Vid Centrum för kultur och hälsa försöker vi stimulera till många olika forskningsprojekt och även att dessa forskningsprojekt skall engagera forskare ur flera olika vetenskapliga discipliner. Ofta är steget ut ur det egna ämnet eller utanför den egna fakulteten vanskligt, eftersom man därmed måste konfrontera sina egna vetenskapliga metoder med andra sätt att tänka. Men också eftersom det inte sällan saknas medel till mång- eller tvärvetenskaplig forskning. Inte desto mindre är det sådana projekt som CKH försöker stimulera.

För att nämna några pågående projekt som kombinerar mångvetenskaplighet med en tydlig resultatriktning så kan jag till att börja med nämna ”Kulturmöten utan gränser”, som är ett samarbete mellan Göteborgs stad, Västra Götalandsregionen och CKH som finansieras Statens kulturråd. Projektet vill främja äldres delaktighet i kulturlivet med fokus på mångfald och generationsmöten, inspirera till nya arbetssätt och även undersöka implementeringsprocesserna när man vill integrera kultur i offentlig verksamhet. Ett annat projekt är ”Restorative Film” där

forskare samarbetar med filmskapare för att undersöka hur film kan användas i vårdmiljöer, äldreboenden och för sorgebearbetning. Båda dessa projekt kännetecknas av att de forskar om processer som äger rum i konkreta miljöer, i pågående verksamhet om man så vill. Platsen för forskningen är så att säga varken laboratoriet eller skrivbordet i första hand, utan snarare väntrummet, vårdmiljön eller samlingslokalen.

Slutsatsen är att om man skall tala om effekter av kultur på hälsan på ett överskådligt och meningsfullt sätt måste man göra det på flera sätt. Vad spelar kulturens tillgänglighet för roll för hälsan i ett samhälle? Hur påverkas min hälsa om jag själv får skriva om min sjukdom? Kan rörliga bilder, målade bilder, fotografier eller sjukhusmiljöer påverka tillfrisknandet? Vilken roll spelar våra föreställningar om olika sjukdomar för min upplevelse av dem? Vad händer i hjärnan när man dansar? Alla dessa frågor väntar på *sina* svar.

Samtidigt måste vi också våga dra några övergripande slutsatser om detta. Som underlag för sådana arbetar vi på Centrum för kultur och hälsa med tre frågor: Hur ser forskningsfältet kultur och hälsa ut i Sverige och internationellt? Vilken roll spelar konst och kultur i det kliniska arbetet? Och hur kan konsten själv artikulera frågor om sjukdom och hälsa på ett relevant sätt? Var och en av dessa frågor kommer att tematiseras i en antologi. Den första, *Kultur och hälsa: Ett vidgat perspektiv*, har redan publicerats. De två andra, med de preliminära titlarna *Kultur och hälsa: Kliniska perspektiv* samt *Konstnärliga perspektiv på hälsa*, kommer inom några år. Det är i kombinationen av de konkreta, väl definierade forskningsprojekten och de övergripande kartläggningarna som det blir möjligt att tala om kulturens effekter på hälsan på ett relevant sätt.

* * *

Gunnar Bjursel, professor Karolinska Institutet

Under de senaste åren har åtskilliga medicinska forskare från framstående universitet publicerat en rad rapporter i prestigefyllda tidskrifter som tydligt visar att kultur har stor betydelse för människors hälsa, välbefinnande och lärande.

- Forskare i Helsingfors har i banbrytande studier visat att musiklyssnande förbättrar återhämtningen efter stroke.
- Vid amerikanska och tyska universitet utvecklas dansterapier som lindrar symptomen och bromsar utvecklingen av Parkinsons sjukdom.
- Det har tydligt visats att musik kan hjälpa patienter med demens, och mycket tyder på att dans skulle kunna förebygga åldersdemens.
- Musikterapi har visat sig kunna dämpa problemen vid schizofreni och depressioner, och norska forskare har visat att musikterapi också kan förbättra situationen vid störningar i autismspektrat.
- En rad forskargrupper har visat att aktivt musicerande på olika sätt stärker hjärna och lärande, och svensk forskning har visat att det bland annat sker genom att stärka hjärnans arbetsminne.

Dessa och andra liknande framsteg beskrivs på webbportalen "Den kulturella hjärnan" vid Karolinska Institutet, som kontinuerligt bevakar forskningen om kulturens betydelse för hälsa, välbefinnande och lärande, och presenterar den för professioner, andra berörda och den intresserade allmänheten.

Det växande vetenskapliga intresset för samspelet mellan kultur, hjärna, hälsa och lärande hänger samman med allt noggrannare studier, där stora patientgrupper ges kulturella terapier och jämförs med välmatchade kontrollgrupper. Intresset stegras av en rad nya vetenskapliga tekniker, som bland annat möjliggör detaljerade avbildningar av hjärnan medan den arbetar. (Ett exempel på vad man kan göra är en film där finska forskare visar hur hela hjärnan är inblandad då man lyssnar på musik.) Med sådana nya metoder kan forskarna närma sig frågor om mekanismer och de konkreta processer som åstadkommer kulturens effekter på hälsa och lärande. Kliniska tester av olika

kulturterapierna på patienter kan därför nu kombineras med avancerade undersökningar för att förstå hur terapierna åstadkommer effekt.

Studierna av sambanden mellan kultur och hälsa blir därigenom allt mer vetenskapligt sofistikerade, och växer samman med grundläggande forskning om hur hjärnan arbetar, samt hur den uppfattar och påverkas av olika kulturella uttryck. Tidigare separata forskningsområden närmar sig därmed varandra, och nya forskningsdiscipliner växer fram. En rad centra för studier av den kulturella hjärnan bildas vid de främsta internationella lärosätena, t ex Brain and Creativity Institute vid University of Southern California i Los Angeles, International Laboratory for Brain, Music and Sound Research (BRAMS) i Montreal och The Kavli Institute for Brain Science (KIBS) vid Columbia University i New York.

Tanken att kunna kartlägga och förstå den mänskliga hjärnan framstår allt mer som det kommande årtiondets motsvarighet till att ”sätta en man på månen”. Stora satsningar görs i både EU och USA för att med hög upplösning kartlägga människans hjärna och alla dess nervkopplingar (dess s.k. connectom). Som ett första steg publicerades i våras den första kartan över hur mushjärnans alla nervtrådar är hopkopplade.

I det sammanhanget blir arbetet med att förstå när och hur olika kulturella aktiviteter påverkar hälsa och lärande mycket relevant. Här ska ges en kort översikt av några viktiga spår i den forskningen.

Stroke och kulturell stimulans

Sedan länge har forskare sett att rättor som givits strokeliknande skador återhämtar sig betydligt bättre och snabbare om man stoppar in olika leksaker i deras burar, som ger dem olika utmaningar – en så kallad berikande miljö. Det har inspirerat forskare världen över att leta efter medel att på motsvarande sätt stimulera strokepatienter. Ett internationellt uppmärksammat exempel kommer från finska forskare, som rapporterat att patienter som relativt tidigt efter en stroke fått lyssna på sådan musik de sedan tidigare uppskattat återhämtar sig påtagligt snabbare än dem som inte fått lyssna på sådan musik. Uppenbarligen finns någon specifik effekt av just musik, för motsvarande lyssnande på upplästa böcker hade inte samma effekt. Positiva effekter har också rapporterats med danslektioner, och en rad olika fysiska och kulturella stimulansmetoder undersöks idag vid olika universitet.

Demens, musik och dans

Både i regelrätt forskning och i en rad systematiskt utvärderade ”outreach-projekt” testas att stimulera demens med olika sorters kultur. Det finns åtskilliga väldokumenterade fall där musik från de dementas tidigare liv givit dramatiska effekter, och därtill kontrollerade studier som bland annat visar att regelbunden musikterapi minskar risken att drabbas av utbrott av upphetsat, oroligt beteende. Andra undersökningar tyder på att regelbundet dansande eller dansterapi inte bara förbättrar balans och benstomme och minskar risken för benbrott, utan också stärker rena tanke- och minnesförmågor, och därmed bidrar till att förebygga eller fördröja demens.

Musikterapi mot psykisk ohälsa

Den snabba ökningen av psykisk ohälsa har aktualiserat behovet av effektiva, biverkningsfria terapier. Musikterapi har därför undersökts för en rad olika psykiska hälsoproblem av bland andra norska forskare. Om insatsen är uthållig har den visat sig kunna lindra väsentliga symptom vid både schizofreni och depressioner, och öka patienternas möjligheter att leva normala liv. Musik kan också användas för att förbättra kontakt, anknytning och sociala förmåga hos barn med allvarliga störningar i autismspektrat.

Dansterapier för Parkinsonpatienter

På flera håll har olika slags dansterapier testats (rytmiska rörelser, tango, tai chi, vals, foxtrot, och en mix av element från balett och jazzdans) och visat sig dämpa symptom och både bromsa och ibland till och med hejda och vända utvecklingen av Parkinsons sjukdom. En kontrollstudie har visat att det inte är den sociala interaktionen som sådan, utan just dansandet till musik, som har effekt.

Musicerande och lärande

Att musicerande påverkar hjärnan och dess förmåga att lära har blivit allt tydligare, bland annat genom några svenska forskargrupperns insatser. Musicerande breddar till exempel förbindelsen mellan de två hjärnhalvorna, och detta har nyligen visats framför allt ske under ett kritiskt tidsfönster i förskoleåldern. Musicerande påverkar också strukturen i hjärnans vita substans, där förbindelserna mellan olika delar av hjärnan löper, så att nervtrådarna ligger alltmer välordnat, parallellt med varandra, ju mer man musicerat. Det blir allt tydligare att detta påverkar förmågan även till annat lärande än det rent musikaliska. Även språkinläring påverkas och det har visats att musicerande stärker det arbetsminne, som spelar en viktig roll för de flesta sorters lärande.

Estetisk upplevelse och kreativitet

Med de moderna redskapen för att studera hjärnan görs en rad fascinerande upptäckter kring hur hjärnan uppfattar och reagerar på lika former av kultur. Bland mycket annat har man funnit att människor från olika kulturer uppfattar samma grundläggande känslor i musik, att redan det nyfödda barnet har speciella regioner i hjärnan som aktiveras av musik, och att olika regioner är aktiva när man bygger upp en förväntan respektive upplever känslomässig klimax vid musiklyssnande. Man har även använt improviserande jazzmusiker och rappare för att identifiera regioner i hjärnan som är inblandade i kreativitet.

Visuell konst, berättande och arkitektur

Många forskare studerar också hur människan reagerar på visuell konst – ett område som ofta kallas neuroesthetics. Även litteraturens och berättelsernas effekter analyseras. Till exempel har studier av hjärnans reaktion på olika berättelser visat att radikalt skilda delar av hjärnan är aktiva när det är fysiska respektive psykiska förhållanden som orsakar spänning eller stegring i en historia. Även arkitekturens verkan på hjärnan har väckt stort intresse, och mycket tyder på ett samband mellan gestaltningen av vår fysiska miljö, och graden av stress och därmed både fysisk och psykisk hälsa. Bland annat har man konstaterat att inslag av grön natur runt vägar gör det betydligt mindre stressande att köra längs dem än om de går genom ett rent urbant landskap.

Motivation, neuromarketing och neuroethics

En angränsande fråga med stor betydelse för både individer och samhällets framtid rör motivation – vad som gör det lätt för oss att lära oss somligt men så svårt att lära oss annat, och varför vi ibland handlar på sätt som går stick i stäv med vår kunskap om vad mänskligheten och människan behöver. En väg att närma sig de frågorna används av forskare inom ”neuromarketing”, som frågar sig hur vi övertygas, motiveras, till exempelvis impulsköp. Möjligheten att använda vår allt mer sofistikerade kunskap om hjärnans sätt att arbeta till att medvetet manipulera och påverka andra människors beslut och val reser samtidigt svåra etiska frågor, och en ny vetenskaplig subdisciplin växer fram inom ”neuroethics” för att analysera dessa.

Chalmers tekniska högskola

Centrum för Vårdens Arkitektur

Presetansjonstekst fra Chalmers

Centrum för vårdens arkitektur, CVA är en nationell arena för skapande, översättning, utbyte och spridning av kunskap om vårdarkitektur. Syftet med CVA är att stödja svensk hälso- och sjukvård genom att bedriva forskning och tillhandahålla forskningsbaserad kunskap inom vårdarkitekturområdet. CVA ingår i Chalmers tekniska högskolas styrkeområde Samhällsbyggnad. Även grund- och vidareutbildning är kopplat till centrat. Uppbyggnaden sker tillsammans med Forum för vårdbyggnad, som är en förening där Sveriges alla landsting, ett antal större kommuner samt arkitektföretag som arbetar med vårdarkitektur är medlemmar.

CVA samlar in befintlig nationell och internationell vårdarkitekturforskning, sammanställer den och sprider den i Sverige, identifierar nya forskningsbehov, initierar och genomför nya forskningsprojekt, utvecklar idéer och visioner om framtidens vårdarkitektur, genomför forskarutbildning och stimulerar grund- och vidareutbildning.

Den forskningsbaserade verksamheten:

- Evidensbaserad design: Den fysiska miljöns betydelse för vårdens verksamhet, kvalitet och effektivitet samt dess betydelse för säkerhet, tillfrisknande och patienters upplevelse av vården som helhet.
- Projektiv Design: Den fysiska miljöns möjligheter, innovation och kvalitetsutveckling genom arkitektur och designtänkande .
- Designprocesser: Planeringsprocessen med dess roller och verktyg som krävs för att leda och styra designarbetet och de slutgiltiga resultatens kvalitet.
- Arkitektur för äldre

Den starka forskningsmiljön AIDAH (Integrerade former för boende, äldre och sjukvård) avser att med fördjupad forskningsansats och tillämpat praktiskt nyttiggörande möta tre stora utmaningar i ett framtida hållbart samhällsbyggande för bättre hälsa och ökad livskvalitet genom att utveckla nya integrerade former av boende och vård.

- En genomgripande diversifiering av efterfrågan på bostadsmarknaden föder nya krav på flexibilitet och föränderlighet för en socialt hållbar livsstil.
- Ett äldre samhälle ställer krav på värdiga former av äldreboende och en god arbetsmiljö för vårdpersonal.
- Sjukvårdens genomgripande tekniska förändring kräver ett omtänkande mot nya av former av hälso- och sjukvård från avancerad vård i hemmet till intensivvård och patienthotell.

England

Manchester Metropolitan University, Arts for Health

Clive Parkinson, Director of Arts for Health

Arts for Health at Manchester Metropolitan University has refocused much of its research and development work away from its early efforts to humanise the health environments, as current UK policy reflects awareness of the impact of the built environment on patient and staff health and wellbeing. The evidence base in this field is significant.

With Arts and Humanities Research Council funding we have investigated the Long Term Health Benefits of Participating in the Arts and Dementia and Imagination, which is exploring the relationship between the visual arts and community connectivity of people living with dementia. This work also aims to understand the mechanisms in place that hypothetically, impact on wellbeing.

As an agency within a university, Arts for Health has aligned itself more explicitly with public health and particularly the WHO Mental Health Action Plan 2013–2020 and the key concepts of mental health promotion, mental illness prevention and treatment/rehabilitation. We are specifically concerned with the social determinants of health and the role that culture and the arts might have to play in active citizenship and social change.

Specific focus current international work includes: Substance addiction recovery and the arts with partners in Italy and Turkey, Arts and Mental Health with partners in Lithuania and a gallery based dementia research programme in Australia.

Strategically Arts for Health has been instrumental in the establishment of a National Alliance for Arts, Health and Well-being and an All Party Parliamentary Group for Arts, Health and Wellbeing. I am shortly about to embark on an exploration of the role of culture and the arts in older peoples health with the UK Medical Research Council. This is explicitly to inform innovation preceding the next comprehensive spending review.

During the ongoing recession, much of the arts/health research agenda in the UK seems to have swung towards quantitative measurement of impact, I feel this loses sight of inherent cultural value and the relevance of the arts in their own right. Thus, I am working to question dominant reductionist ideologies based solely on economic models, and seek to refocus research around inequalities and access to culture and high quality arts experience.

* * *

Rebecca Gordon-Nesbitt, Dr, Principal Investigator

Evaluating the Relationship between Arts and Cultural Engagement and Long-Term Health Outcomes.

This is a short summary of a research project conducted between February and July 2014. The project was comprised of several main elements, one of these was a scoping review of previous research into the relationship between arts and cultural engagement and long-term health outcomes in the UK and internationally

The scoping review yielded an initial fifteen key studies. This demonstrates longitudinal research into the relationship between arts engagement and long-term health outcomes to have been largely centred on the Nordic countries, where research teams benefit from population data collated over time, with linkages to morbidity and mortality registers made possible through personal identification numbers.

While claims made in the evidence base are tentative, the research generally suggests a positive association between arts engagement (attendance at arts events and/or participation in creative activity) and a range of health indicators from life expectancy to dementia.

In considering future research, it would seem that further large-scale studies based on longitudinal datasets are needed to demonstrate causality. In this endeavour, attention needs to be paid to potential confounders, with a particular emphasis upon socio-economic factors, which have emerged as important.

Most of the datasets underlying the evidence base are available for re-examination, and exploration of art form specificity is to be encouraged. Scope exists to replicate the studies of Bygren et al, with respect to cultural participation and all-cause mortality using data from the HUNT Study. Data from Young-HUNT 1 could also be followed up with respect to continued cultural engagement and psychological health, medication and hospital admissions into adulthood. Beyond the analysis of extant data, there is scope for intervention into the questions making up the surveys, and researchers at the HUNT Study indicated their willingness to consider this.

Arts Council England

Centre for Economics and Business Research Ltd. i London publiserte i mai 2013 rapporten *The contribution of the arts and culture to the national economy* på oppdrag av Arts Council England og the National Museums Directors' Council. I rapporten er også en kort omtale av den rolle kunsten og kulturens spiller i en kultur- og helsesammenheng:

We have also found that arts and culture plays a role in improving wellbeing, itself an essential determinant of an individual's productivity. The mechanisms through which these improvements are transmitted include better health and happiness and better employability. Arts activities can improve the health of older adults, lower blood pressure and reduce anxiety in cardiac patients, and shorten hospital stays for inpatients. Many arts and cultural organisations offer programmes to improve the employability of those who have spent time outside the labour force. Imperial War Museum North's In Touch programme has had particular success with unemployed and disabled people, while Southbank Centre actively engages younger people.

Arts Council England presenterte i mars 2014 en rapport med oversikt over den seneste forskningen om kunstens og kulturens betydning og verdi for økonomi, helse og velvære, samfunn og utdanning, områder der Arts Council vil skape et bedre evidensunderlag for hvordan kunst og kultur bidrar til positiv utvikling. Rapporten refererer til en rekke studier som påviser forbindelsen mellom kulturaktiviteter og økt velvære. Det konstateres imidlertid at det fortsatt savnes bevis på de langsiktige effektene av disse innsatsene, og man etterspør også ytterligere forskning som kopler kulturens rolle for økt livskvalitet og hvordan dette eventuelt påvirker menneskers helse. Arts Council foreslår at man fra høsten 2014 utlyser midler for forskningsprosjekter som kan dekke opp de glapp som er identifisert i rapporten. I rapporten understrekes forøvrig at man bør ha et helhetlig syn på kulturens rolle i samfunnet: 'Arts and culture have an impact on our lives in complex, subtle and interrelated ways, and each benefit relates to a cluster of other benefits'. Dette kan eventuelt ses som en måte å balansere den sterke oppmerksomhet som Arts Council har de seneste år på argumenteringen for kulturens instrumentelle verdier i relasjon kulturens egenverdi.

Bilag B Utdanning

Danmark

Merete Vahr Værge, chefkonsulent og leder Sundhedsfaglig Efter- og videreuddannelse, UC Sydjylland

I Danmark findes der desværre ikke mange uddannelsesstilbud i efter- og videreuddannelses regi, der specifikt er målrettet Kultur og sundhed i forhold til det sundhedsfremmede område. Det er et område, der er underprioriteret, skønt der argumenteres for vigtigheden af at inddrage denne viden i det sundhedsfremmede arbejde.

Professionshøjskoler / University College

Diplomniveau/MVU-niveau (Mellemlang VidereUddannelses-niveau):

I 2011 blev der udviklet en ny retning indenfor den Sundhedsfaglige Diplomuddannelse, hvor fokus var Kultur og sundhed. Uddannelsesretningen er på 60 ECTS. Uddannelsen består af 4 obligatoriske moduler svarende til 45 ECTS og 3 valgfrie moduler på hver 5 ECTS. Alle moduler har fokus på eller kan vinkles med Kultur og Sundhed.

Diplomuddannelsen er målrettet sygeplejersker, ergoterapeuter, fysioterapeuter, jordemødre, pædagoger, socialrådgivere, kunststudøvere m.m.

Sundhedsfaglig Diplomuddannelse med retning i "Kultur og sundhed" kan udbydes ved de 7 professionshøjskoler i Danmark (Metropol i København, UCC i København, UC Sjælland i Sorø, UC Lillebælt i Odense og Vejle, VIA UC i Århus, UC Nordjylland i Ålborg og UC Syddanmark i Haderslev og Esbjerg). Uddannelsen har været udbudt ved nogle af professionshøjskolerne flere gange. Siden 2011 har uddannelsen konstant været udbudt ved UC Syddanmark 1). Selvom uddannelsen er blevet taget godt imod på informationsmøder og temadage af især kommunerne i Syddanmark, har ansøgerantallet vist sig at være meget beskeden (ca. 3-5 ansøgere / hold). Det har derfor ikke været muligt, at oprette et modul hverken ved UC Syddanmark eller ved de andre professionshøjskoler, som har oplevet lignende ansøgerantal.

Pædagogisk diplomuddannelse i Idræt:

Denne uddannelse giver indsigt i idrættens betydning inden for sundhed, kultur, uddannelse og pædagogisk arbejde. 60 ECTS. Der er ikke specifik fokus på kultur og sundhed og det sundhedsfremmende område.

Universiteter

Kandidatniveau / Masterniveau

Ved Århus Universitet udbydes en Masteruddannelse (60 ECTS), indenfor Humanistisk sundhedsvidenskab, som beskæftiger sig med perspektiver på sundhed og sygdom, der ligger ud over de rent biologiske. Masteruddannelsen er tilknyttet Center for Sundhed, Menneske og Kultur.

Musikterapi

På kandidatuddannelsen i musikterapi er der fokus på at indgå i behandlingsarbejde, som forbedrer hverdagen for mennesker med særlige behov, handicap eller lidelser. Uddannelsen er på 2 år (120 ECTS). På uddannelsen er der specifik fokus på at arbejde med musik. Der er således ikke fokus på

inddragelse af øvrige kunstarter, såsom: malerkunst, billedkunst, fortællekunst, dans og glaskunst m.m.

Professionsbachelorniveau

Musikterapi

På professionsbacheloruddannelse i Musikterapi uddannes studerende til at bruge musik til at forbedre hverdagen for mennesker med særlige behov, handicaps eller lidelser. Uddannelsen er på 3 år, efter gymnasiet. (180 ECTS) Uddannelsen har fokus på musikalske, terapeutiske og teoretiske færdigheder, og har ikke et bredt fokus på kultur og sundhed, samt sundhedsfremme.

Gynnasieniveau/akademiniveau/VVU-niveau (VoksenVidereUddannelses-niveau):

Akademiuddannelsen i sundhedspraksis

Akademiuddannelsen i sundhedspraksis giver kompetencer til at varetage generelle og specialiserede funktioner inden for social- og sundhedsområdet. 3 år på deltid. (60 ECTS). Der er ikke specifik fokus på kultur/kunst i den sundhedsfremmende tilgang.

UC Syddanmarks virksomhed på området

UC Syddanmarks virksomhed på området sker gennem udbud af Sundhedsfaglig diplomuddannelse indenfor Kultur og sundhed i Kolding og Sønderborg. Der udbydes to moduler hvert semester.

Endvidere har UC Syddanmark gennem en periode på 4 - 6 år deltaget i et Nordisk samarbejde via Nordplusprojektet MMM (Mellemmenneskelig Møder) sammen med Høgskolen i Telemark, Porsgrunn Kommune, Norge og sammen med Mälardalens Högskola og Kavlinge, Kommune Skåne m.fl. og Sønderborg kommune. I dette samarbejde blev der også taget initiativ til at udvikle et modul Indenfor Kultur og Helse (på Masterniveau) ved NHV, Nordiske Helsovårdhøgskole i Gøteborg.

UC Syddanmark er gennem det Nordiske arbejde blevet inspireret til at arrangere endel konferencer i samarbejde med kommuner, bandt andre:

- Viborg, jan. 2013, 2 dages konference ”Kunsten at leve - Kultur som sundhedsfremme” med 250 deltagere.
- Kolding, sep. 2013, en temadag, med fokus på Ældrekommissionens 43 anbefalinger, hvoraf 7 af anbefalingerne sætter fokus på hvordan Kultur og sundhedsfremme, for at sikre bedre livskvalitet i alderdommen. 27 deltagere.
- Esbjerg, 2013, afvikles projektet ” Kultur og sundhed 3x5 = meget mere” med deltagelse af 5 institutioner og professionelle kunststudøvere. Målgruppen er 6 forskellige udsatte grupper, børn, ugen, familier og demente.
- Sønderborg, april 2015, p.t. planlægges endnu en Kultur og sundhedskonference i Sønderborg.

Vigtige erfaringer på området

Evalueringerne af konferencerne og temadagen viser, at deltagerne er gået inspireret og begejstret hjem, med et ønske om at vide mere og et ønske om, at anvende denne viden i praksis. Deltagerne finder stor relevans i at kunne anvende den forskningsbaserede viden om Kultur og sundhed i forhold til det sundhedsfremmede, det sygdomsforebyggende, det rehabiliterende, det behandlende, det lindrende og det sociale perspektiv.

Konklusion

Der er megen international forskningsbaseret viden på området som f.eks. dokumenterer hvordan kulturelle aktiviteter kan fremme livskvalitet, lindre lidelse, fremme søvn, mindske den medikamentelle behandling, behandle psykiske lidelser m.m., men denne viden anvendes ikke i tilstrækkelig grad i dag. Kultur og kunst er ikke blot underholdning med en vigtig og økonomisk billig faktor, når det gælder sundhedsfremme og behandling. Det medicinske paradigme kan ikke stå alene i samfundet, men må suppleres af det holistiske paradigme, der medtænker menneskets fysiske, psykiske, sociale, kulturelle og åndelige side.

Mange fagprofessionelle har et overfladisk kendskab til denne viden. Erfaringen viser, at mange fagprofessionelle ønsker at gøre brug af denne forskningsbaserede viden, såfremt de havde en solid teoretisk og metodemæssig kundskab på området, for derved at være med til at få denne viden implementeret i praksis, så den kommer borgere, børn, unge, arbejdsledige, ældre til glæde og gavn, uanset om man har behov for opmuntring, glæde, sundhedsfremme, eller har behov for behandling og lindring som syg eller døende.

Mange af de kulturelle tiltag, der kan bidrage til at gøre en forskel i det sundhedsfremmede arbejde, er ud fra et økonomisk perspektiv ikke særligt kostbare at iværksætte, men det kræver en faglig professionel uddannelse og en sundhedspolitisk vilje til at prioritere dette område. For fremover at skabe mere fokus på området, kræver det politisk vilje til at medtænke det kulturelle i det sundhedsfremmede og rehabiliterende arbejde på nationalt såvel som på nordisk plan. I Norden er der udviklet megen viden på området og hvert land har megen betydningsfuld forskningsbaseret viden og erfaring at udveksle med hinanden på tværs af de nordiske lande. Ligeledes er det vigtigt at videreudvikle teorier og metoder på området, således at kultur og sundhed bliver en vigtig del af fremtidens velfærdstilbud til borgere i alle aldre. Det vil være af meget afgørende og betydningsfuldt i forhold til det sundhedsfremmede og rehabiliterende arbejde, såfremt kulturministeriet og sundhedsministeriet på nordisk plan kunne være fælles om at sætte fokus på kulturens indflydelse på området.

* * *

Randi Brinckmann, Dekan, Professionshøjskolen Metropol, Det Sundhedsfaglige og Teknologiske Fakultet

Eksempler på indhold i undervisningen:

Radiografuddannelsen:

- Musik som medicin: Brug af musik til afspænding, beroligelse og smertelindring.
- Anvendelse af musik i forbindelse stråleterapi.

Ergoterapeutuddannelse:

- Kreative aktiviteters rehabiliterende potentiale – det er et helt valgmodul på uddannelsen.
- Arbejdet med lys og lyd i daginstitutioner – det er et innovationsforløb som er valgmodul på uddannelsen.
- Aktivitetsanalyser i forhold til de hverdagsaktiviteter der indgår i borgeres liv, herunder bl.a. det ”at male”.
- Arkitektur og tilgængelighed i bygninger og byrum og arbejder med boligændringer og hjælpemidler.
- På modul 11 er der arbejdsmiljø, som ser på fysisk indretning af

Fysioterapeutuddannelsen:

I musik som et redskab i faget ’træningsterapi og bevægelsesanalyse’, gennem hele uddannelsen.

Jordmoderuddannelsen:

Indretning af fødestue og betydning af de musiske fag i forbindelse hermed.

Eksempler på projekter

En bachelorstuderende fra radiografuddannelsen har skrevet om hvordan musik kan være med til at reducere angst hos cancerpatienter. Planen er at projektet skal viderebearbejdes i forhold til dette og den studerende har en aftale med stråleterapien på et hospital i Københavnsområdet herom. En underviser arbejder med et projekt i samarbejde med praksis, hvor hun laver en undersøgelse over borgernes oplevelse med at blive tilbudt kreative aktiviteter, som en del af deres behandling. Jordmoderuddannelsen har et projekt i samarbejde med en fødestue, hvor fødestuen er indrettet så den fremmer produktion af hormonet oxytocin der fremmer fødselsprocessen.

Nordisk samarbeidsprojekt MellomMenneskelige Møter, MMM

MellomMenneskelige Møter (2009 – 2013) var en oppfølging av et tidligere nordiske samarbeidsprosjekt *Kultur i Vården*, med målsetting å lage en felles studieplan i kultur og helse som kunne godkjennes i samtlige nordiske land. Både høyskoler, kommuner og enkeltpersoner i Danmark, Finland, Norge og Sverige har vært involvert i samarbeidsprosjektet. Det viste seg imidlertid ikke mulig å få til en felles studieplan da kravene til høyere utdanning er svært ulike i de nordiske land. Man utarbeidet imidlertid en studieplan som kan benyttes som utgangspunkt, noe som er gjort i en diplomutdanning ved University College Syd Danmark i *Sundhed og forebyggelse*.

Det planlegges nå en oppfølging og videreføring av prosjektet *MellomMenneskelige Møter*, og med 'Formidling' som hovedtema. I løpet av prosjektperioden skal det utarbeides en inspirasjonsbok/oppskriftsbok med fokus på kultur og helse, som inneholder artikler skrevet av deltagerne. Inspirasjonsboken skal være med til å formidle hvordan kultur virker helsefremmende og kan styrke helsen i bred forstand. Det vil legges vekt på kompetanseutvikling av prosjektets deltagere ved bruk av "Digitale fortellinger" som pedagogisk metode i arbeidet med kultur og helsefremmende virksomhet, og som pedagogisk metode på de deltagende utdanningsinstitusjoner og i de deltagende kommuner for å bidra til kvalitet i utdanningene

Det nordiske samarbeidsprosjektet har vært finansiert av Nordplus.

Finland

Mimmi Rankanen, forskare, bildkonstlärare, bildterapeut, legitimerad psykoterapeut, Institutionen för konst, Aalto Universitet

Integrering av kultur och hälsa i finska universitetsstudierna

I Finland finns det bara ett magisterprogram som i helhet fokuserar på integration av kultur och hälsa – musikterapiens magisterprogram i fakultetet för musik i Jyväskylä universitet. Fakultetet har också tvärvetenskapliga doktorandprogram och forskningsgrupper som fokuserar att kartlägga musikens påverkan i hälsa. De kombinerar musikvetenskap och -terapi, psykologi, kognitionsvetenskap, databehandlingsvetenskap, fysik och biologi (t.ex. Music Cognition Team tillsammans med Helsingfors universitetets Brain and Music Team). Jyväskylä universitet har en professor musikterapi och en akademiprofessor i musik.

Åbo Universitets humanistiska fakultetet är annan enhet som har en professur i forskning av kulturell hälsa och välmående. Där pågår fyra tvärvetenskapliga forskningsprojekten som kombinerar till exempel historia, folkloristik, antropologi och psykiatri, sociologi och antropologi

eller kulturforskning och medicin. Enheten av kultur och hälsa kordinerar också tvärvetenskapliga studier "Människa, hälsa och kultur" (15 sp) för studerande från medicinska, humanistiska, pedagogiska och samhällsvetenskapliga fakulteten.

I några andra universitet har kandidat eller magister studerande också möjligheter att fokusera sig i integration av kultur och hälsa i biämnena. I Aalto Universitet kan bildkonstpedagogins magister studerande specialisera sig i konst och välmående inklusive bildterapi (30 sp) och i Helsingfors universitet kan kandidat studerande ha som biämne t.ex. i musikpsykologi, bildterapi eller idrottspsykologi (25 sp). Andra mera omfattande studiehelheter inom området i fråga ordnas enbart oregelbundet som fortbildning. Vid tillfälle finns det fyra pågående studiehelheter: Konstuniversitetets dansterapi (30 och 60 sp) och musikterapi (30 sp), Åbo universitets fototerapi (30 sp) och Aalto Pro:s bildterapi program (60 sp).

Studie- och forskningsprojekt som kombinerar kultur och hälsa områdena
Resten av de finska universiteten har bara några enskilda kurser och studieprojekt som integrerar kultur och hälsa. Arkitektur och design institutionerna i Aalto universitet har projekt som handlar byggnadsmiljöns och estetikens inverkan på hälsa. Till exempel projekt 365 Wellbeing fokuserade i välfärds servicedesign.

Konstuniversitetet fokuserar i publik arbete och bjuder professionell konst för olika institutioner inom hälsovård och socialarbete. Konstinstitutionen på Lapplands universitet satsar i studie- och forskningsprojekt som främjar den arktiska miljön och det kollektiva kulturella deltagandet. Universiteten har dock inte så många större forskningsprojekt inom kultur och hälsa. Aalto universitet har tvärvetenskapliga Neurocine- och Handling Mind-forskningsprojekten. Därtill finns det enskilda pro gradu-arbeten och doktorsavhandlingar som behandlar kultur och hälsa från flera olika universitet och vetenskap (inom t.ex. konstpedagogi, bildkonst, dans, design, arkitektur, teater, musik, pedagogik, psykologi och hälsovetenskap).

Utmaningar för tvärvetenskaplig utbildning och forskning i kultur och hälsa:

1. Utbildning

- Skillnaderna i begrepp och verksamhetsmiljö mellan kultur branschen och hälsa branschen. Jämbördig fusion och förståelse en utmaning. Finns ingen gemensam teori och begrepp bas.
- Båda branschen är i sig redan mycket breda. Kultur kan uppfattas omfatta all mänsklig aktivitet (som den byggda och odlade miljön, all konst, design, service, sport och mat). Definitionerna för hälsa är inte heller helt entydiga. Hälsa är ett kulturbundet begrepp som har en social uppbyggnad och som varierar i olika kultur-, social- och åldersgrupper. Förklaringsmodellerna för sjukdom varierar från psykologiska till biologiska, från subjektiv upplevelse av hälsa till objektiv hälsoutvärdering. (Upplevd hälsa brukar förutspå t.ex. preliminär pension och användning av hälsotjänster och den korrelerar med läkarens uppfattning. En patient kan ha vant sig vid sjukdom och uppleva sin hälsa som god. Sjukdomen definieras inte bra på grund av den förlorade hälsan utan på grund av den kvarvarande hälsan.)
- Kultur och hälsa kan betraktas från vilket vetenskapsområde som helst. Vetenskapen blir fragmenterad på olika institutioner utan möjlighet att kumuleras och utvecklas.
- Färdiga metodiska approach för att integrera kultur och hälsa är få. För att utforska ämnet är man tvungen att bekanta sig med flera helt olika vetenskapsområden och deras metodologiska traditioner. Man blir tvungen lära sig en väldigt bred helhet för att kunna förstå hur olika vetenskapsområden fungerar och diskuterar.
- En integrerad utbildning behövs, med den kräver antingen experter som kan båda områden eller experter som kan fördomsfritt överskrida gränser mellan olika vetenskapsområden och infrastruktur och resurser som möjliggör en tvärvetenskaplig utbildning.

2. Forskning

- Forskningsfinansiering är sektororienterat. Tvärvetenskaplig forskning har svårt att få finansiering på grund av att finansiering utdelas i kategorier som bygger på nuvarande vetenskapsområden. (T.ex. Finska Akademiens kommitté för hälsoforskning; Finska Akademiens kommitté för forskning inom samhälle och kultur.)
- Närvarande finns det ändå t.ex. tvärvetenskapliga Mind 2013-2016-programmet under Finska Akademin från vilket två forskningsprojekter i kultur och hälsa områden har fått finansiering (Handling Mind och Mind and the Other).
- Utmaningar i publicering. Tvärvetenskapliga publikationer är inte lika uppskattade som de traditionella journaler som representerar enbart ett vetenskapsområde och har redan lång historia. Tvärvetenskapliga forskningsresultat har svårt att bli godkända för publicering i kvalitet journaler.
- Det är svårt att förstå begrepp och metodologi för ett annat vetenskapsområde. Tvärvetenskapligt forskningssamarbete är problematiskt när det blir en utmaning för forskarna att förstå varandras vetenskapsområden.
- Utmaningen att utveckla metodologi. Det tar tid och resurser att utveckla fungerande och övertygande metodologi och mätare som utnyttjar medicinsk, konstnärlig och kvalitativ forskning. Kvalitativ eller konstnärlig forskning av upplevelser är inte accepterat som avgörande evidensbas i medicin och hälsa området.

Sammanfattning och framtida utvecklingsmöjligheter

I stället för enskilda kurser här och där borde man sammansätta all den forskning och utbildning som nu finns fragmenterad i olika fakulteten och universiteten. Vi behöver mera magister- och doktorandprogram som fokuserar i utbildning och forskning där kultur och hälsa är systematiskt integrerade. Detta innebär att studerande får utbildning som redan från början anknyter vetenskapliga traditioner och metoder från konsten. Utbildningen borde kvalificera studerande till behöriga att jobba i både hälsa och kultur sektorer men också att skapa helt nya sammanhang i arbetslivet. I forskningen kunde de bli specialister att kombinera kvalitativa och kvantitativa forskningsmetoder eller specialister i kollaboration mellan forskare från båda traditioner.

Satsningen i magister- och doktorandprogram som integrerar kultur och hälsa skulle i framtiden ge oss nyskapande och anpassningsbara specialister och med det samma möjliggöra en fusion och kumulering av forskningsresultat från flera olika vetenskapsområden.

* * *

Hannele Niiniö, senior lecturer, Laurea University of Applied Sciences (Finland)

Under mer än tjugo år har forskning och praktik pekat på att det finns en relation mellan kultur och hälsa. I denna artikel fokuserar jag endast på yrkeshögskolorna, som startade i Finland år 1992. Lärarna vid de nya yrkeshögskolorna gjorde läroplanerna själva, vilket skilde sig avsevärt från det gamla systemet, då ministeriet beslutade om läroplanerna. Det nya systemet gav möjlighet att utveckla utbildningarna och det ansågs viktigt att studenter kunde välja utifrån sina egna intressen.

De nya yrkeshögskolorna samarbetade för att skapa ny pedagogik och frågan 'Vad händer när konst- och kultursektorn och den sociala sektorn möts' aktualiserades. Arja Honkakoski uppmärksammade att konsten ger möjlighet att få utlopp för känslor och hon ställde sig frågan om konsten kan vara en metod inom socialsektorn. Helena Malmivirta visar i sina studier vid yrkeshögskolan i Uleåborg att olika konstformer kan vara en bro till professionell och personlig tillväxt.

Enligt yrkeshögskolelag var samhällets utveckling i samarbete med arbetslivet en viktig uppgift. Samarbete med arbetslivet i utvecklingsprojekt har förändrat lärarens roll. Lärarna forskar och

samarbetar mer med arbetslivet och andra högskolor. Med tiden har det uppstått nya inlärningsmetoder som Learning by Developing vid Laurea yrkeshögskola. Projekten gav möjlighet att utveckla nya metoder och arbetssätt i samarbete med arbetslivet och andra högskolor. Ett exempel är Bemötandets konst (Encounter Art) i Laurea som började i samarbete med ett japanskt universitet Tohoku Fukushi år 2006 och utbildningen i Finland har nu registrerats vid Laurea yrkeshögskola. I år riktar Bemötandets konst blicken mot arbetsvälfärd och de första resultaten från de så kallade 'Konstpaus –grupperna' är intressanta.

Förutom en speciell fortbildning som Bemötandets konst startade några av de första yrkeshögskolorna särskilda socionomutbildningar där konsten är en central arbetsmetod. I Laurea började så kallade LOPS-studier år 1998. Studenten kunde välja musik, dans, bildkonst eller drama som ämnesstudier och lära sig att använda olika konstformer med individer eller kundgrupper inom socialområdet. Också yrkeshögskolan i Norra Karelen har planerat en speciell socionomutbildning som fokuserar på samhällskonsten.

I yrkeshögskolestudier har relationen mellan kultur och hälsa synts i olika former beroende på område. Kultur eller konst och hälsa kan ha varit som tema i mitten av kursen eller har det varit speciella kurser kring olika teman; till exempel konst i förskolepedagogik. På det här sättet har det varit lättast att utnyttja resultat från ny forskning i utbildning. När det gäller utbildningar om mental hälsa har konst och kultur spelat en viktig roll. Olika konstformer ger verktyg till bättre självkännedom och professionell kunskap i mental vård. Det har förstås varit viktigt att ge sjuksköterskor baskunskap genom speciella kurser. Vid yrkeshögskolorna har man inte kunnat få examen i bildkonstterapi, men just nu håller denna utbildning på att flyttas till universiteten och högskolorna.

Kultur och hälsa har särskilda betydelser inom socialsektorn. Konst och kultur kan ge metoder att arbeta med individer, öka allmän kreativitet i svåra situationer, men också stimulera till möten mellan olika yrkeskårer och ett dialogbaserat arbetssätt.

Under de senaste åren har finansieringen ändrats i hela högskolesektorn i Finland. Det har inneburit mindre resurser och att många innovativa, konstbaserade utbildningar har lagts ner eller att antalet studenter har minskat. Hårdare konkurrens om finansiering till forskning har också tvingat yrkeshögskolorna att fatta tuffa beslut. I framtiden är det viktigt att erkänna konstens och kulturens betydelse för individens och gruppens hälsa och därmed för samhällets välfärd. En möjlighet kan vara nordiskt samarbete, till exempel en speciell finansiering för de mest innovativa utbildningar inom kultur och hälsa.

Norge

Gro Lorentzen, førstelektor, Høgskolen i Telemark

Høgskolen i Telemark har gjennom flere år vært sterkt engasjert i utdanningstilbud og diverse prosjekter innen rammen av kultur og helse og helsefremmende arbeid. Bla. startet man opp videreutdanningen *Kultur for helse* fra 1998, med et omfang på 60 studiepoeng. Studiet ble nedlagt i 2012. HiT har også vært engasjert i nordisk samarbeid, f.eks. gjennom prosjektet MellomMenneskelige Møter (se ovenfor).

Porsgrunnskonferansen for psykisk helse, kultur og forskning har vært arrangert årlig siden 2003, og er et samarbeid mellom HiT, kulturavdelingen i Porsgrunn kommune og Distriktpsikiatriske senter i Porsgrunn.

Aktiv omsorg

Et aktuelt og omfattende prosjekt nå er *Aktiv omsorg*, som finansieres av Helsedirektoratet, og er et samarbeid mellom HiT og Senter for omsorgsforskning Sør. I 2011 utarbeidet HiT en kartlegging av hva som finnes av tiltak, fagutvikling og opplæring innen satsningsområdet Aktiv omsorg. Kartleggingen viste at det finnes en rekke tilbud innen området Aktiv omsorg som kommunene har iverksatt, ofte i samarbeid med frivillige organisasjoner. Det synes likevel i stor grad å være tilfeldig. Samarbeid mellom det offentlige og sivile samfunn er usystematisk. Aktiv omsorg er lite ivarettatt i utdanningsinstitusjonene, sjøl om det også her eksisterer. Det er særlig innen videregående utdanning at temaer relatert til Aktiv omsorg kommer opp. I høgskolesektoren er det mindre etterspørsel av slike temaer, både i bachelorutdanninger og i helsefaglige videreutdanninger.

HiT fikk ansvar for å planlegge og gjennomføre et opplæringsprogram i Aktiv omsorg over hele landet. 14 fylker har gjennomført opplæringsprogrammet, med 300 deltakere hvorav 200 har avlagt eksamen. Opplæringsprogrammet fortsette i 2015. Som et ledd i prosjektet tilbys Aktiv omsorg i videregående skole, og i bachelorprogram på Høgskolen (barnevernspedagogikk, vernepleie og sykepleie), i tillegg til videreutdanning i psykisk helse og helsesøsterutdanninga. Gjennom mange år har bachelorutdanningene i barnevern og vernepleie hatt kreative metoder som ett av prioriterte elementer i utdanningen. Dette innebærer både undervisning i kultur og helse, prosjekter i samarbeid med praksisfeltet og oppgaver i praksisperioden. Prosjektet innebærer også forsøk på å ta inn *Aktiv omsorg* i helsefaglige videreutdanninger og bachelorutdanninger, samt å utarbeide en lærebok.

Etter HiT's vurdering kan utfordringene kort oppsummeres på følgende måte: Kultur og helse prioriteres for lavt innenfor utdanningssektoren og helse- og omsorgssektoren; det er lite samarbeid mellom de ulike sektorene – på alle nivåer; det mangler forskning på feltet; det mangler lærebøker og metodeutvikling. Konkrete forslag er at kultur og helse bør inn i læreplanverket i helsefaglige utdanninger på alle nivåer; kultur og helse som tverrfaglig forskningsfelt bør løftes fram; det bør utvikles en tverrfaglig utdanning i kultur og helse i Norden.

* * *

Gro Trondalen, professor, Norges musikkhøgskole

Norges musikkhøgskole tilbyr studier i musikk og musikkterapi, og gir også PhD-utdanning innen feltet, og har et eget forsknings- og formidlingssenter kalt Senter for musikk og helse. Begreper som musikk og helse og musikkterapi synes ofte å bli brukt nesten synonymt. Mens musikk og helse er en generell betegnelse som beskriver et bredt kunnskapsfelt, omfatter musikkterapi både en praksis, en profesjon og et vitensfelt/disiplin.

En ett-årig utdanning i *Musikk og helse* kan i dag tas som en videreutdanning, eller som del av en fri bachelor som gir grunnlag for opptak til Master Musikkterapi, som kvalifiserer til musikkterapeut. Det utdannes ca 20 personer innenfor rammen av Musikk og helse hvert år (heltid og deltid, der sistnevnte går over 2 år, men har opptak hvert år). Innen musikkterapi utdannes ca. 10 musikkterapeuter ved NMH hvert år. De fleste får fulltidsjobb som musikkterapeut etter endt utdanning, mens andre går inn i delte stillinger for eksempel som kulturarbeider og lærer.

Mastergradsstudiet i *musikkterapi* (5 år) gir både en akademisk grad i musikkterapi og en profesjonsutdanning som musikkterapeut. En musikkterapeut arbeider med barn, unge, voksne og eldre i forhold til målsettinger som vedrører helse og behandling, livskvalitet og utvikling i et individuelt eller økologisk (systemisk/samfunnsorientert) perspektiv. Sentralt i studiet står bruken av musikk for å hente fram ressurser hos enkeltindivider, bygge lokale nettverk med vekt på inkluderende tiltak som fremmer uttrykksevne og opplevelse av mening, mestring og livssammenheng.

Innen forskning på doktorgradsnivå får én stipendiat hvert år et treårig stipend på PhD-programmet. Ca 10 personer har tatt en PhD på programmet. Aktuelle og nylig avsluttede doktorgradsprojekter som er knyttet til musikk og helse er musikkterapi og demens, musikalsk ledelse, musikk og helse hos ungdommer, vuggesang som helsefaktor, musikkterapi og talespråk, musikkterapi for yngre enslige asylsøkere, musikkterapi og gjentakelse.

Senter for musikk og helse (SfMH) ble opprettet på Nmh i august 2008. Formålet er å øke kunnskapen om -og forståelsen av -sammenhenger mellom musikk og helse gjennom forskning og faglig videreutvikling. Blant forskningsprojekter som pågår er RHYME, *Co-creation through tangible interaction and music*, og finansiert med støtte fra Norsk forskningsråd. *Musik og Folkesundhet* er et samarbeidsprosjekt med Statens Institut for Folkesundhed i København og Syddansk Universitet om bruk av musikk og i hvilken grad informantene som deltar opplever at musikk har en helseeffekt.. Det er første gang et stort, representativt befolkningsutvalg omfattes av en slik undersøkelse.

Prosjektet *Musikere og helse* har å tilføre ny viten om sammenhenger mellom musikalsk utøvelse og helse blant profesjonelle musikere. *Nordic Network for Research on Music, Culture and Health* (MUCH) er et forskningsnettverk initiert av Nmh, og med økonomisk støtte fra NordForsk i perioden 2011-13. Formålet med nettverket var å samle forskere fra alle nordiske land for å samarbeide om forskning og utveksling av kunnskap innen feltet kultur, musikk og helse, og initiere og utvikle nye, felles forskningsprojekter. Nettverket har i over 80 medlemmer fra alle nordiske land.

Utdanninger ved andre institusjoner i Norge

Det finnes en rekke etter- og videreutdanningstilbud ved høyskoler og universiteter i Norge som er relevant bl.a. for aktiv omsorg. Høgskolen i Sogn og Fjordane har eksempelvis videreutdanning i *Aktiv omsorg – fysisk aktivitet og naturopplevingar i helsefremjande arbeid*. Ved Universitetet i Oslo inngår *Grønn omsorg* i utdanningstilbudet, det samme gjelder Norges miljø- og biovitenskapelige universitet. Videre har Høgskolen i Volda en videreutdanning i *Musikk i målretta miljøarbeid*. Griegakademiet ved Universitetet i Bergen og Norges musikkhøgskole tilbyr utdanning i musikkterapi.

Sverige

Katarina Bernhardsson, Fil. Dr i litteraturvetenskap, Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet

Eftersom det inte är helt enkelt att definiera området Kultur och hälsa så är det inte heller lätt att avgränsa vilka utbildningar som kan sägas ingå i området. Många kurser ges dessutom under en viss period och försvinner sedan, vilket innebär att utbudet är föränderligt. Denna sammanställning ger ett antal nedslag inom området, uppdelat i några olika typer av utbildningar inom området. Dessa skiljer sig åt genom att rikta sig till olika studenter och därmed ha något olika fokus. Den första typen är fristående kurser inom humanistiska ämnen där aspekter av hälsa och sjukdom studeras. Dessa kurser kan läsas av studenter med olika bakgrunder. Den andra typen är humanistiska inslag inom vårdutbildningar och hälsoinriktade program, som riktar sig till vårdstudenterna inom utbildningen. Den tredje typen är utbildningar med humanistiska inslag som riktar sig till arbetande vårdpersonal, kurser som alltså inte nödvändigtvis ges via universitet.

Fristående kurser inom humaniora

Inom flera humanistiska ämnen ingår studier med anknytning till området Kultur och hälsa i den reguljära undervisningsverksamheten. Dessa kurser är en del av en längre utbildningsgång – här lyfts i stället de fristående kurser som ges fram, ofta placerade på grundnivå vilket innebär att de är

öppna för fler än ämnets egna studenter. Vissa är dessutom tydligt riktade till studenter och yrkesverksamma inom medicin, vård och omsorg och de ges ofta på deltid, på kvällstid eller som distanskurs.

På flera idéhistoriska institutioner ges kurser i medicinhistoria. Vid Uppsala universitet finns två distanskurser i idéhistoria med medicinsk anknytning: "Medicin och kultur i historisk belysning" respektive "Medicin och makt i historisk belysning", båda 7,5 hp. Den förstnämnda kursen behandlar medicinens kulturella dimensioner och hur medicinen som vetenskap och praktik hör samman med ett större kulturellt och historiskt föränderligt sammanhang. Den sistnämnda kursen belyser medicinens utveckling sedan ca 1750 och de olika slags maktrelationer som etablerats i medicinska sammanhang. Vid Lunds universitet finns kursen "Medicinens idéhistoria", 7,5 hp, som ger en grundläggande inblick i medicinens historiska utveckling. Dessa kurser erbjuder humaniorastudenter en speciell inblick i medicinens historia, och ger också medicinstudenter eller yrkesverksamma inom vården möjlighet att studera sin verksamhets ur historiskt perspektiv, vilket inte ges någon större plats inom själva vårdutbildningarna.

Flera filosofiska institutioner och centrumbildningar erbjuder kurser inom medicinsk etik. Vid Stockholms universitet riktar sig deltidskursen "Medicinsk etik", 15 hp, till både studenter och yrkesverksamma inom medicin, vård och omsorg. Centrum för forsknings- och bioetik i Uppsala ger bland annat kurser i neuroetik och genetisk vägledning (7,5 respektive 15 hp).

Lund universitet ger en kurs inom ämnet etnologi, "Cultural Perspectives on Health, Lifestyle and Medicine", omfattande 7,5 hp, där sjukdom, diagnoser, patientmöten och kulturella idéer kring risk och ansvar studeras ur ett kulturanalytiskt och etnografiskt perspektiv. Stockholms universitet hade tidigare en masterskurs i "Hälsa, kropp, kultur", där ämnet etnologi medverkade tillsammans med socialantropologi och pedagogik. Den verkar från och med hösten 2014 ha ersatts av ett mastersprogram i pedagogik med inriktning mot hälsa.

Kurser inom litteratur och andra estetiska ämnen som berör hälsa och sjukdom har tidigare funnits på olika universitet, ofta med visst fokus på berättelser och berättande. De förefaller dock just nu att vara få. Mittuniversitetet ger distanskursen "Skönlitteratur i vård och socialt arbete", 7,5 hp, som riktar sig till såväl studenter inom humaniora och medicin som yrkesverksamma inom vården. För ett par år sedan gav Linnéuniversitetet kursen "Kroppen, sjukdomen och berättelsen", 7,5 hp. På Karolinska institutet finns för närvarande ingen regelrätt kursverksamhet, men en viss seminarieverksamhet inom "Kultur och historia" och "Culture and Brain".

Humanistiska inslag inom vårdutbildningar

Det ämne som är mest etablerat inom vårdutbildningarna är etiken, där undervisning ges inom alla utbildningar. Lärare på kurserna är både filosofer, teologer och kliniskt verksamma personer, och undervisningen är ofta utspridd över terminerna. Ett av många exempel är Centre for Healthcare Ethics, ett samarbete mellan Stockholms universitet, Karolinska institutet och Kungliga tekniska högskolan, som ger kurser i etik inom ett flertal yrkesutbildningar inom medicin och vård i Stockholm.

Andra humanistiska ämnen finns i mindre utsträckning representerade på utbildningarna, men på alla läkarutbildningar finns till exempel någon form av litteraturläsning. Inom den kursverksamhet som på många håll kallas "Professionell utveckling" eller liknande namn finns vissa humanistiska inslag, exempelvis föreläsningar om normer och kulturmöten eller diskussion av litteratur och film. Detta är moment som är inbakade i kursen och som ofta förändras över tid.

Läkarutbildningen vid Linköpings universitet har en genomgående, obligatorisk så kallad humanistisk strimma under de första fyra terminerna. Denna strimma innehåller tre eller fyra seminarieträffar per termin och är särskilt inriktad på studier av skönlitteratur och etiska frågeställningar.

Vid Lunds universitet ges en valbar kurs på termin 11 på läkarprogrammet med namnet ”Medicin som humaniora – litteratur, konst, film, musik”, 7,5 hp. Genom att studera de estetiska uttrycken och vetenskaperna får studenterna möjlighet att diskutera och reflektera kring sin yrkesroll, patienters perspektiv, upplevelser av sjukdom och medicinens plats i samhället. Kursen ger också utrymme för ett kreativt utforskande av konstarterna.

Kurser med humanistiska perspektiv förekommer ibland också i program inom ämnen som exempelvis hälsovetenskap och global hälsa.

Utbildningar med humanistiska inslag som riktar sig till arbetande vårdpersonal

Slutligen finns det utbildningar inom Kultur och hälsa som riktar sig till arbetande vårdpersonal. Dessa är utspridda inom olika delar av fortbildning och kompetensutveckling och är svåra att få en fullständig överblick över. Här ryms endast några exempel.

En av de inriktningar som finns är att hjälpa vårdpersonal att formulera och dela sina erfarenheter genom kreativt skrivande, för att på så sätt fördjupa förståelsen av kliniskt arbete och ge möjlighet att reflektera över yrkesroll och existentiella frågor. I ett samarbete med två landsting (Kronoberg och Kalmar) ger Linnéuniversitetet kursen ”Reflekterande skrivande för vårdpersonal”, 7,5 hp. Det är en uppdragsutbildning riktad till landstingens vårdpersonal, med lärare från universitetets ämne Kreativt skrivande. I Region Skåne finns ett liknande initiativ i form av skrivargrupper för AT-läkare, godkända som en del av AT-utbildningen. I dessa ges regelbundna skrivarseminarier över ett års tid. De leds gemensamt av en läkare och en skrivpedagog, och det förs en diskussion om att ha grupper också inom specialistutbildningen.

Ett annat exempel på en utbildning för vårdpersonal är ”Min berättelse”, en kurs som ges av etnologen Georg Drakos i egen regi, knutet till Stockholms läns landsting. Kursen riktar sig till personal i äldreomsorgen och har som mål att ge dem redskap för hur de kan ta tillvara sina patienters berättelser och bli mer aktiva lyssnare.

På Södertälje sjukhus finns ett utvecklingsprogram under namnet ”Humanistisk medicin”, vilket är en kompetensutveckling inriktad på det mellanmänniska mötet och på patientens perspektiv och delaktighet. Delar av programmet ingår dessutom i sjukhusets ST-utbildning.

Bilag C Praksis og prosjekter

Nordiske institusjoner og organisasjoner

Nordisk ministerråd og Nordisk råd

I kapittel 3. Kultur og helse i nordisk samarbeid, er det gitt en beskrivelse av sentrale initiativer, programmer og beslutninger i Nordisk ministerråd og Nordisk råd.

I tillegg skal her nevnes at i juni 2014 ble Ministerrådets rapport 'Det framtida nordiska hälsosamarbetet' lagt fram. Rapporten er utarbeidet av Bo Könberg, tidligere svensk sjukvårds- och socialförsäkringsminister. Rapporten inneholder konkrete forslag på hvordan det nordiske samarbeidet kan utvikles og styrkes de nærmeste fem til ti år eksempelvis innen antibiotika-resistens, høgspesialisert behandling, sjeldne diagnoser, helse og teknologi og legemiddel-samarbeid. Rapporten tar ikke opp spørsmål med relasjon til kultur- og helseperspektiver eller helsefremmende arbeid.

Livskvaliteten i Norden er blant den høyeste i verden i følge Quality of Life Index. Kvalitetsfaktorene som måles i indexen er bl.a. helse, jobbsikkerhet og likestilling mellom kjønnene. Tross dette er det også i Norden behov for tverrvitenskapelig kunnskap om de bakenforliggende årsaker til ulik fordeling av helse og velferd. Velferdsforskning er viktig for et velfungerende velferds-samfunn, og evidensbasert kunnskap er viktig når man fatte politiske beslutninger som skal fremme menneskers helse og velferd. I Ministerrådets program 'Holdbar nordisk velferd' (2013-2015) tas det sikte på finne nye og innovative løsninger på hvordan den nordiske modellen kan videreutvikles og fornyes gjennom løsninger som bidrar til økt kvalitet og likestilling i utdanning, arbeid og helse. Programmet initierer både samarbeid i konkrete innsatser og gjennom nordiske plattformer for dialog og kunnskapsutveksling. Ett av prosjektene er nordisk forskning om sosiale ulikheter i helse og velferd.

Nordens Velferdssenter, NVC

Nordens Velferdssenter er en institusjon under Nordisk ministerråd. NVC har sin virksomhet innen den sosiale sektoren og skal bidra til utvikling av den nordiske velferdsmodellen. Til tross for at de nordiske landene ikke organiserer velferden på samme måte er det store likheter landene mellom. Det er forskjellene som gjør at landene kan lære av hverandre og det er her NVCs arbeid kommer inn i bildet.

NVCs nåværende kontrakt er treårig og går fram til årsskiftet 2014/2015. I henhold til kontrakten skal NVC arbeide innen fem områder: alkohol- og narkotikaspørsmål, arbeidsinkludering, funksjonshindringer, velferdspolitik og velferdsteknologi. Arbeidet på innsatsområdene har som målsetting å utarbeide strategiske innspill til politikere, sammenstille forskningsresultater og arrangere nordiske og internasjonale konferanser, alle med tilknytning til aktuelle velferdsspørsmål.

I tillegg er NVC sekretariat for Rådet for nordisk samarbeid om funksjonshindringer. Rådet hører organisatorisk under Nordisk ministerråd for sosial- og helsepolitikk, men har en rådgivende funksjon for alla sektorer i Ministerrådet. Rådet består av åtte eksperter på spørsmål om funksjonshindringer og åtte representanter for organisasjonene på dette området i Norden. Eksperterne foreslås av respektive nordisk land og selvstyrende område. Representantene for organisasjonene foreslås av landenes paraplyorganisasjoner.

I NVCs nåværende kontrakt nevnes ikke kultur spesifikt, derimot nevnes en rekke premisser for institusjonens arbeid, f.eks. økt inkludering, delaktighet og tidlig intervensjon. Med utgangspunkt i disse overgripende målene har noen av institusjonens prosjekter arbeidet med spørsmål som berører kulturpolitikk. Blant annet har NVC drevet et flerårig prosjekt hvis formål var å spre nordiske eksempler på hvordan landene arbeider for at personer med funksjonsnedsettelse skal ha tilgang til kulturlivet, både som konsumenter og som produsenter. Arbeidet har utgått fra FNs konvensjon på området.

I 2013 besluttet de nordiske sosial- og helseministrene at NVCs søsterinstitusjon Nordisk høgskole for folkehelsevitenskap, NHV, skal avvikles og virksomheten opphøre fra 31. desember 2014. Videre ble det besluttet at NVC skal fungere som nordisk kunnskaps- og formidlingsenter i folkehelse spørsmål. Når nærværende rapport skrives er det ennå ikke bestemt hvordan denne oppgaven skal løses og eksakt hvilke deler av NHVs arbeidsoppgaver som skal videreføres.

Inneværende høst (2014) innledes arbeidet med å utforme NVCs kommende kontrakt, som skal gjelde for perioden 2015-2017. NVC uttaler selv, at med tanke på at kultur utgjør en åpenbar helsefaktor i den nordiske velferdsmodellen ville det være fruktbart om den nye kontrakten tok opp NVCs rolle i kunnskapsutviklingen på feltet. Størsteparten av institusjonens nåværende innsatsområder kan koples til landenes overgripende kulturpolitiske mål, f.eks. å øke menneskers delaktighet i samfunnslivet. Flere av NVCs aktuelle prosjekter innen innsatsområdene funksjonshinderspørsmål og velferdsteknologi sikter nettopp på dette. Det handler dels om tilgjengelighet, design for alle og dels om innføring av ny teknologi som gjør det mulig for at flere kan leve selvstendig.

Et annet eksempel er innsatsområdet velferdspolitik, der NVC har drevet prosjekter om tidlig intervensjon og trygge oppvekstvilkår. Her spiller barns fysiske og emosjonelle utvikling inn, der kulturopplevelser kan utgjøre en viktig del. Foreningsliv og idretts- og kulturaktiviteter kan dessuten fungere som beskyttelsesfaktor og øke motstandskraften mot utenforskap og psykisk og fysisk uhelse.

Nordisk høgskole for folkehelsevitenskap, NHV

NHV er en 60-årig institusjon og har hatt en omfattende virksomhet. Som nevnt ovenfor under Nordens Velferdssenter avvikles NHV i løpet av 2014. Punktene i den følgende beskrivelse omfatter noen områder med relasjon til kultur og helse av interesse for den foreliggende rapport.

NHV har hatt som oppdrag å styrke nordisk folkehelse gjennom utdanning, forskning og kunnskapsformidling. Tanken om en felles nordisk utdanning innen folkehelsevitenskap går tilbake til 1940-tallet. Da de første kursene startet opp på 1950-tallet i det for Norden nye emnet folkehelsevitenskap var det i første rekke som en videreutdanning for leger og sykepleiere. Utdanningene ble formaliserte på 1970-tallet i en nordisk institusjon under Nordisk ministerråd, finansiert av alle de fem nordiske land. I disse 60 år har NHV fungert som pionér innen utdanning og forskning om nordisk folkehelse.

Kulturelle og sosiale dimensjoner av helse har vært med som aspekter i mye av den forskning som er gjort ved NHV. Eksempelvis har noen studier innen public health management omtalt kultur i betydningen lederskapskultur, medarbeiderkultur osv.

Tydeligere er kanskje at flere av de større forskningsprosjektene som er utført ved NHV spenner over lang tid eller involverer flere land, og her kan kultur i disse studier gjenfinnes i de bakgrunnsfaktorer man har studert som relaterer til helse. Et sterkt forskningsområde ved NHV har eksempelvis vært barns helse og velbefinnende, og som har blitt studert siden 1980-tallet i de

nordiske land. Hvordan man kan bruke kultur og skapende virksomhet for å fremme helse og livskvalitet har vært en tilbakevendende interesse i forskning og utdanning ved NHV.

Folkehelsen er et globalt spørsmål, og internasjonalt samarbeide er viktig for å håndtere dette, det viser ikke minst Verdens helseorganisasjons arbeid, der NHV også har vært aktiv. Kulturelle forståelsesrammer påvirker de globale folkehelse spørsmål som har vært en del av forskningen innen internasjonal global helse, et annet tema for NHVs forskning og utdanning gjennom årene. De senere år har det blitt initiert folkehelsevitenskapelig forskning og utdanning med et antropologisk perspektiv. Det har også vært et større forskningssamarbeid om migrasjon og helse som i tillegg har omfattet sosio-kulturelle prosesser. Det er imidlertid framfor alt kurset Kulturell kompetanse i folkehelsearbeid som har hatt fokus på de kulturelle spørsmålene, med spesiell innretning på møter innen pleie og omsorg der kulturelle forskjeller kan være viktige å identifisere og håndtere.

Nordiske folkehelsekonferanser

Den 11. nordiske folkehelsekonferansen ble arrangert i Trondheim i slutten av august 2014 (den første i serien ble arrangert i 1987). Konferansens deltagere sluttet opp en felles erklæring – Trondheimserklæringen – under hovedoverskriften ‘Rettferdig fordeling av helse og trivsel – et politisk valg’.

I erklæringen uttales bl.a. at folkehelsen i Norden er svært god, sett i global sammenheng. Samtidig står vi overfor betydelige utfordringer. I likhet med andre land har man heller ikke i Norden løst vår største utfordring, nemlig å redusere sosial ulikhet i helse. Vi har dermed gått glipp av de største helsegevinstene på befolkningsnivå. Helseforskjellene må bekjempes i forhold til sosio-økonomi, kjønn, etnisitet, funksjonsnivå og seksuell legning.

Til grunn for utviklingen i de nordiske land ligger et demokratisk styresett med sterkt regionalt og lokalt selvstyre med stor innflytelse over de samfunnsfaktorene som påvirker befolkningens levkår, helse og trivsel. Trondheimserklæringen uttaler at mange samfunnsaktører har et ansvar for rettferdig helse og trivsel. Både staten, fylker og kommuner har ansvar, men med ulike virkemidler. Det endelige ansvaret ligger likevel på regjeringene.

I erklæringen uttales også at man vil bidra til økt nordisk samarbeid for rettferdig helse og trivsel i Norden og bidra til å redusere helseforskjeller globalt.

De nordiske land

Danmark

Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse

På folkesunnhetsområdet har den danske regjering i januar 2014 offentliggjort utspillet: ”Sundere liv for alle – nasjonale mål for danskernes sundhet de næste 10 år”. I utspillet oppstilles 7 nasjonale mål, som omhandler sosial ulighet i sunnhet, mental sunnhet for barn, mental sunnhet for voksne, rykning, alkohol, overvekt blant barn og fysisk aktivitet. I tilknytning til målene har regjeringen utarbeidet en partnerskapsstrategi og avsatt 120 mio. kr. i perioden 2014-2017 til konkrete partnerskap med sivilsamfunnet, erhvervslivet og offentlige institusjoner om oppfyllelsen av de nasjonale mål.

Sundhedsstyrelsen har utarbeidet en rekke forebyggingspakker om f.eks. fysisk aktivitet, overvekt, mental sunnhet og mat og måltider med faglige anbefalinger, som kan bidra til å prioritere og kvalitetssikre kommunenes forebyggingsarbeid. Eksempelvis har forebyggingspakken for fysisk aktivitet som formål å understøtte kommunenes arbeid for at borgerne får gode muligheter for å være fysisk aktive gjennom hele livet for på den måte å forebygge sykdom, bevare funksjonsevnen og understøtte god trivsel.

Sundhedsstyrelsen har bl.a. utarbeidet anbefalinger for fysisk aktivitet for barn og unge, voksne, eldre og gravide.

Kulturministeriet

Fra nasjonalt nivå arbeider man ikke særskilt med kultur og helse som innsatsområde. Det er imidlertid visse elementer fra den idrettspolitiske innsats som er relevant å nevne. Et samlet Folketing inngikk således den 6. mai 2014 en politisk overenskomst om idrett, der et sentralt punkt er at det skal utarbeides retningslinjer for idrettspolitiske initiativer i Kulturministeriet, Miljøministeriet, Ministeriet for Sundhed og Forebyggelse, Ministeriet for Børn, Ligestilling, Integration og Sociale Forhold samt Undervisningsministeriet. Arbeidet skal altså være tverrfaglig og kan ha helsemessige aspekter. Det forventes igangsatt i 2. halvår 2014.

Kulturministeriet henviser forøvrig til at det på regionalt/lokalt nivå i Danmark visse steder arbeides mer målrettet med kultur og helse, som eksempel prosjektet 3 x 5 = meget mere, som ble gjennomført i Kulturregion Vadehavet 2012-2013 med chefkonsulent Jens Juulgaard Larsen ved Professionshøjskolen University College Syddanmark, Afd. for Udvikling og Forskning, som prosjektasnavrlig. Prosjektet mål var å gjennomføre kunstneriske/kulturelle estetiske skapende prosesser med forskjellige deltagere ut fra kunstens egne formål og premisser og derpå søke å påvise og dokumentere en sunnhedsmessig effekt som sidegevinst. Prosjektet forstod sunnhet bredt i relasjon til det gode liv fram for snevert som fravær av sykdom. Det var således også prosjektets mål å skape inspirasjon til nye kunstneriske aktiviteter for nye målgrupper og samtidig inspirere til at slike aktiviteter blir inndratt i sunnhedsarbeidet. I en rapport fra prosjektet uttales at «... det er af stor værdi i forhold til kultur og et udvidet sundhedsbegreb, at der nu er blevet sat fokus på mulighederne for målrettet aflæsning af de tegn og spor, et kunstnerbesøg kan sætte. Og vigtigt er det også, at der har været set på den efterfølgende virkning. Vi håber på, at denne synliggørelse af kulturens værdi og betydning i forhold til udsatte grupper, kan bevirke, at der på sigt bliver mulighed for at tilbyde flere forløb med professionelle kunstnere i et krydsfelt mellem kultur og sundhed.»

Uddannelses- og Forskningsministeriet

Uddannelses- og Forskningsministeriet står bak 'Uddannelsesfremsyn for de sundhedsfaglige professionsbachelor'. Bakgrunnen er at endringer i helsevesenet, som endret demografi, etablering av supersykehus, kortere gjennomsnittlige innleggelsestider mm, har skapt behov for en vurdering av om de helsefaglige profesjonsbachelor-utdanninger gir de relevante kompetanser.

Uddannelses- og Forskningsministeriet har derfor igangsatt et analysearbeid med henblikk på å kartlegge framtidens kompetansebehov på arbeidsmarkedet for alle de helsefaglige profesjonsbachelor. 'Fremsynet' vil se 10-15 år fram i tid, og skulle gjennomføres i løpet av foråret og sommeren 2014 med en bred medvirkning av aktører fra helsevesenet. Analysefirmaet New Insight har stått for den konkrete utførelse av arbeidet.

'Fremsynet' utgjør første del av et større utviklingsarbeid, der annen del vil inneholde en oppfølging av resultatene av fremsynet. I annen del vurderes det om de framtidige kompetansebehov, som er identifisert i fremsynet, gir utgangspunkt for større eller mindre justeringer av de nåværende helsefaglige utdanninger, og om det kan bli aktuelt med en eventuell utvikling av nye utdanninger.

Det opplyses fra Uddannelses- og Forskningsministeriet at det for tiden ikke er samarbeid med Kulturministeriet vedrørende spørsmål om kultur og helse.

Kulturstyrelsen

Kultur og sundhed – tiltag i danske biblioteker

Kulturstyrelsen er ved at igangssette et fokusområde om kultur og sundhed i samarbejde med organisationen BL- Danmarks Almene Boliger. Aftalens overordnede mål er at styrke fællesskab og trivsel i boligområderne. Samarbejdet er organiseret som et netværk mellem folkebiblioteker, biblioteksbaserede medborgercentre og de boligsociale medarbejdere i boligorganisationerne. Netværket skal facilitere lokale projekter mellem biblioteker og boligorganisationernes sociale indsats. Netværket vil arbejde med sundhedstiltag, som både kan være aktiviteter om sund kost, rygestop, motion, blodtryksmåling m.v., kontaktpunkt for sundhedspleje, tandpleje m.v. samt kultur og læringsaktiviteter som middel til sundhedsfremme, f.eks. læsekredse, rollemodeller som styrker unges identitet, empowerment via Bydelsmødre m.v. Det bliver den sidste type af aktiviteter, som der vil blive lagt mest vægt på i samarbejdet.

En række biblioteker har allerede haft projekter om sundhed. 'Flere sider af det sunde liv – forsøg med sundhedslæseklubber' er således et projekt som Kulturstyrelsen har givet tilskud til. Med udgangspunkt i det hele menneske har projektet, i et partnerskab mellem biblioteker og sundhedsaktører, sat fokus på folkesundhed under overskriften: Viden, motivation, aktivitet. Projektet har oprettet en række lokale sundhedslæseklubber, hvor deltagerne tilegner sig viden om sundhed sideløbende med, at de motiveres til fælles fysisk aktivitet. Det gennemgående element i alle klubberne er guidet fælleslæsning af udvalgt skønlitteratur for særlige grupper, som f.eks. psykisk syge, pårørende til krigsveteraner med PTSD, demente på plejehjem, nylige enkemænd m.v. Tre kommuners biblioteker deltog i projektet, bl.a. Ikast-Brande som modtog biblioteksprisen Kultur 2013 for deres læseklub for folk 'med ondt i livet'.

Næstved Bibliotek har også fået tilskud fra Kulturstyrelsen til projektet 'Et bedre liv med kultur? Biblioteket som brobygger mellem kultur og sundhed', som blev gennemført som et tværfagligt samarbejde med andre aktører inden for kultur og sundhedsfremme i området både frivillige og professionelle. Den primære målgruppe var voksne borgere med særlige behov, fx: mennesker, der mangler netværk, mennesker med lettere depressioner eller angst, stressramte, arbeidsløse eller andre, som kunne have brug for ekstra styrke og glæde i deres liv. Men alle voksne har kunnet

deltage. Projektet afprøvede betydningen af fællesskabsdannende kulturelle oplevelser og aktiviteter for menneskers sundhed, trivsel og empowerment. Guidet fælleslæsning for særlige grupper var et bærende element også i dette projekt.

Et andet interessant projekt, som styrelsen har givet tilskud er 'Droppet ud? Tjek ind i et litterært fællesskab'. Her undersøges, hvordan skønlitteraturen kan give en gruppe unge mennesker, som befinder sig i sprækken mellem uddannelse og arbejdsmarked, et perspektiv på deres eget liv. 133 unge, som deltager i 'Ungeforløbet' i Aabenraa, har forskellige baggrunde og oplevelser i bagagen men tilbydes her et nyt fællesskab. Der laves skrive-værksteder, hvor de unge skriver en novelle. Dele af novellen trykkes på en udtjent bil, og resten formidles inde i bilen. De unge skal arbejde med skønlitteratur på forskellige platforme, såsom film, fysisk bog samt SMS på mobilen. Desuden laves et forløb omkring bevægelse og litteratur, 'Spænding og spinning', hvor deltagerne lytter til historier, mens de dyrker motion. Yderligere holdes et orienteringsløb omkring kost, motion og sundhed med forfatterbesøg og litteraturposter

I alt har 25 biblioteker ud af landets 97 svaret, at de har forskellige aktiviteter vedrørende kultur og sundhed. Heriblandt har 10 biblioteker læseklubber med Guidet læsning med mental sundhedsfremme som formål.

Udlån af rekvisitter eller pakker med sundhedsfremmende formål er et oplagt og rimeligt almindeligt bibliotekstilbud. Eksempelvis blodtryksmåler, sprogstimulerende eller bevægelsesstimulerende legetøj. Legetejer er en udvidet låneordning, hvor der også gives specialpædagogisk og motorisk vejledning foruden udlån af legetøj og redskaber til familier. Et bibliotek udlåner desuden Bevægelsesrygsække, som har et tematisk indhold, som eksempelvis en rekvisit i form af sammenklappelige stokke til stavgang, en instruktionsbog, en video om stavgang, en bog om sund kost osv. Et andet tema kan være løb, hvor der i rygsækken er bøger/videoer om løbeteknik, et pulsar, bøger, der handler om at komme i gang med at løbe.

Andre typer af aktiviteter er bevægelsesaktiviteter som kulturelt orienteringsløb (stort arrangement med mange samarbejdspartnere i hovedstadsregionen), forfatterruter med udgangspunkt i en konkret bog eller forfatterskab, bevægelse til levende musik for børn og deres forældre, Drop-in Zumba-arrangementer, cykelbane med cyklistprøve og førstehjælpskursus for forældre og børn og Filosofi-walks. Desuden andre aktiviteter som fællessang for forskellige grupper, barselscafé og lignende tiltag med temaer som babymassage, -tandpleje, -sprogstimulering, -kost osv.

De fleste biblioteker har arrangementer og udstillinger med forskellige sundhedstemaer i samarbejde med lokale sundhedsaktører – som oftest foredrag, og mange steder har f.eks. sundhedsplejen eller patientorganisationer m.v. træffetid på biblioteket. I bl.a. Aalborg og Aabenraa Kommune indgår Sundhed og Kultur i de kommunale strategier og handlingsplaner, og eksempelvis indskrevet i bibliotekspolitikken:

Biblioteket understøtter kommunale strategier og politikker. Det gælder Planstrategien Sund Vækst, hvor biblioteket på grund af sin åbenhed og tilgængelighed kan bidrage til udvikling af synergier i forhold til den levende by og muligheden for at etablere naturlige mødesteder for og byde velkommen til nye borgere i Aabenraa Kommune.

En udmøntning af en bevidst strategi er Hammel Bibliotek i Favrskov Kommune. Biblioteket ligger i kultur- og sundhedscenteret, som skal tage udgangspunkt i de frivillige netværksagenters engagement, optagethed og ressourcer. Idéen er at skabe initiativer, som er frie og 'uden for system', hvor borgeren træder ind som individ – og ikke som patient eller 'sag' og deltager, fordi det giver mening for den enkelte, der aktivt vælger det til. Aktiviteterne skal ikke erstatte det, som sundhedssystemet tilbyder, men kan supplere og give gode oplevelser for borgeren.

Social eller sundhed

Flere biblioteksaktiviteter er vanskelige at rubricere, idet de klart har et socialt sigte, men samtidig er med til at fremme sundheden. Kulturstyrelsen har således haft et stort integrationsprosjekt sammen med 11 biblioteker om etablering af Bydelsmødre-grupper, som har til formål at styrke målgruppens viden om hvordan man kan fremme børnenes, familiens og egne mulighed for udvikling og deltagelse i det danske samfund og styrke den enkeltes mulighed for indflydelse på egen situation og en bedre hverdag. Langt de fleste Bydelsmødre, der i biblioteket blev uddannet til at rådgive og skabe netværk med andre kvinder, fik større selvtillid og et bedre liv ud af forløbet. Tilsvarende kan det diskuteres om Kulturstyrelsens endnu større projekt Bogstart er kultur som social- eller sundhedsfremme, idet formålet er sprogstimulering og læsefremme, hvilket giver bedre liv. I projektet uddeler bibliotekerne bogpakker til babyer og børn i udsatte boligområder sammen med rådgivning m.v. ved bl.a. hjemmebesøg.

Dragør kommune

Som den første kommune i Danmark har Dragør målt borgernes lykkenivå. Fra kommunens ledelse uttales at "... Dragør kommune vil gerne være i front med at utforske, hvordan vi kan indrette kommunen, så vi skaber de bedste rammer for det gode liv. Vi ønsker at blive klogere på, hvad livskvalitet og lykke er for vores borgere, og arbejder med, hvordan vi kan sætte mål og skabe benchmarks for arbeidet."

Lykkeregnskapet gir et innblikk i hvordan innbyggerne i Dragør har det, og skal samtidig utgjøre et såkalt benchmark, der Dragør kommune i framtiden kan følge hvordan befolkningens lykke utvikler sig. Dermed skriver Dragør kommune seg inn i rekken av regjeringer og byer som har begynt å anvende lykkemålinger for å guide utformingen av politikken. Det skjer i forlengelse av at FN og OECD i stigende grad er opptatt av å utvikle nye måter for å måle et samfunns framskritt.

"It is also highly desirable that happiness be measured by firms, communities, schools, hospitals and even medical practitioners. This will permit a more rapid increase in knowledge about the sources and consequences of happiness. These measures can also, at the same time, improve the evaluation and performance of all types of organizations." (World Happiness Report 2012.)

Lykkeregnskapet er utarbeidet av Institut for Lykkeforskning, som er en uavhengig tenketank, og flere enn 500 innbyggere har inngått i undersøkelsen. Det omfattende datagrunnlag vil også bli brukt av internasjonale lykkeforskere, bl.a. fra Harvard Business School i USA. Instituttet uttaler at "Lykkeregnskapet handler grundlæggende om at forstå, hvorledes vi kan indrette vores samfund bedre, og giver os større viden om, hvordan vi kan skabe de bedst mulige rammer for det, der i bund og grund betyder noget for os."

Undersøkelsen i Dragør viser at innbyggerne generelt er tilfredse med deres liv. I tillegg finner undersøkelsen sammenheng mellom innbyggernes lykkenivå og forskjellige faktorer som helse/sundhed, sosiale relasjoner og balanse. Disse sammenhenger ligger til grunn for en rekke anbefalinger til Dragør om konkrete initiativer om hvor kommunen kan sette inn i tiltak for å øke tilfredsheten med livet blant innbyggerne, bl.a. pekes det på potensialet innen frivillig arbeid, byhaver, spisefellesskap og forsøksordninger med elcykler.

Ikast-Brande kommune

Flere danske kommuner er for tiden i gang med å revidere deres helse-/sundhedspolitik. Ikast-Brande er én av de sentrale kommuner i dette arbeidet, og får henvendelser fra andre kommuner som er interessert i hvordan deres sundhedspolitik bl.a. er bygget opp omkring "Det Dobbelte KRAM". I dette konseptet pekes det på nødvendigheten av å arbeide med metoder og innsatser

som dels kobler seg til livstilsområder **K**ost, **R**ygning, **A**lkohol og **M**otion (forkortet som det tradisjonelle KRAM), dels fremmer barns, unges og voksnes **K**ompetencer, **R**elationer, **A**cccept og **M**estring (det "nye" KRAM). I dette sistnevnte KRAM anser man det opplagt å arbeide med f.eks. kunst og kulturelle aktiviteter – noe som man har meget gode erfaringer med. I Ikast-Brandes Vision 2016 står bl.a. følgende:

”Ikast-Brande Kommune samtænker kulturelle aktiviteter med sundhed. Tanken er, at sundhed er en værdifuld tillægsgevinst, som opnås gennem kulturelle aktiviteter”.

Dette innebærer at ulike faggrupper f.eks. samarbeider om 'Drama/teater på bosteder for voksne med autismespektrumforstyrrelser', 'Trivsel med litteratur – guidet fælleslæsning', forskjellige "sundhedskulturelle" prosjekter som knytter seg til en større boligsosial innsats som nettopp er igangsatt i Ikast by (bevilget 10 millioner kr. over de neste tre år), forskjellige prosjekter på skoler i kommunen om betydningen av kreative prosesser for barn og unges mentale helse/robusthet samt hjernens utvikling, 'BabyArt' – samarbeid med den internasjonalt kjente kunster Anne Marie Holm om småbarns kunstneriske utvikling, musikk til forskjellige målgrupper, bl.a. pasienter i varmtvannsbasseng, og prosjekt 'Sundhed Indefra' – et samarbeidsprosjekt med Vækstcentret i Nørre Snede stiftet av dr. phil. og forfatter Jes Bertelsen.

Den hovedansvarlige for arbeidet i Ikast-Brande (Peter Thybo) sitter i kommunens sundhedsstab med tittel *Sundhedsinnovator*, og har bl.a. vært med i etableringen av en ny temagruppe i Sund By Netværket i Danmark. Denne gruppen arbeider bredt med innsatser som kan fremme 'Mental Sundhed/Robusthed', og Kultur & Sundhed var tema for et møte som ble avholdt i september 2014. Sundhedsinnovatoren er av den oppfatning at det skjer en positiv utvikling i Danmark om interessen for og innsatser om kultur og sundhed, men at utviklingen drives av relativt få ildsjeler. Derfor er det fortsatt et stort og tidkrevende arbeid å få 'tankegangen' konsolidert i regjering, regioner og kommuner.

Sønderborg kommune

Sønderborg Kommune arbejder ud fra en bred forståelse af sundhed. Sundhed er mere end fravær af sygdom. Det er at have det godt både fysisk, psykisk og socialt. Det er evnen til at udnytte sit potentiale og udfolde mulighederne for at leve et aktivt og sundt liv med livskvalitet og trivsel. Sundhedsfremmende anlæg er mere end fysisk bevægelse og aktiviteter, det er også at skabe rammer for trivsel. Her tænkes sundhed og kultur sammen.

Interregprosjekt 4A – samarbejde mellem Flensborg by, forening 3G i Flensborg, Flensborg Universitet, Aabenraa Kommune og Sønderborg Kommune. Uddannelse af frivillige til sundhedsambassadører, udveksling over grænserne, fremme af kultur gennem sproglig forståelse og udvikling af menneskelige ressourcer.

Der er i kommunen mange muligheder for gratis oplevelser. Gennem "Ta' ud-kompasset" bliver borgerne i ugerne op til og under skoleferier informeret. På den måde er det nemt for alle borgere at finde frem til en tur eller oplevelse, som passer til det, de har tid og lyst til her og nu. Ta' ud kompasset er udarbejdet i samarbejde mellom alle kommunens forvaltninger.

Sund Integration er et 8 ugers forløb, der tilbydes målgruppen kvoteflygtninge og familiesammenførte i Sønderborg Kommune. Formålet med indsatsen er overordnet at styrke borgerne i integrationsprocessen. Indsatsen har fokus på borgernes trivsel og forebyggelse af livsstilssygdomme samt fokus på at bringe borgerne nærmere ordinært arbejde, uddannelse eller jobtræning/praktik.

Dansk center for reminiscens

I de senere års debat efterlyses fra mange sider en ændring inden for det psykiatriske område herhjemme, hvor de ikke-medicinske evidensbaserede behandlingsformer skal have en langt mere central placering. På Dansk Center for Reminiscens har man siden etableringen i 1997 bidraget til at skabe genkendelse, erindring og glæde for tusindvis af ældre over hele landet, primært inden for demensområdet. Mange medarbejdere inden for ældreområdet har taget reminiscens-metoden til sig. En undersøgelse gennemført af Socialstyrelsen i 2010 viste således, at mere end 75 % af kommunerne anvender reminiscensmetoden i arbejdet med personer med demens.

Selve ordet reminiscens er i den engelsktalende verden et anerkendt fagligt begreb for planlagt og systematisk arbejde med menneskers erindringer bl.a. inden for psykiatrien. Det gælder om at vække og stimulere de positive erindringer, eller som Theo Mulder, hollandsk professor og doktor i eksperimentel neuropsykologi udtrykker det: *”Når vi nu ved, hvordan traumatiske minder kan øve en livslang indflydelse på menneskers liv, hvorfor skulle gode minder så ikke kunne øve en god indflydelse?”*

Der skal med andre ord udvikles individuelle behandlingsformer, hvor den enkelte persons baggrund og livshistorie er i centrum dvs. mennesket bag diagnosen. Hvis vi skal hjælpe patienten til at finde tilbage til livet igen, skal ekspertten – personen selv – på banen. Man skal f.eks. lede efter situationer i patientens liv, som har betydet meget for dem. Finde frem til deres ressourcer og styrker via samtaler og aktiviteter omkring deres barndom, ungdom, arbejde, fritid, interesser, familieliv osv. Desuden bør forskellige former for kulturaktiviteter inddrages, i og med mennesker gennem kunstneriske udtryksformer hermed får nye måder at udtrykke deres tanker, følelser og behov på.

Dansk center for reminiscens produserer digitale erindringskasser, som kan bruges til samtale og samvær med demensramte personer. De digitale kassene er rette mod hjemmeboende demensramte samt deres pårørende. Med dette hjælpemiddelet vil man afprøve på hvilke måter og i hvilken grad demensramte og pårørende kan bruge internett i sociale sammenhænger.

Færøerne

Fra Færøernes side er oplyst, at der fra både offentlig og privat initiativ arrangeres mange kombinerede kultur- og helsebegivenheder, dvs arrangementer hvor både kultur og helse initiativer kombineres og suppleres til et helhedsarrangement. Der er almindeligt med fokus på projekter, hvor både kultur- og helseområdet indgår. En overordnet kortlægning af konkrete projekter er dog ikke tilgængelig i øjeblikket.

Finland

Undervisnings- og kulturministeriet og Social- og hälsovårdsministeriet

Åtgärdsprogrammet och det tversektoriella samarbetet

Programmet Konst och kultur ger välfärd genomförs av fyra ministerier: undervisnings- och kulturministeriet (UKM), social- och hälsovårdsministeriet (SHM), miljöministeriet (MM) och arbets- och näringsministeriet (ANM) samt centrala aktörer och experter från social- och hälsovårdssektorn och kultursektorn. Samma ministerier, och även många av aktörerna på fältet, deltog redan i åtgärdsprogrammets förberedelsefas. För att programmet ska kunna genomföras på ett framgångsrikt sätt är det viktigt att verksamheten har planerats och genomförts gemensamt, steg för steg mot de gemensamma målen. Hemvist för åtgärdsprogrammet är Institutet för hälsa och välfärd.

I praktiken har samarbetet mellan UKM och SHM fungerat bäst. Detta är naturligt eftersom åtgärdsprogrammet grundar sig på det politiska hälsofrämjande programmet som SHM ansvarat för. SHM ansvarat bl.a. för koordinations- och uppföljningsgruppens och den mindre beredningsgruppens ("arbetshandskens") arbete. Arbets- och näringsministeriets insats var anspråkslös, miljöministeriet genomförde projekt bl.a. med anknytning till en byggd miljö.

Samarbetet har upplevts som meningsfullt. Tjänstemännens aktiva verksamhet förutsätter också att arbetstid anvisas till arbetet med Konst och kultur ger välfärd, annars bygger verksamheten närmast på personligt intresse.

Här är det fråga om sådan verksamhet som faller mellan två eller fler förvaltningsområden, och hör då inte riktigt till någon. Tväradministrativt samarbete och ett organ och en hemvist lik samordnings- och uppföljningsgruppen behövs även i fortsättningen. Det konkreta ansvaret för att samordna samarbetet måste ges till någon aktör.

Projekter och verksamheter

UKM:s uppgift är närmast att skapa förutsättningar för verksamheten, dvs. att bevilja statsunderstöd. UKM deltar inte i särskilt många konkreta projekt i egenskap av aktör.

Anslagen för att främja kulturens positiva inverkan på välbefinnandet delegerades till Centret för konstfrämjande 2012. Centret har nu i tre i års tid beviljat understöd till projekt som främjar välbefinnandet. En separat förteckning över de största genomförda eller pågående projekten är tillgänglig vid behov.

Som en del av åtgärdsprogrammet har UKM stött ett treårigt program för utveckling av fängelseteaterverksamhet.

UKM stöder verksamhet som främjar Konst och kultur ger välfärd-verksamhet även med ett flertal andra anslag. Exempel på sådana är bl.a. stöd för handikapporganisationers kulturverksamhet och främjande av kulturens tillgänglighet, understöd för främjande av kulturell mångfald och konstnärernas sysselsättning. Ur Europeiska socialfonden (ESF) har man dessutom kunnat finansiera Kultur ger välfärd-verksamhet exempelvis i riksomfattande program där UKM är ordförande (Program för skapande branscher och Program för tredje sektorn 2007–2013).

UKM främjar också konstens och kulturens tillgänglighet, vilket bidrar till att kulturens positiva inverkan på välbefinnandet kan spridas till alla befolkningsgrupper. Under åren 2006–2010 hade UKM ett separat åtgärdsprogram för att främja konstens och kulturens tillgänglighet. Efter detta har arbetet förts vidare bl.a. genom att stöda Kultur för alla-tjänstens verksamhet som gäller tillgänglighet samt handikapporganisationers egen kulturverksamhet och olika kulturaktörers projekt för att främja kulturens tillgänglighet. UKM strävar efter att uppmana de kulturinrättningar och -evenemang som ministeriet finansierar att beakta tillgänglighet i sin verksamhet (2012 skickades t.ex. en enkät om tillgänglighet till alla museer, bibliotek, teatrar och orkestrar som beviljas statsandel). UKM stöder också Kultur för alla-tjänstens projekt för utveckling av systemet med kulturpass. Målet med projektet är att främja kulturtjänsternas tillgänglighet för personer som har det sämre ställt ekonomiskt.

Den tväradministrativa processen för nätverksbyggande, "Värdefullt arbetsliv", som samordnas av UKM och som är kopplad till processen "Arbetsliv 2020" som leds av ANM, har främjat konst- och kulturexperternas arbetslivskompetens och utvecklingen av arbetslivet på bredare plan. Projektet för kreativ ekonomi i arbetet, som hör till regeringsprogrammet, har främjat utvecklingen av arbetslivet med konst- och kulturkompetens genom kartläggningar och utredningar. Som en del av projektet Arbetsliv 2020 har UKM kunnat främja aktörernas branschövergripande nätverksbildande samt öka vetskapen om verksamheten på bredare front.

UKM:s och Landsbygdspolitiska samarbetsgruppens gemensamma publikationer och övriga material har bidragit till att temat kultur och välbefinnande har inkluderats i lokala, regionala och riksomfattande regionutvecklingsprogram (t.ex. LEADER, landsbygdsprogram och det landsbygdspolitiska helhetsprogrammet). Ur strukturfonderna och LEADER-programmet har utvecklingen av verksamheten stötts på ett betydande sätt. Tyngdpunkten för verksamheten har varit att stärka gemenskapskänslan (över 50 procent), men även en del projekt inom social- och hälsovårdssektorerna har genomförts. Antalet projekt under programperioden 2007–2013 är uppskattningsvis över 100.

Centret för konstfrämjande följer sedan 2010 enligt ett program beträffande konstens och kulturens positiva inverkan på välbefinnandet. Från och med ingången av detta år har ett separat utvecklingsprogram sammanställts av projekten och en av specialisterna har utsetts till koordinator. För närvarande arbetar en länskonstnär på heltid och åtta länskonstnärer på deltid inom ramen för programmet.

År 2010 genomfördes ett sysselsättningsprojekt för unga konstnärer och sakkunniga i kultur- och socialbranschen. Inom ramen för projektet anställdes 96 unga i projekt som gällde kultur och välbefinnande i olika delar av Finland. Samtidigt lät man i ett område som omfattar 12 regionala konstkommittéer utföra utredningar om hur konsten tillämpas i området.

Centrets kontor har ordnat 17 seminarier med temat Kultur ger välfärd under åren 2011–12. Tillsammans med de regionala samarbetspartnerna har det alltsedan detta ordnats seminarier och kurser samt verkstäder där nya arbetsmetoder har framhävts och där praktiska exempel på redan pågående verksamhet har lyfts fram.

SHM (och Institutet för hälsa och välfärd THL) tillsammans med UKM har ansvarat för samordnings- och uppföljningsgruppen och arbetsgruppen Työrukkanen inom ramen för Konst och kultur ger välfärd. SHM har stått för förvaltningskostnaderna, UKM har finansierat koordinators lönekostnader.

Förutom detta har SHM:s representant varit medlem i styrgrupperna för flera projekt. Projekten har huvudsakligen finansierats via ESF när det har varit fråga om forsknings- och utvecklingsprojekt. Exempel på sådana har varit bl.a. Osaattori, Taika I och II och projektet Voimaa taiteesta (Konst ger kraft). Regionalt har olika mindre projekt genomförts inom social- och hälsovårdssektorn med anslag från undervisnings- och kulturministeriet.

SHM har haft en betydande roll i kultur- och välfärdprojektet tillsammans med bl.a. Arbetshälsoinstitutet. Dessa projekt å sin sida har finansierats förutom via ESF även via Arbetarskyddsfonden. Projekten har bl.a. varit Työhyvinvointia kulttuurista (Kultur ger välbefinnande i arbetet), Art Goes Work och projektet Taiteilijan työ (Konstnärens arbete).

I Kaste II-delprogrammen inom Nationella utvecklingsprogrammet för social- och hälsovården har man genomfört konst ger välfärd-projekt vid institutioner inom social- och hälsovården, men i det här skedet saknas ännu närmare information om dessa.

Till Institutet för hälsa och välfärds Regional hälsa och välfärd, dvs. ATH-forskning har man lagt en del som anknyter till utnyttjandet av kultur. ATH-forskningen utvidgas och blir nationell åren 2012–2014 och kommer att omfatta upp till 150 000 finländare, och därmed är det i framtiden möjligt att använda dess material för att undersöka kulturens effekter på hälsa.

Erfarenheter och resultat från Åtgärdsprogrammet

Intresset för kulturens positiva inverkan på välbefinnandet har ökat klart efter att åtgärdsprogrammet offentliggjorts. Temat har behandlats i stor omfattning i olika medier.

Verksamhet som främjar kulturens inverkan på välbefinnandet har spridit sig till gräsrotsnivå i olika delar av Finland. Det regionala samarbetet som inleddes under åtgärdsprogrammets första år och de regionala utredningarna som gjorts har delvis främjat detta.

Positivt är också att samarbetet mellan olika förvaltningsområden (särskilt UKM-SHM) har blivit en naturlig del av vardagen. Det vore önskvärt att samarbetet fortsätter även i framtiden. Beträffande UKM är det ett betydande resultat att UKM:s förvaltningsområde inte längre ensam ansvarar för att främja kulturens positiva inverkan på välbefinnandet i och med att SHM har tagit en aktiv roll beträffande detta. Även kriterierna för understöd från Penningautomatföreningen (RAY) har ändrats på så sätt att konst- och kulturorienterade projekt kan stödas med RAY:s medel.

I och med att ett hembo för programmet Konst och kultur ger välfärd har grundats vid Institutet för hälsa och välfärd (THL) och en koordinator anställts på deltid har informationen om kulturens positiva inverkan på välbefinnandet och olika pågående projekt bättre kunnat spridas.

Vid Centret för konstfrämjande har man övergått från ett splittrat projektarbete till en mer långsiktig och målinriktad utvecklingsprogramnivå som fortsätter åtminstone under nästa femårsperiod. Avsikten är att fokusera särskilt på att "använda konst och stärka delaktighet".

Samarbetet mellan förvaltningsområdena har särskilt på kommunal nivå blivit en naturlig del av vardagen. Verksamheten har fått, om än i ringa omfattning, finansiering även från aktörer utanför kulturfinansieringen. Detta minskar kulturaktörernas oro för att finansieringen för den egentliga konstverksamheten ska minska.

Social- och hälsovårdssektorn har framhävts i olika praktiska projekt. Man har fått mycket erfarenheter av att arbeta med äldre. Å andra sidan är det naturligt eftersom man där kan få den största nyttan i form av förbättrad funktionsförmåga hos äldre och minskad användning av läkemedel.

Det politiska och administrativa intresset för Åtgärdsprogrammet

Inom kulturpolitiken är det viktigt att främja delaktighet, kulturens tillgänglighet och åtkomlighet och kulturens positiva inverkan på välbefinnandet. Undervisnings- och kulturministeriet har bundit sig starkt till denna uppgift.

Trots ministerbytena har kulturens positiva inverkan på välbefinnandet bevarats som en prioritet på kultur- och konstpolitiska avdelningen och anslagen har utökats under åtgärdsprogrammet. Främjandet av kulturens positiva inverkan på välbefinnandet har också beaktats i styrningen av ämbetsverk och konst- och kulturinrättningar som lyder under ministeriet. Kultur- och konstpolitiska avdelningen har stått för lönekostnaderna för programmets koordinator.

Inom kultur- och konstpolitiska avdelningens ansvarsområden konst och kultur och i Centret för konstfrämjande har ansvariga utnämnts att sköta kultur- och välbefinnandeärenden vid sidan om sina övriga uppgifter. Avsikten är att dessa personer i fortsättningen utgör ett team.

Tiden efter Åtgärdsprogrammet

Frågan diskuteras som bäst. Åtgärdsprogrammets slutrapport utarbetas för närvarande och den kommer att innehålla slutsatser och konkreta förslag till fortsatta åtgärder. Behovet att fortfarande riksomfattande sammanföra olika förvaltningsområden har kraftfullt lyfts fram i diskussionerna. För att dela med sig av erfarenheterna från olika projekt behövs samarbete och någon måste ta huvudansvaret för detta. Flera av de ovan nämnda projekten har gett upphov till fortsatta projekt. En synvinkel som framträtt inom social- och hälsovårdssektorn är dels ökat kunnande, dels behovet när det gäller att köpa konsttjänster.

I fortsättningen borde arbetet för att främja kulturens positiva inverkan på välbefinnandet inkluderas i strukturerna i kommunernas social- och hälsovårdsväsen samt i finansieringen. I social- och hälsovårdssektorn finns det ett stort intresse och en stark vilja att samarbeta, förutsatt att finansieringsproblemet kan lösas.

Åtskilliga projekt har genomförts, tyvärr har endast en liten del av dem permanentats i strukturerna.

Finansieringen är säsongartad och projektrelaterad. Det finns ingen garanti för en fortsättning, vilket skapar frustration. Det behövs också vilja till omorganisation. Tyvärr har den pågående social- och hälsovårdsreformen i Finland i tämligen ringa grad kunnat beakta konstens och kulturens betydelse som källa till hälsa och välbefinnande, men den utesluter inte heller denna.

I fortsättningen borde kopplingen till ANM och arbetslivskompetens och utvecklingen av denna också stärkas (gemensamma utvecklingsåtgärder som görs med hjälp av nationell finansiering och ESF-finansiering).

Det tväradministrativa samordnandet borde fortsätta på någon nivå även i framtiden. Även hemboets framtid bör avgöras.

Av viktiga strategier och policydokument på kultursektorn ska nämnas:

- Kulturpolitisk strategi 2020.
- Statsrådets redogörelse om kulturens framtid (2011).
- Slutrapport av arbetsgruppen för konstens och kulturens tillgänglighet (2014) som innehåller förslag till fortsatta åtgärder (bl.a. kulturpass).
- Att främja kulturens positiva inverkan på välbefinnandet har blivit ett utvecklingsprogram vid Centret för konstfrämjande. Programmet består av projektverksamhet, länskonstnärernas expertarbete och stöd med hjälp av bidrag.

Vid SHM pågår folkhälsoprogrammet Hälsa 2015. Det är ett långsiktigt hälsopolitiskt program, och bakom det finns Världshälsoorganisationen WHO:s program Hälsa för alla. Social- och hälsovårdsministeriet strävar efter att ha konst och kultur ger välfärd som ett av sina teman under Finlands ordförandeskap i Nordiska ministerrådet år 2016.

Under åtgärdsprogrammet har det blivit tydligt hur viktig denna synvinkel är. Detta kunde jämföras med jämställdhetsfrågorna. Ännu för ett par decennier sedan hade det varit omöjligt att tänka sig att behandla jämställdhetsfrågor på samma sätt som i dag. Konstens och kulturens betydelse som källa för välbefinnande och hälsa börjar så småningom öppna sig för en bredare diskussion. Inom åtgärdsprogrammet har aktörer inom olika förvaltningsområden konfronterats varandra men först på en nivå där deltagarna varit någorlunda eniga. Det behövs fler sådana möten och konfrontationer i fortsättningen, och man måste även få med dem som upplever det som obekvämt. Sammantaget har det tvärssektoriella arbetet gett vidgade vyer och är till stor hjälp när det gäller det efterlysta avvecklandet av olika administrativa broar.

Det är uppenbart att det skett mycket mer på kommunal och regional nivå jämfört med statlig nivå. Flera kommuner har integrerat kulturperspektivet i sina välfärdsprogram och landskapsförbunden har hållit kulturperspektivet väl framme. Genom projekten har nya typer av möten mellan vardagen och konsten ägt rum på såväl arbetsplatser som i olika vårdinstitutioner; dessa har gett upphov till s.k. små under: en tiggande åldring har vaknat upp och börjat sjunga, en dödsdömd bransch har funnit ett nytt framtidsrikt verksamhetskoncept, arbetsmiljön har förbättrats genom sång osv.

Centret för konstfrämjande

Centret för konstfrämjandes oppgave er å utvikle og koordinere regionalt samarbeid og strategiutvikling for å fremme kultur- og velferdsaspektet. Dette fullføres i 2014 med mer enn 10 prosjekter i fem regioner.

Centret har ikke lenger noen egen forskningsenhet etter omorganiseringen fra det tidligere Centralkommissionen för konst. Centralkommissionen var fra 1995 og noen år framover sterkt involvert i det nordiske samarbeidet om kultur og helse sammen med bl.a. Norsk kulturråd og Statens kulturråd i Sverige.

Centret för konstfrämjande har vært en av samarbeidspartnerne i Åtgärdsprogrammet 2010-2014, *Konst och kultur ger välfärd* (se nærmere om dette programmet nedenfor under Finland).

Centret har hatt tre strategier for realisering av Åtgärdsprogrammet i praktisk virksomhet: Jobbskaping, tildeling av økonomisk støtte og iverksetting av prosjekter.

Ved starten av programmet i 2010 øremerket Undervisnings- og kulturministeriet én mill. Euro for å gi mulighet for ansettelse av unge kunstnere eller kunststudenter med sikte på å fremme velbefinnende kultursektor og sosial sektor. Centret för konstfrämjandes regionale avdelinger tildelte disse midlene. Totalt har 96 unge mennesker vært ansatt i dette prosjektet. I de etterfølgende år organiserte de regionale avdelingene 17 symposier over hele Finland om dette temaet. Formålet var å formidle kunnskap og å etablere kontakter mellom kunstnere og ansatte i sosial- og helsesektors tjenester.

Fra 2012 har de regionale avdelingene tildelt støtte til prosjekter med kultur- og helseformål. Totalt har det blitt tildelt 325.000 Euro i 2012, 430 000 i 2013 og 380 000 i 2014. I disse tre årene har Centret støttet ca 350 prosjekter. I tillegg til arbeid for unge mennesker og støtte til et bredt spekter av prosjekter har Centret utarbeidet ca 10 rapporter om temaet.

I 2014 har Centret fortsatt å utvikle sine egne programmer. Ett av i alt 10 programmer er å fremme kunst og kulturelt velbefinnende. I dette nye programmet ligger fokus på utvikling og koordinering av lokale programmer, organisasjoner og partnerskap på området. En viktig metode er å utvikle prosjektene for de regionale kunstnerne. Dette første året er det allerede fler en 10 prosjekter i Finland.

Det har vært arbeidet med kultur- og helseprosjekter i Finland i flere år. Disse prosjektene har delvis vært organisert av regionale kunstnere og delvis av andre organisasjoner, og de har fått støtte fra like kilder, bl.a. Centret för konstfrämjande. Noen av prosjektene har i tillegg fått støtte fra EU/ESR. Med sine nye utviklingsprogrammer ønsker Centret å finne sin egen posisjon innen kultur- og helseområdet.

Nå når Åtgärdsprogrammet *Konst och kultur ger välfärd* går mot slutten anser Centret för konstfrämjande det viktig at man tar opp til vurdering sin egen tildelingspolicy og resultatene av denne. Dette er en diskusjon som pågår i 2014. Behovet for det kulturelle velbefinnende anerkjennes nå i enda sterke grad enn tidligere, og Centret anser at man må finne mer klart definerte måter å støtte aktivitetene på innen dette omfattende feltet.

Centret för konstfrämjande, Sydvästra Finlands Regionalbyrå

Professionella konstnärer som arbetar med äldre i Finland

Särskilt på det tidiga 2010-talet har det inom konst och kultur uppstått en yrkesgrupp som arbetar med "kultur för välmående"-aktiviteter och som är bekant med vård och omsorgs- praxis och verksamhetsmiljö. Flera konstbaserade metoder och arbetssätt har utvecklats och testats för

användning av både konstnärer och vårdpersonal som arbetar med äldre. Produktifieringsprojekt har haft som mål att omvandla konstnärliga tjänster till produkter och att stötta kreativt entreprenörskap. Inom kommunernas kulturella, sociala och hälsorelaterade service har de resurser som avsatts till konstaktiviteter i äldreården varit knappa och är det alltjämt. Majoriteten av aktiviteterna genomförs fortfarande med projekt- och bidragspengar. Aktiviteternas omfattning varierar också kraftigt bland Finlands olika regioner.

De konst- och kulturprojekt som startats har i huvudsak riktats till de äldre som bor på hem eller institutioner eller som besöker dagcenter för äldre. Projekten har särskilt arbetat med utbildning för konstnärer och personal och har också introducerat nya tillvägagångssätt och arbetsmetoder på äldreårdsenheterna. Att främja de anställdas välbefinnande på arbetet och att utveckla arbetsgemenskap har varit viktiga aspekter i många projekt. Offentliga konstinstitutioner har identifierat möjligheter där tjänster särskilt avsedda för äldre produceras. Teatrar, museer och orkestrar har besökt hem och institutioner för att nå de äldre och tänker i allt högre grad över sina aktiviteter och tjänsters fysiska, sociala och ekonomiska tillgänglighet.

Medvetenheten inom äldreårdsenheterna om att arbetet handlar om mer än bara kompetent vård och omsorg ökar. Konstaktiviteter har skapat en mer allmän diskussion om vårdens kvalitet och relaterad praxis. Å andra sidan tycker vårdpersonalen fortfarande ofta att kultur och konst är extra-aktiviteter, tillägg till grundarbetet som inte är del av deras arbetsbeskrivning och som inte borde kosta någonting. Ledningen och framförallt arbetsledarna har en viktig roll när det gäller att underlätta och skapa kontinuitet för aktiviteterna. Konst ses som något som möjliggör interaktion och möten med andra och vikten av professionell konst inom äldreården förstås allt bättre. Kulturella kompetenser tas oftare med i beräkningen när man rekryterar personal till jobb i vård och omsorg. Personalens kulturella kompetens och mod när det gäller att använda konstbaserade och kreativa arbetsmetoder har ökat.

Flera kommuner har, genom olika projekt, initierat eller förstärkt intersektoriellt samarbete mellan kulturella tjänster och socialtjänsten och sjukvården. De befintliga nätverken och kontakterna är, för tillfället, mestadels individuella. Nya strukturer håller dock på att formas. Flera städer har intersektoriella team som planerar och genomför gemensam kulturell service för äldre invånare. Modeller för samarbete mellan tredje sektorn och offentlig sektor har utvecklats och även med framgång omsatts i praktiken. Genom olika projekt och initiativ profilerar sig yrkeshögskolor och universitet i hela Finland som starka aktörer. I många regioner spelar college en viktig roll som partners i arrangerandet av relevanta aktiviteter och utbildning.

Projekt och initiativ är ofta alltför kortlivade för att kunna förankra nya aktiviteter. Även om ett projekt resulterar i genomförbara verksamhetsmodeller och samarbetsstrukturer kan förankrandet hindras av bristen på fortsatt finansiering. De mest lyckade fall där nya aktionsmodeller har omsatts i etablerad praxis har involverat systematiskt och långtgående arbete med intersektoriell finansiering från både den kulturella sektorn och från vård och omsorg.

Handlingsförslag baserade på Rakenteita ratkomassa ("Strukturlösningar") undersökning

- Konst- och kulturaktiviteter ska inkluderas i kvalitetskriterierna för äldreården.
- För de äldre som bor på hem och institutioner ska en plan för kulturaktiviteter upprättas, genomföras och följas upp som en del av deras vårdplan och dess effekt ska noteras konsekvent.
- Framtida socialtjänst- och sjukvårdsdistrikt (de som blir resultatet av den pågående SOTE-reformen) ska upprätta "kultur för välmående"-strategier eller välmåendeplaner och ta ställning till hur aktiviteterna ska arrangeras.
- Statliga arvs- och testamentesfonder ska i ökad utsträckning gå till "konst och kultur för välmående"-aktiviteter.

- Kommunerna ska, i sina kulturella eller kommunala strategier, notera de praktiska åtgärder och mål som är nödvändiga för att man ska kunna skapa samarbete mellan den kulturella sektorn och vård och omsorg.
- Kommunerna ska etablera ett intersektoriellt samarbetsteam som ska arbeta med kulturtjänster för äldre. Teamet ska ha specifika mål, dess effekt ska utvärderas och det ska finnas en fastställd budget för verksamheten.
- Kommuner ska upprätta en konkret handlingsplan för arrangerandet av kulturella tjänster för äldre, både på hem och institutioner och som en del av förebyggande service, och för den kulturella sektorns och vård och omsorgs gemensamma finansiering.

Helsingfors kulturcentral

Kultur och hälsa i Helsingfors. Case: Kulturellt äldrearbete – samarbete över ämbetsverksgränserna

I Helsingfors har kulturellt äldrearbete ordnats och utvecklats systematiskt sedan 2010. Vid denna tidpunkt publicerades den omfattande utredningen *Konst för livet – En utredning om kulturverksamheten inom äldreården i Helsingfors* (på finska, med svensk sammanfattning) av Helsingfors stads kulturcentral. Som ett resultat av utredningen inrättades en banbrytande gemensam befattning som kulturplanerare för äldrearbetet för kulturcentralen och social- och hälsovårdsverket.

En annan viktig åtgärd var nätverket Troppi, som inrättades 2011 för att minska spridningen och projektbundenheten inom det kulturella äldrearbetet. Nätverket är avsett för alla som är intresserade av kulturellt äldrearbete över ämbetsverks- och sektorsgränserna. Dess mål är att göra de mångsidiga möjligheterna med konst och kultur synliga i det dagliga äldrearbetet, förmedla kunskap och god praxis samt stärka samarbetet och dialogen mellan de olika aktörerna. Verksamhetsredskapen för Troppi-nätverket utgörs av ett e-nyhetsbrev och forummöten. Under tre års tid har antalet medlemmar i nätverket växt till drygt 500.

Helsingfors strävar efter att stärka konstens och kulturens ställning inom social- och hälsovårdssektorn också genom att fortbilda yrkespersonerna inom äldrearbetet. Olika utbildningsmetoder och -innehåll har utvecklats via olika projekt. Det har varit viktigt att stärka personalens förståelse för den egna kreativiteten och inspirera dem att använda och själva utveckla konstorienterade metoder till stöd för det egna arbetet. Under 2013 inkluderade social- och hälsovårdsverket utbildning inom det kreativa området för sin personal i det egna ämbetsverkets utbildningskalender.

Därtill anser Helsingfors att det är viktigt att stärka möjligheterna för yrkespersonerna inom konstområdet att medverka i det dagliga äldrearbetet; genom att uppträda och medverka, leda verkstäder, fungera som utbildare osv. Arbetet med nya typer av målgrupper har inspirerat konstnärerna att analysera det egna konstnärskapet ur en ny synvinkel och skapa nya uttrycksformer. Helsingfors kulturcentral stöder årligen yrkeskonstnärernas arbete inom social- och hälsovårdssektorn med olika stöd.

Frivilligverksamheten spelar också en viktig roll för att förbättra tillgången till kultur. Sedan 2013 har kulturkompisverksamhet bedrivits som ett pilotprojekt, där frivilliga personer följer med och stöder äldre personer på kulturevenemang. I pilotskedet deltar 14 kulturorganisationer i projektet.

Åland

I förbindelse med Ålands landskapsregerings tidigare kulturpolitiska program Växtkraft 2007-2011 ble en satsning på kultur i vården aktualiserad. Programmet innehåller ett avsnitt om att "... den demografiska utvecklingen visar att den äldre befolkningsgruppen ökar och att de äldres

kulturintressen bör tillgodoses mot bakgrund av att kultur stimulerar till vitalitet och god hälsa och bryter social isolering samtidigt som det ger tankestimulans och njutbar fritidssysselsättning”.

Det heter vidare at de eldre innbyggere like lite som andre er en homogen gruppe, og derfor bør det legges særlig vekt på varierte kulturtilbud og aktiviteter. Initiativ som kommer den eldre befolkningen til gode og som foregår på tider som passer best for denne gruppen skal oppmuntres.

På denne bakgrunn initierte Ålands kulturdelegation et pilotprosjekt i 2010, der formålet var å skape bevissthet om kulturens betydning innen omsorgen/vården og å gi klare retningslinjer for bidrag innen kultur i vården. Mer konkret var målet å vekke interesse og bevissthet om kulturens betydning, muligheter og positive effekter hos eldreomsorgs- og omsorgspersonale og å skape velbefinnende for beboern på omsorgshjemmene. Videre ville man skape forutsetninger for en meningsfull sysselsetting, en stimulerende hverdag og et godt fellesskap samt skape arbeidsmuligheter for kulturarbeidere.

Pilotprosjektets ledelsesgruppe bestod av en representant fra Ålands kulturdelegation samt tjenestemenn og personalrepresentanter for de to utvalgte omsorgshjemmene. Totalt ble det gjennomført ca 20 arrangementer med de eldre. Prosjektet ble vellykket, ikke minst fordi den involverte kunstner i prosjektet etablerte et personlig forhold til sine deltagere. Man konstaterte at det er viktig at personalet deltar i virksomheten, ikke bare som hjelp for prosjektetarbeidet, men også for å kunne dele de erfaringer som beboerne får og muligheten til å ta del i spontane tillitsforhold og i blant også livshistorier.

Ålands kulturdelegation har også bevilget støtte til kultur i vården-prosjekt, men det er først i 2014 at man har utlyst disse midlene som gjør det mulig for kulturarbeidere, foreninger og organisasjoner å søke om spesialstøtte til kultursatsninger innen omsorgen. Kultur i vården kan være dans, musikk, teater, litteratur, kunst eller andre aktiviteter som bidrar til kommunikasjon, stimulering og livsglede i omsorgshverdagen.

I det reviderte kulturpolitiske programmet er det et avsnitt om at "Insatser inom ramen för projektet "Kultur och hälsa" prioriteras såsom t.ex kunskapsförmedling genom arrangerandet av seminarier samt genom inrättandet av öronmärkta medel för särskilda projekt". Videre finnes midler som inngår i landskapets budsjett for formålet. I Ålands landskapsregjerings program som går til 2015 er det en formulering om de ideelle foreningenes betydning for menneskers velvære.

Island

Kulturdepartementet

Ljudbiblioteket, Kultur – hälsa - välfärd

Bra tilgjengelig til böcker främjar välfärden för individen och samhället. De senaste åren har Islands ljudbibliotek gjort det mycket lättare för blinda, synsvaga och andra som inte kan utnyttja tryckt material att komma åt bibliotekets böcker och kulturarvet. Boksamlingen digitaliserades mellan 2008 och 2011 och ljudböcker på kassetter togs ur bruk. Kassettformen är besvärlig, tidsödande och begränsande. Efter digitaliseringen kan låntagarna antingen hämta böcker på nätet eller få dem på CD hemskickade per post. Tillgång till litteratur och fackböcker är mycket lämplig till att motverka isolering. Gamla människor som har svårt att gå hemifrån eller är inne på institutioner på grund av sjukdom kan således, trots sin situation, ”läsa” såväl nya som gamla böcker. Skolelever över hela landet kan registrera sig på Ljudbibliotekets hemsida och ladda ned det material de behöver när som helst under dygnet.

Íslands national- og universitetsbibliotek

Det finns ingen policy på området men några projekt.

Konst och kultur vid behandling av Alzheimers sjukdom

Litteraturverkstad för Alzheimer-patienter hölls 19 – 30 augusti 2011. Konstvetaren Halldóra Arnardóttir organiserade verkstaden men hon har lett liknande projekt i Spanien. Författaren Þórarinn Eldjárn medverkade i projektet liksom 14 elever vid Reykjavíks konstscolas teckningsavdelning. Litteraturverkstaden bevarades på bilder och videor och dessutom fanns planer på att utge en bok om projektet och hålla en utställning. Sponsorer var Alzheimerföreningen (FAAS) och Minnesmottagningen på Landakot.

Resultatet visades så i Nationalbiblioteket. Den 19 september öppnades utställningen *Frásagnir minninganna* [Minnet berättar] med Þórarinn Eldjárn och samtidigt firades utgivningen av boken med samma namn. Projektet ingår i en större undersökning som kallas *Konst och kultur som behandling av Alzheimers-sjukdom*. Undersökningen går ut på behandling av Alzheimers-sjukdom utan läkemedel och den härstammar från Minnesmottagningen vid Virgen de la Arrixaca sjukhuset i Murcia i Spanien. Halldóra Arnardóttir organiserade projektet och var utställningens kurator. Halldóra höll ett kort tal vid utställningens öppnande och det gjorde också FAAS-ordföranden Fanney Proppé Eiríksdóttir, Guðlaug Guðmundsdóttir psyksjuksköterska på Landspítali, Ingibjörg Jóhannsdóttir rektor för Reykjavíks konstscola och Jon Snædal överläkare på Minnesmottagningen på Landakot. Utställningen var ett samarbetsprojekt mellan Halldóra Arnardóttir, FAAS och Nationalbiblioteket.

Konst utan gränser

Konst utan gränser är en årlig konstfestival med betoning på det mänskliga livets variationsrikedom. Alla som vill får vara med! Under festivalen arbetar konstnärer med all slags konst med ett fantastiskt resultat. Det berikar samhället och ökar förståelsen folk emellan. Festivalen är en mötesplats eller paraply över evenemang och den har som mål att vara ständigt föränderlig och levande. Festivalen är ingen institution utan en gräsrotsförening.

Velferdsdepartementet

Velferdsdepartementet har ansvar for forebygging og folkehelse på folkehelseområdet på Island. Departementet har definert folkehelse slik at den dreier seg om de handlinger, som det offentlige og andre utfører, for å vedlikeholde og forbedre helse, trivsel og personlige forhold hos enkeltpersoner, sosiale grupper og befolkningen som helhet med helsefremming, individuell forebygging og helsetjenester. Målet er å fremme og forbedre folkehelsen.

Helsedirektoratet har ansvar for prosjekter, på oppdrag av velferdsdepartementet, for å gjennomføre forskjellige oppgaver som styrker forebygging og fremmer helse. Direktoratet har utarbeidet en rekke forebyggingspakker om helse og trivsel for forskjellige aldersgrupper, hvor bl.a. fysisk aktivitet, kosthold, psykisk helse er i brennpunktet.

Innen velferdsdepartementet foregår det et pågående arbeid med et handlingsplan omkring familiens anliggender. Ifølge planen skal man blant annet satse på forebygging og styrke familiens evne til å øke sine livskvaliteter. I departementets arbeid legges det stor vekt på helhetlig tilnærming hvor man bl.a. prøver å trekke inn i arbeidet innsatser på tvers av fagprofesjoner og sektorer.

Kulturen har igjennom år og århundrer hatt sterk tilknytting til den islandske folkesjelen og på både bevist og ubevist måte har islendinger integrert kultur og kulturelle saker i arbeidet innen velferden. Det sies at kultur er overalt, men den kunne brukes mer målbevisst til å fremme helse.

På Island har man, både på den offentlige og private side, gjennom årene igangsatt spesielle prosjekter i samarbeid med entreprenører og interesseorganisasjoner av forskjellige slag, hvor kultur og helse har vært integrert i arbeidet.

«Kunst uten grenser» er en årlig folkefest som har vært arrangert i elleve år. Festens mål er å dyrke livets mangfoldighet, hvor alle bl.a. unge, gamle og mennesker med nedsatt funksjonsevne arbeider sammen med forskjellige kunstnere og kunsthåndverkere for å skape noe spesielt som kan berike livet.

Innenfor eldresektoren i f.eks. Akureyri kommune har man drevet med prosjekter hvor musikk har fått en betydelig rolle i de eldres liv. Konklusjonen der er at musikk har mer avgjørende betydning enn man hadde forventet.

Solheimar på Sør-Island definerer seg som et bæredyktig samfunn, hvor folk med nedsatt funksjonsevne arbeider i mangfoldighet med kultur og helse sammen med islandske og utenlandske kunstnere. I sammenheng med dette har Solheimar arbeidet med prosjekter omkring bæredyktig bebyggelse, bæredyktig turisme, miljøvennlige forbruksvarer og kunstutstillinger hvor islandsk natur har vært temaet.

Velferdsdepartementet vil i fremtiden samarbeide med andre departementer og aktører for å legge vekt på kultur- og helseperspektivene i sitt arbeid.

Norge

Kulturdepartementet

Kulturdepartementet viser til en del stortingemeldinger fra departementet av interesser for rapporten (meldinger fremmet av tidligere regjeringer):

- Meld. St. 10 (2011-2012) *Kultur, inkludering og deltaking*, med kapittel om 'Kultur og helse' med tilhørende underkapitler 'Kultur og folkehelse', 'Kultur og omsorg' og 'Arkitektur og utforming av det fysiske miljøet'
- St.meld. nr. 48 (2002-2003) *Kulturpolitikk fram mot 2014*, med kapittel om 'Kultur og helse'.
- NOU 2013: 4 *Kulturutredningen 2014, med kapittel om 'Den kulturelle skolesekken og Den kulturelle spaserstokken'*.
- Meld. St. 26 (2011-2012) *Den norske idrettsmodellen*, der forholdet mellom idrett og folkehelse omtales.

Den kulturelle spaserstokken

Den kulturelle spaserstokken er en tilskuddsordning for kommunesektoren, der tilskuddene er øremerket kultur for eldre. Målet er å legge til rette for økt samarbeid mellom kultursektoren og omsorgssektoren, slik at det lokalt kan utvikles gode kunst- og kulturprosjekter for eldre innenfor et mangfold av sjangre og uttrykk. Midlene skal hovedsakelig benyttes til profesjonell kunst- og kulturformidling av høy kvalitet.

Den kulturelle spaserstokken ble etablert i 2007 som en oppfølging av Helse- og omsorgsdepartementets St.meld. nr. 25 (2005-2006) *Mestring, muligheter og mening. Framtidas omsorgsutfordringer* og en avtale om konkretisering av Helse- og omsorgsdepartementets 'Omsorgsplan 2015 og 2020'. Ordningen er forankret i Helse- og omsorgsdepartementet, men administreres fra Kulturdepartementet. Fra 2014 er det fylkeskommunene som behandler søknader og fordeler tilskudd. Kulturdepartementet er kjent med at det foregår tverrfaglige samarbeid på regionalt og lokalt nivå i forbindelse med ordningen.

Forskningsprogrammet Sivilsamfunn og frivillig sektor 2013-2017

I dette forskningsprogrammet er 'Sivilsamfunnsdeltakelse og folkehelse' ett av prosjektene, og vil tilnærme seg sammenhengen mellom organisasjonsliv, helse og livskvalitet. Prosjektet starter i 2016. *Senter for forskning på sivilsamfunn og frivillig sektor* er et forskningsprogram og et samarbeid mellom Institutt for samfunnsforskning og Uni Research Rokkansenteret/Universitetet i Bergen. Forskningsprogrammet er igangsatt av Kulturdepartementet i samarbeid med Barne- og likestillingsdepartementet, Helse- og omsorgsdepartementet og Arbeids- og sosialdepartementet.

Idrettspolitikk og folkehelse

Idrettsavdelingen i Kulturdepartementet har et løpende samarbeid med Helse- og omsorgsdepartementet om fysisk aktivitet og folkehelse. Idrettsavdelingen opplyser også at de har løpende kontakt med sine nordiske søsterdepartementer, og jevnliges kontaktmøter på embetsnivå et par ganger i året. Den statlige idrettspolitikken er imidlertid ikke primært begrunnet ut fra folkehelsehensyn.

Tverrfaglig samarbeid

Helse- og omsorgsdepartementet samarbeider om folkehelse med andre departementer, bl.a. Klima- og miljødepartementet, Kunnskapsdepartementet og Kulturdepartementet. I Kulturdepartementet er det først og fremst Samfunns- og frivillighetsavdelingen og Idrettsavdelingen som er kontaktpunktene. Helse- og omsorgsdepartementet er i gang med å forberede en ny stortingsmelding om folkehelse.

Norsk kulturråd

Norsk kulturråd gjennomførte i 1996-1999 et nasjonalt forsøksprosjekt om kultur og helse i samarbeid med daværende Sosial- og helsedepartementet og med Rikskonsertene. Den totale satsningen var omfattende, og ble evaluert av Norsk institutt for by- og regionforskning/NIBR. Prosessevalueringen viste hvordan kulturaktiviteter kan være et virkemiddel for integrasjon av marginaliserte grupper, og at satsningen skapte perspektivendringer og nye samarbeidsrelasjoner mellom kultur- og helse-/sosialsektor i de kommunene som deltok.

Kulturrådet sammen med Centralkommissionen för konst i Finland (nå Centret för konstfrämjande) og Statens kulturråd og daværende Länsförbundet og Kommunförbundet i Sverige (nå Sveriges Kommuner och Landsting) organiserte i perioden 1996-2000 et nordisk nettverkssamarbeid om kultur og helse.

Kulturrådet har gjennom flere år støttet prosjektet *Møte med minner*, et nyskapende samarbeid mellom flere museer og Geriatrik ressurscenter i Oslo kommune når det gjelder tilpassing av formidlingsopplegg til mennesker rammet av demens. Interessen for resultatene av prosjektet har vært stor, og Kulturrådet vurderer mulighetene for videre arbeid med temaet kultur og helse under forutsetning av at det fortsatt finnes nødvendig politisk og budsjettmessig handlingsrom på feltet. Kulturrådet har meddelt at det planlegges avholdt en fagdag om kultur og helse den 20. november 2014.

Bergen kommune, Kunst, kultur og psykisk helse, KKPH

Kunst, kultur og psykisk helse er et samarbeid mellom Byrådsavdeling for kultur, næring, idrett og kirke og Byrådsavdeling for sosial, bolig og områdesatsing. KKPH tilrettelegger kunst- og kulturaktiviteter for mennesker med psykiske helseplager. Deltakerne definerer seg selv inn i

målgruppen. Et overordnet mål er å tilrettelegge for et variert kunst- og kulturtilbud, med fokus på deltakernes ressurser, interesser, muligheter og talent.

Involverte aktører (kursholdere/redaktører) skal være profesjonelle innen sitt fagfelt, f.eks. forfattere, billedkunstnere, musikere og teaterinstruktører. KKPH tilbyr ikke terapi. Målgruppen er både mennesker med mer alvorlige psykiske sykdommer knyttet til institusjon/bofellesskap, og mennesker med mindre alvorlige psykiske helseplager.

Tilgjengelighet og inkludering er en forutsetning for samfunnsdeltakelse. Universell utforming er mer enn fysisk tilrettelegging, det handler også om å legge til rette for sosial inkludering og å unngå sosial utestenging.

Arbeidet innen Kunst, kultur og psykisk helse befinner seg i spennet mellom psykisk helse og kunst. Tilbakemeldinger er at den overordnede kunstfaglige tankegangen gir deltakerne en følelse av at pasientidentiteten kommer i bakgrunnen.

Geriatrisk ressurscenter

Geriatrisk ressurscenter er en institusjon innen helseetaten i Oslo kommune, og er et praksisnært lavterskeltilbud til ansatte i bydelene, på sykehjem og på sykehus. Senteret er en arena for kunnskapsutvikling, forskning og undervisning innen geriatri, demens, alderspsykiatri og velferdsteknologi, og skal bidra til å styrke helsetilbudet til byens eldre

Senteret arrangerer tverrfaglig kurs/videreutdanning i miljøbehandling og miljøbehandlingsmetoder til personer med demens. Kurset går over et halvt år og gir mulighet til å ta eksamen og 15 studiepoeng ved en høyskole. Målet er økt kunnskap om tillitsskapende tiltak/ miljøbehandling og bruk av metodene i omsorgen for personer med kognitiv svikt og demens. Samarbeidspartner er Høgskolen i Buskerud og Vestfold.

Sangbokkonseptet *Toner deg i møte* er tilrettelagt for personer med demens og består av en sangbok i stor skrift, en ressursbok med tilhørende dobbel-cd med akkompagnementsmusikk, informasjon om komponist og tekstforfatter. Ressursboken gir også en innføring i metoden Individualisert musikk for personer med demens. Samarbeidspartnere er musikkterapeuter og annet helsepersonell på dagsentra og sykehjem og Norsk Musikforlag.

Musikkpreferanse-cd er et hjelpemiddel i arbeidet med å finne den enkeltes musikkpreferanse og inneholder sanger fra ulike genre. Coveret presenterer også metoden Individualisert musikk. Samarbeidspartnere er musikkterapeuter og annet helsepersonell på dagsentra og sykehjem

Informasjonsfilmen *Gylne øyeblikk* viser hvordan de tidligere omtalte miljøbehandlingsmetodene kan hjelpe personer med demens. Filmen er beregnet på helsepersonell, pårørende og andre interesserte. Samarbeidspartnere er medvirkende sykehjem og musikkterapeut som faglig ansvarlig for filmen.

Møte Med Minner – museumstilbud for personer med demens var et nasjonalt prosjekt 2011-2013, og videreføringsarbeid har bidratt til at tilrettelagte museumstilbud er etablert over hele landet. Sentralt er et opplæringsprogram om demens for museumsansatte, frivillige og kulturledere. Det er også produsert en håndbok og en informasjons- og inspirasjonsfilm om temaet. Samarbeidspartnere er Oslo Museum og Norsk Teknisk Museum, Kulturrådet og Nasjonalforeningen for folkehelsen

Oldemors hage inngår i Botanisk Hage/Naturhistorisk museum i Oslo, og den sentrale delen av hageanlegget er tilrettelagt som en sansehage for personer med demens (hjemmeboende og institusjonsbeboere) og er den første offentlige sansehagen i Norge for denne gruppen.

I det videre arbeid er det viktig å skape ulike møteplasser for helsesektoren og kulturfeltet for å styrke samarbeidsmulighetene og informasjonsutveksling mellom de ulike områdene, feks: museene - demensomsorgen, kultursektoren - eldre og psykisk helse, kultursektoren - minoritetshelse. På nordisk plan er Geriatrisk ressursenter også interessert i å delta i utviklingen av *møteplasser*, som konferanser, nettverk, nettsider, sosiale medier med tanke på informasjonsutveksling om nyere forskning, pågående prosjekter, finne samarbeidspartnere og finansieringsmuligheter.

Kirkens Bymisjon i Oslo

I Kirkens Bymisjons arbeid med eldre har man erfart og dokumentert at satsing på kultur gir helse, og bidrar til opplevelse av mening, mestring og velvære for den enkelte. Sammenhengen mellom kultur og helse går ofte via sosial deltakelse. I det sosiale fellesskapet styrkes identiteten og det produseres energi til å kunne mestre livet også når man er alene. Derfor er man opptatt av å drive åpne virksomheter innen eldreomsorgen, som lever i aktivt samspill med nærmiljøet, der sentrale stikkord er kultur, frivillighet og nettverksbygging.

Det benyttes et utvidet kulturbegrep, der kultur forstås som holdninger, verdier og ”måter å leve sammen på”, og kulturarbeid er alle tiltak som fremmer gode relasjoner mellom mennesker.

Kirkens Bymisjon vil arbeide med kultur på samme måte og med samme selvfølghet som man i dag arbeider med ernæring, medisiner og forebygging av liggesår. Satsingen må være systematisk, målrettet, faglig forankret og integreres i kvalitetssystemet. Ansettelse av kultur- og frivilligledere er en nødvendig prioritering, samtidig som alle ansatte trenger kunnskap og eierskap i forhold til kulturens muligheter til å virke lindrende og helsefremmende. Det er derfor etablert egen Kulturarbeiderskole for de ansatte. Målet med skolen er at ansatte også ser seg selv som kulturarbeidere og at de får selvtillit og lyst til å bruke flere sider av seg selv i jobben. Slik skal Kulturarbeiderskolen inspirere til et helhetlig møte mellom den ansatte og den eldre.

For Kirkens Bymisjon er kulturarbeid et seriøst supplement til den tradisjonelle medisinen og man ønsker å være en bidragsyter og pådriver i arbeidet med å utvikle, legitimere og dokumentere de ikke- medikamentelle tilnærmingmåtene i eldreomsorgen.

Kirkens Bymisjon har de senere år utgitt flere bøker og publikasjoner for å styrke og fremme kulturens betydning i eldreomsorgen, bl.a.: *Minner for livet – erindringsarbeid*, *Impulser – håndbok i kulturarbeid*, *Kreativ skriving for eldre*, *Bevegelse fra hjerte – bruk av bevegelsesveiledning for eldre*, *Lyden av lys – musikk til bruk for døende* og *Nettverksarbeid på sykehjem*

Nasjonalt kompetansesenter for kultur, helse og omsorg, Levanger kommune m.fl.

Det er fra 1. juli 2014 etablert et nytt, nasjonalt kompetansesenter for kultur, helse og omsorg i

Norge med base Levanger. Satsningen er forankret i Meld. St 29 (2012-2013) *Framtidas omsorg*, omfattende forskning i feltet og lagt inn i Omsorgsplanen 2020. Fra forskningen nevnes at materiale fra befolkningsundersøkelsen HUNT3 dokumenter at de som deltar i kulturaktivitet *opplever bedre helse, er mer tilfreds med livet sitt og har mindre forekomster av angst og depresjon*. Kompetansesenteret er en videreutvikling av deler av kultur- og helsearbeidet i Norge gjennom 15 år og spesielt samhandlingen mellom fag- og forskningsmiljøet ved Høgskolen i Nord-Trøndelag (HiNT), HUNT forskningssenter (NTNU), Helse Nord-Trøndelag, Levanger kommune og Nord-Trøndelag fylkeskommune. Senteret er forankret i et partnerskap mellom disse fem aktørene og er lagt administrativt til HiNT. Det skal arbeides med forskning, drives kompetanse-

utvikling og bidra til utvikling av utdanninger og praksisutvikling. Ordningen kom på Statsbudsjettet fra 2014. Det skal samarbeides med andre fag- og forskningsmiljøer på feltet, bla Nasjonal kompetansetjeneste for aldring og helse. Senteret skal inngå i internasjonale nettverk.

Målsetting

- Bidra til mer verdighet innen pleie og omsorg, øke interesse og status for og rekruttering til omsorgsyrkene gjennom systematisk bruk av kulturelle virkemidler i tjenestene og ved å inkludere kulturkompetanse i utdanningene.
- Bidra til god ressursbruk i helsevesenet gjennom økt bruk av kulturkompetanse og sterkere dialog mellom kulturfaglig og helse- og omsorgsfaglig kompetanse.

Kompetansesenterets oppgaver

- Bidra til metode- og kvalitetsutvikling innenfor helse og omsorg lokalt, regionalt og nasjonalt, gjennom samhandling mellom utdanningssektoren, forskningsmiljøer og praksisfeltet.
- Dokumentere og utvikle sang, dans og andre kulturuttrykk i en helse- og omsorgsfaglig ramme og utvikle systematiske tiltak som kan hjelpe utsatte individer og grupper og skape varierte og interessante arbeidsplasser for personalet.
- Bidra til spredning og implementering av ulike miljøterapeutiske metoder, herunder integrert bruk av musikk i omsorgstjenestene.
- Evaluere de tiltak som iverksettes og måle effekter av nye metoder og behandlingsformer.

Det skal drives rådgivning til kommuner og andre på implementering av kulturfaglige metoder og kompetanse i en helhetlig omsorg. Det gjennomføres implementering av sang- og musikktiltak innenfor demensomsorgen. Det drives kvantitativ og kvalitativ forskning knyttet bla til et prosjekt med rytmisk trening for mennesker med Parkinsondiagnose, det er gjort kvalitative studier ved helsetun som har implementert sang, musikk og andre kulturuttrykk i en utvidet omsorg mv. Det arbeides med sammenstilling av det internasjonale kunnskapsfeltet innenfor kultur og helse i dialog med andre fagmiljøer.

NaKuHel- senteret (Natur-Kultur-Helse), Asker

NaKuHel-senteret på Sem i Asker kommune har eksistert i snart 20 år, og har høstet en lang rekke erfaringer innen forebygging og helsefremmende arbeid. Ved å etablere lokale møteplasser der deltagerne kan engasjere seg i natur- og kulturaktiviteter, skal opplevelser og et godt og inkluderende fellesskap styrke mestringsevnen, bedre livskvaliteten og dermed gjøre oss bedre rustet til å møte hverdagen. All aktivitet skal skje etter egen lyst og evne. Mange mennesker benytter seg av NaKuHel-senteret gjennom hele året, vår og høst er det flere tusen innom hver uke.

NaKuHel-senteret har siden oppstarten i 1995 blitt evaluert fire ganger. Hvert år skrives og utføres det dessuten flere studier og oppgaver på bachelor- og masternivå, de fleste knyttet til temaer innen folkehelse som for eksempel mestring, medvirkning, betydningen av å bruke naturen/kulturen, delta i sosiale fellesskap, m.v. I løpet av et år er ca 150 - 180 studenter innom senteret til undervisning eller deltar i praksis over en kortere eller lengre periode. NaKuHel-senteret har medvirket til å utvikle et vektallsstudium (modul) innen folkehelse i Folkeuniversitetets helsefagutdanning. Planen er til godkjenning i NOKUT (Nasjonalt organ for kvalitet i utdanningen), og man håper at studiet kommer i gang fra 2015. Resultatene fra evalueringene dokumenterer bl.a. effekten av berikende mangfold og egendrevne prosesser, og betydningen av å være til nytte og kunne bidra (fra studien Helsefremmende arbeid i organisasjoner, 2012).

I samarbeid med Asker kommune har NaKuHel-senteret siden 2010 arbeidet med idéen om å utvikle et folkehelsesenter, med en regional eller nasjonal ambisjon. En hovedoppgave med et slikt Vitensenter vil være å formidle kunnskap om metodebruk som fokuserer på sammenhengen

mellom egenmestring, sosiale kulturaktiviteter, naturopplevelser, rekreasjon og psykisk og fysisk helse.

Folkehelseloven trådte i kraft fra 2011. Formålet med denne er å bidra til en samfunnsutvikling som fremmer folkehelse, bl.a. med utjevning av sosiale helseforskjeller. NaKuHel-senteret registrerer en markant endring i oppmerksomheten og satsningen på temaet, men det oppleves ikke at det nødvendigvis følger tilstrekkelig midler med til det helsefremmende og forebyggende arbeidet. Intensjonene bak loven er imidlertid gode og i tråd med NaKuHels tenkning, verdsett og virksomhet.

Nord-Trøndelag fylkeskommune

Nord-Trøndelag fylkeskommune har gjennom flere år hatt satsninger på kultur og helse i samarbeid med regionale institusjoner og organisasjoner og andre kommuner i fylket, bl.a. med det femårige prosjektet FOLK 2. Det ble totalt utviklet ca 45 delprosjekter i FOLK2, og som har omfattet flere ulike kunst- og kulturuttrykk og målgrupper, og har vært knyttet til innsatsområdene praktisk kultur- og helsearbeid, forskning og forskningsformidling, og utdanning. Kommunene har til sammen utvikla om lag 30 delprosjekt og tiltak. Dette har omfatta tilbud til hele befolkninga og tilbud til grupper av barn, ungdommer, voksne og eldre som vanligvis ikke deltar.

Alle kommunene har forankret videre satsing økonomisk og/eller i planer. I enkelte kommuner ser man likevel at grunnlaget er skjørt og at forankringen ikke er god nok. HUNT 3-undersøkelsen (se ovenfor) viser dessuten at det fortsatt er store geografiske og sosiale ulikheter i kulturdeltakelse. Rapporter fra kommunene viser at kommunene nå i større grad enn tidligere er oppmerksomme på ulike sammenhenger mellom kultur og helse. Kulturelle virkemidler inngår som en del av folkehelsearbeidet i flere kommuner.

Kultur og helse er en del av kultursatsingen og et innsatsområde i folkehelsearbeidet i regi av fylkeskommunen, og den gjeldende strategi for folkehelsearbeidet har kulturdeltakelse for flere som hovedmålsetting. Delmålsettinger er mer systematisk bruk av kultur som helsefremmende, forebyggende og rehabiliterende tiltak i lokalsamfunnene, videreutvikling av det regionale samhandlingsarbeidet fra FOLK-satsningen, mer forsknings- og utdanningsvirksomhet på feltet og kompetanseheving lokalt og regionalt.

Fylkeskommunen skisserer en del viktige temaer og satsninger framover på nasjonalt og nordisk plan: Kultur og helse anerkjennes som fag- og forskningsfelt, sterkere politisk forankring av perspektivene i kultur og helse og der kulturdeltakelse- og opplevelse anerkjennes som en helsefremmende faktor i folkehelsearbeidet, det må avsette mer midler både til tiltak, forskning og utdanning, det er behov for mer forskning, bl.a. om samfunnsøkonomiske effekter, og kultur og helse må inn i alle relevante utdanninger (også videregående skole).

Porsgrunn kommune

Porsgrunn kommune har siden 1998 hatt kultur og helse som satsningsområde. Kulturavdelingen har hatt fokus på arbeidet med tilrettelegging av kultur for psykisk utviklingshemmede siden 1988, psykisk helse siden 1997 og Kultur for eldre siden 2007. Videre har man hatt et tett samarbeid med Høgskolen i Telemark siden 1998 om Kultur for helse og Pensjonistforbundet siden 2007 om Den kulturelle spaserstokken.

Kommunen anser det viktig å skape et nytt syn på den store "eldrebølgen" som kommer – ikke en tsunami av omsorgsbehov, men en seniorressurs utløst av livslyst i en kulturkontekst. Identitet skapes i offentlige relasjoner. Ved pensjonsalder opphører identitetspendlingen mellom offentlig og privat arena. Møter og aktiviteter som foregår kun sammen med andre eldre på eldreinstitusjoner av

ulike slag gir lett en identitetspeiling som forsterker møtet med alderdommen, og fremmer fokus på alder og behov for omsorg. Derfor er det viktig å ha oppmerksom på interesser, evner, engasjement og muligheter innen kultur og de åpne kulturarenaer. Man må se på seniorenne som lystsøkende aktører og mulighetsskapere for andre.

Seniorressursen er kulturens tilnærming til eldre-målgruppen. Seniorressursen skal, basert på lyst, livserfaring og kompetanse, sette i gang/medvirke i ulike tiltak som fremmer økt livskvalitet. Målene for den enkelte deltaker skal være at det føles meningsfylt å delta – gir deg ”noe”, man føler seg inkludert i den eller de aktiviteter man blir med på og man føler seg myndiggjort/har innflytelse på det man involveres i. Seniorressursen skal være en ressurs for å aktivisere andre, og fungere som mentorer og medvirkere i en kunst- og kulturkontekst innen litteraturformidling, teater, kunstformidling og som mentorer for kulturbedrifter.

Kommunen har siden 2011 utviklet konseptet *Mentorer for kulturbedrifter* som et regionalt prosjekt for å styrke kulturnæringsfeltet. Telemarksforskning har fulgt prosjektet våren 2014 og kom med en meget positiv evalueringsrapport i september. 'Ukeavisen ledelse' skrev 14. mars 2014: «Kombinasjonen mellom frivillighet, seniorpolitikk og kulturnæring gjør at denne mentorordningen er spesielt interessant å videreutvikle og spre.»

Den største utfordringen innen kultur og helse i norske kommuner er mangel på fri midler og bevilgninger til lokale kulturtiltak. Etter mange år med kutt i de kommunale budsjettene, finnes det nesten ingen midler til stimulering av nye kulturtiltak eller til forsknings- og utdanningsinnsatser. Kvalitative og tilrettelagte kulturtiltak for målgrupper med spesielle behov som funksjonshemmede eller eldre har i dag ingen skranker eller offentlige føringer de kan dekke seg bak når kommunebudsjettene vedtas.

Med en fordobling av antall alderspensjonister fra 2014 til 2024 står det offentlige Norge ovenfor en av sine største utfordringer noensinne. Uten en offensiv satsning på nettopp kultur som helsefremmende og forbyggende tiltak, vil det 'reparasjonsregimet' vi i dag har fokus på bryte sammen.

Trondheim kommune

I 2003 fikk Trondheim kommune følgende servicegaranti: ”Alle i Trondheim skal ha mulighet til å delta i sosiale aktiviteter og fritidstilbud”. Fagområdet Seniorkultur og helse, som er en del av Kulturenheten i kommunen, har flere ulike prosjekter som alle bruker kultur i det helsefremmende og forebyggende arbeidet i tett samarbeid med Helse- og velferd.

Prosjektet Den kulturelle spaserstokken (DKSS) startet i 2002. Dette er et samarbeid mellom Helse- og velferd og Kulturenheten. DKSS tilbyr og tilrettelegger for kulturarrangementer, slik at flere får tilgang til gode kulturopplevelser. Prosjektet arrangerer turneer med artister rundt i bydelene, og samarbeider med kulturinstitusjoner og festivaler om tilrettelegging på sentrale arenaer. Bredde og kvalitet i tilbudet er viktig, og samarbeid med lag og organisasjoner og inkludering av det lokale kulturlivet er sentralt. I 2006/07 ble DKSS lansert nasjonalt i Norge etter modell fra Trondheim. Kulturdepartementet og Helse- og omsorgsdepartementet står bak den felles satsingen.

Fagområdet Seniorkultur og helse har etablert samarbeid med forskningsmiljøer, bl.a. Senter for helsefremmende forskning ved Norges teknisk- naturvitenskaplige universitet/NTNU og SINTEF helse. Prosjektet Kultur for helse (etter modell fra Region Skånes ”Kultur på recept”) har som mål å få flere seniorer ut i kulturell aktivitet og samtidig forske på mulige helseeffekter av dette. 'Kulturkarusellen' er en ny satsing (etter modell av ”Kultur i Vården” i Sverige) som er rettet mot beboere på helse- og velferdssentre og omsorgsboliger som har få eller ingen kultur- og fritidsaktiviteter.

Gjennom Seniorkultur og helse koordineres et interkommunalt samarbeid i Nord- og Sør-Trøndelag fylk. Dette samarbeidet har blant annet utløst en regional seniorfestival, "Metusalem-festivalen", som går på årlig omgang mellom kommunene i de to fylkene. Videre arbeider man med prosjekter som Kulturarbeiderskolen (utdanning av kulturombud som har sitt daglige virke innen helse og velferd), erindringsprosjektet i samarbeid med Rockheim (det nasjonale museet for pop og rock), IKT (opplæring for seniorer i samarbeid med frivillige lag og organisasjoner), universell utforming (tverretattlig nettverk i forbindelse med etablering og rehabilitering av helse- og velferdssentre).

Fagområdet Seniorkultur og helse var i 2009-2011 representert i den nordiske arbeidsgruppen for kultur og helse, som ble administrert av Region Skåne/Kultur Skåne. Et godt nordisk nettverk har resultert i kompetanseoverføring mellom landene.

Sverige

Regjeringen

Kultur och hälsa är en fortsatt kulturpolitisk viktig fråga för Sverige. Det konkreta arbetet innan området föregår i huvudsak på lokal och regional nivå.

Statens kulturråd

Statens kulturråd har regjeringens oppdrag å informere om pågående arbeid innen kultur og helse. I årene 2011-2013 har Sveriges regjering satset totalt 70 millioner kroner på kultur for eldre, og Kulturrådet har hatt ansvaret for implementering av satsningen. Målsettingen har vært at kultur i omsorg/vården skal gå fra å være enkeltstående punktinnsetser til et naturlig, integrert innslag i hverdagen. For å fremme en større systematikk, økt samhandling og høyere kvalitet i det pågående utviklingsarbeidet ble 24 prosjekter analysert. Bak disse prosjektene har stått regioner/landsting, kommuner, private foretak og universiteter som arbeider systematisk med kultur i ulike former innen omsorgen.

De første prosjektene har blitt evaluert av analyseforetaket Oxford Research og er sammenstillt i en rapport. Utgangspunktet for satsningen er at kulturopplevelser har en egenverdi gjennom å bidra til et meningsfullt liv. Forskning innen medisin, sosiologi, psykologi og humaniora viser positive effekter både fysisk og psykisk. Men den allmenne kunnskapssituasjonen er overraskende lav tross et stort forskningsunderlag og et bredt tverrvitenskapelig felt.

Ytterligere konklusjoner i utredningen er bl.a. at om kulturaktivitetene skal bli en del av hverdagen kreves det at de tas inn i virksomhetsplanleggingen hos alle instanser innen pleie og omsorg og hos kulturinstitusjonene. Kultur for eldre bør inngå i regionenes kulturplaner. Det påpekes også at en vesentlig faktor for å lykkes er ledelsens interesse og engasjement. Det må avsettes tid til planlegging og gjennomføring. I tillegg er omsorgspersonalets engasjement meget viktig. Er personalet negativt til satsingen er det vanskelig å gjennomføre aktivitetene.

Sivilsamfunnet, det vil si den ideelle sektor, er ofte en part i det lokale arbeidet med kultur for eldre. Det er en viktig resurs for å formidle kulturaktører, ordne med lokaler og markedsføring og andre praktiske oppgaver.

Evalueringsrapporten inneholder en rekke rekommendasjoner, som er rettet både til lokale, regionale som nasjonale aktører.

De midler som regjeringen har satset har resultert i at det i ti regioner pågår et strategisk utviklingsarbeid for at kultur skal bli en del av de eldres hverdag. Det kreves en forankring på alla

nivåer for at spørsmålet skal kunne prioriteres. En styrking av kunnskapen er derfor en av de viktigste utfordringene. Kulturrådets vurdering er at det finnes et stort engasjement for å løfte spørsmålet om kultur og helse og betydningen av kultur for eldre.

Föreningen Kultur och Hälsa i Riksdagen

Riksdagsföreningen er et tverrpolitisk initiativ som består av medlemmer fra Riksdagen og eksperter fra forskning, kultur og helse og omsorg. Nettverket skal fremme arbeidet med å utvikle området kultur og helse og ta opp spørsmål som leder til politiske beslutninger. Videre skal det formidles informasjon gjennom seminarer, delta i samarbeid med berørte myndigheter og organisasjoner samt følge utviklingen av nasjonale, regionale og kommunale satsninger.

Foreningen startet sin virksomhet i 2007, og har siden da stått for ca 15 større aktiviteter og seminarer, både i Riksdagen og andre steder. Foreningen arbeider for politisk forankring, skape muligheter for kontinuerlige samtaler mellom forskere, kulturutøvere og politikere, formidle kunnskap og gode eksempler, synliggjøre og forsterke aktuelle initiativer til kultur- og helsesatsninger, tverrvitenskapelig forskning, arbeide for økt samarbeid og flere muligheter til forskningsbevilgninger, arrangere inspirasjonsseminarer og informere om kulturens betydning for helsen.

Göteborgs stad

Inom Göteborg Stad har det under många år pågått arbeten med kultur och hälsa som förtecken även om man inte alltid har benämnt det så. Initiativ har tagits ömsom från hälsoområdet och ömsom från kulturområdet. För drygt tio år sedan gjorde en stadsdel en utställning som visade att Kulturrådets och Folkhälsoinstitutets målformuleringar var nästan identiska. Kulturens roll för medborgarnas samhällsengagemang, existentiella hälsa, lärande och delaktighet i samhällslivet har varit en given utgångspunkt för politiska beslut i Göteborg i decennier. Stadens struktur för kultursamordnare och kulturombud i förskolor, skolor och inom äldreomsorg är en effekt av det. Ett av fullmäktige beslutat aktuellt mål är ”Tillgängligheten till kultur skall öka” vilket inkluderar både deltagande och utövande.

Göteborg har en tradition av samverkan mellan olika instanser, med ideell sektor och med universitet och högskola. Kommunens olika delar samarbetar med bland annat Centrum för Kultur och hälsa och Centrum för personcentrerad vård vid Göteborgs universitet och med Centrum för vårdens arkitektur vid Chalmers Tekniska Högskola. Ibland är kommunen med sitt befolkningsansvar initiativtagaren och ibland kommer initiativet från hälsa och sjukvård.

Det pågår också aktiviteter inom området natur och hälsa. Internationellt har ”art, culture and prevention” blivit ett definierat utvecklingsområde och Göteborg har i europeiska sammanhang presenterat arbeten inom detta fält. Kanske skulle man istället tala om ”art, culture, health and prevention”? Kommunfullmäktige antog hösten 2013 ett kulturprogram – som nu är på gång att implementeras – där dessa aspekter lyfts fram.

Staden vill främja barns och äldres delaktighet i kulturlivet genom att stödja och stimulera till generationsöverskridande möten kring gemensamma kulturintressen och önskar därmed också bryta en förbisedd segregationsaspekt: ålderssegregationen. Flera sådana projekt pågår, inte minst i stadsdelarna. Röhsska museet har en satsning på personer med benskörhet, konstmuseets har utvecklat syntolkning, ”Se, lyssna, känn”-lektioner för skolor samt metoder att arbeta tillsammans med demensvården.

I syfte att få ökad kunskap om hur kultur och hälsa hänger samman och för att förstå den eventuella betydelsen av generationsmöten samt vilka stödjande strukturer som i så fall behövs gjorde

Göteborgs Stad och Centrum för kultur och hälsa en gemensam ansökan till Statens kulturråd. Medel beviljades för det två-åriga (2014 – 2016) mångvetenskapliga forskningsprojektet *Kulturmöten utan gränser* som nyligen startats. Arbetet har fokus på metodutveckling, faktorer som styr implementeringsprocess och spridning samt ”kultur och hälsa” avgränsat till sambandet mellan äldres delaktighet i kultur och hälsan, samt huruvida möten kring gemensamma kulturintressen kan ha en främjande betydelse för livskvaliteten.

Forskningen koncentreras till befintliga verksamheter och vill bland annat undersöka vilka faktorer som sätter hinder i vägen för att integrera nya arbetssätt kring kultur. Hur skapar man ett stimulerande klimat på arbetsplatser som inbjuder till nytänkande? Hur får man ledningspersonal att stödja genomförandet? Genom de etablerade nätverken når vi personal och äldre inom äldreboenden och hemmaboende äldre, personal och seniorer på äldres ”träffpunkter”, samt personal, barn och ungdomar i förskolor, skolor, gymnasieskolor. Vi ser även en stor potential i att stärka samhällsengagemanget hos studerande vid konstnärliga utbildningar samt idag verksamma kulturutövare och kommer därför att arbeta med att etablera relationer mellan denna målgrupp och äldre.

Detta pågående forskningsprojekt involverar, utöver olika delar av Göteborgs Stad och universitetet, också Folkhälsokommittén och kulturnämnden i Västra Götaland genom gemensamma uppföljningsmöten, informationsspridning och forskningsseminarier.

Göteborgs konstmuseum

Göteborgs konstmuseum har en del satsningar inom den pedagogiska verksamheten som berör ämnet kultur och hälsa.

Möten med minnen

Möten med minnen är visningar för personer med demens och deras anhöriga eller andra ledsagare, i syfte att ge stimulans och aktivera hjärnan och samtidigt erbjuda en meningsfull gemensam aktivitet som fungerar på bådass villkor. Många gånger märks det inte under visningen vem som har demens och vem som inte har det. Vi har sett hur konsten väckt minnen från tidigare perioder av livet (barndom, resor, beredskapstiden osv). Konstupplevelserna kan vara riktigt starka, som hos en dämpad, inåtvänd kvinna som inför en målning av husfasader i en disig, blågrön färgskala lyste upp och utbrast: ”Men det är ju jag!”. Stämningen är varm och hjärtlig, och många ser upplyfta ut när de går.

Syntolkade visningar

Syntolkade visningar vänder sig till personer med ingen eller nedsatt syn, och ger ingående beskrivningar av utvalda konstverk, utöver det vi berättar under en ”vanlig” visning. Taktila inslag kan förekomma, till exempel att känna på en skulptur. Visningarna är en tillgänglighetsfråga. Det primära är inte att deltagaren ska kunna få en exakt bild av konstverket för sin inre syn, men en förståelse av det, och en upplevelse. ”Nu förstår jag vad en målning är!”, har vi en gång fått höra efter beskrivningen av ett porträtt av Picasso.

Se, lyssna, känn

Se, lyssna, känn är en speciallektion med taktila inslag, för elever som behöver använda fler sinnen för sitt tillgodogörande av konsten och sin inläring. De seende i gruppen ser på rummet (Skulpturhallen) och dess skulpturer, vi lyssnar på varandras idéer kring konstverken och på ljuden i rummet med dess eko och inte minst känner vi (med tunna vantar) på skulpturens former, material och ytstrukturer, det vill säga vi ser med händerna!

Mitt konstmuseum

Mitt konstmuseum är museets ungdomsverksamhet (13-24 år) på *fritiden*, med konstdiskussioner, workshops, egna utställningar med mera. Ungdomarna är med och påverkar innehållet. Vi har sett hur de blir allt mer hemmastadda och självsäkra i museets alla rum. Ungdomar som har svårt att känna att de passar in i skolan eller i andra sammanhang lever upp och känner det som en fristad, och vill ibland inte gå hem när aktiviteten är slut: ”Jag vill bo här”.

Generationsmöten

Under Kulturfestivalen för äldre 2013 arrangerades en programpunkt där ungdomarna i Mitt konstmuseum och de äldre möttes. Fortsatt samarbete har gjort att till museets onsdagskvällar med Öppen verkstad för ungdomar och vuxna kommer numera även ett flertal pensionärer.

Sommarkollo i Lövgärdet, samarbete med organisationen Fryshuset/Skapa min värld

Fryshuset/Skapa min värld arrangerar ett kostnadsfritt dagkollo med kulturinriktning under fyra sommarveckor i förortsområdet Lövgärdet i Angered, för barn som i vanliga fall av olika skäl inte kommer i kontakt med Göteborgs kulturutbud och inte lämnar området under sitt sommarlov. Göteborgs konstmuseum bidrar med workshops såväl på kollo som under ett besök på museet. Detta är något som stimulerar barnen och höjer deras självkänsla.

Landstinget i Östergötland

2013 genomfördes *Må bra med kultur* för andra året och fortsätter under 2014 som en del av Landstinget i Östergötlands ordinarie arbete inom kultur och hälsa. Målgruppen är patienter med lättare psykisk ohälsa som med kulturaktiviteterna kan få ett verktyg att må bättre. *Må bra med kultur* finns också för att vårdpersonal ska kunna erbjuda ett komplement till övrig vård och behandling.

Må bra med kultur hämtar kunskap från evidensen om kultur och hälsa. Forskning visar att aktiviteten ska vara lustfylld för att göra nytta. Liksom vikten av att uttrycka med ord det man upplever vid aktiviteten, då det visat sig att en kombination av verbal och icke verbal aktivitet gör att kulturaktiviteten ger bättre effekt. Det är inte att förväxla med terapi, som är vårdens område.

”Patient empowerment” – patientens egenmakt i fokus. Vårdpersonal med en behandlande funktion (till exempel kurator, sjukgymnast, sjuksköterska) rekommenderar patienten *Må bra med kultur*. Patienten gör själv ett aktivt hälsobeslut att delta och blir delaktig i sin behandling. I aktiviteten byter man roll från patient till att vara en aktiv deltagare.

Aktiviteterna sker i samverkan med institutioner och bildningsförbund. Aktiviteterna finns inom områdena skapande, sång, litteratur, natur och dans. De är specifikt anpassade för målgruppen, med till exempel tempo och pauser. Aktiviteten är också annorlunda från en traditionell kurs på så vis att syftet inte är att man ska bli duktig på något.

Må bra med kultur är tänkt att kunna vara ett livslångt redskap. Därför sker aktiviteterna på kulturaktörernas arena och ungefär så ofta som det övriga kulturutbudet. Då upplägget liknar det som kultursamhället i övrigt erbjuder försvinner inte verktyget helt när aktivitetsserien är slut. Förhoppningen är att man genom att prova kultur som ett språk och en glädjekälla kan hitta energin, självförtroendet och orken att själv finna aktiviteter som man mår bra av.

De som deltagit i *Må bra med kultur* ger i uppföljningen positiv respons där man kan urskilja tre genomgående teman:

- Det kulturella innehållets betydelse (ex glädje att ha funnit ett nytt intresse, vara kreativ).

- Den sociala betydelsen (ingå i ett sammanhang, gemenskap, nya vänner).
- Betydelsen av ett verktyg för att nå ett bättre mående psykiskt.

Exempel på hur man beskriver att man har fått förbättrad psykisk hälsa kan vara att man anser sig se möjligheter på annat sätt än tidigare, att aktiviteten har gett livslust och medfört att kreativiteten kommit tillbaka. Många betonar det värdefulla i att det är aktiviteter utan krav på prestation. Flera beskriver hur det hjälpt dem att komma igång med andra saker och att de kommer att fortsätta med det nyfunna intresset och anmäla sig till en kurs inom området.

Av responsen från patienter, vårdpersonal och kulturaktörer kan man dra slutsatsen att Landstingets aktiviteter inom Må bra med kultur utgör något positivt annorlunda än vad både vården och samhället annars kan erbjuda denna grupp av människor.

Region Skåne

Sedan ca 10 år tillbaka har Region Skåne bedrivit verksamhet inom området kultur i vården/kultur och hälsa. Man har utvecklat en modell för arbetet som kallas Skånemodellen. Verksamheten innebär bland annat kunskapsspridning, nätverksbygge, samarbete med forskning och relevanta utbildningar. Skånemodellen innebär också stöd till projekt och verksamhet i form av längre och djupare samarbeten mellan kulturaktörer och företrädare för vården där stor vikt läggs på förankringsarbete. Några skånska kulturaktörer t ex Clownronden och Musik i Syd får ett årligt verksamhetsbidrag för kultur i vården-verksamhet. Målet är att stimulera och stödja kultur i vården-insatser för att kultur ska bli en naturlig del av vårdvardagen. Målgrupperna för insatserna har hittills främst varit äldreomsorgen, psykiatri och barn- och ungdomssjukvården.

Region Skåne arrangerar ofta seminarier, utbildningar och konferenser om kultur och hälsa. Satsningarna på kunskapsspridning riktar sig till personal, chefer, politiker inom sjukvårds- och omsorgssektorn och kultursektorn. Man bidrar även till kunskapsspridning inom området genom att initiera forskningsprojekt och genom ett samarbete med Vårdalinstitutet och deras digitala kunskapskälla Kulturrummet. Här kan man hitta artiklar om forskning inom området samt få tips på litteratur, konferenser och länkar. Med utgångspunkt från artiklarna finns ett material som grupper kan använda för att starta och driva studiecirkel. Det digitala kulturrummet vänder sig främst till personal inom vård- och omsorgssektorn, men även till patienter, anhöriga och andra intresserade.

T o m dec 2014 har Region Skåne fått möjlighet att fördjupa och utöka sin verksamhet gentemot äldreomsorgen på grund av ett 3-årigt projektbidrag från Statens Kulturråd. Syftet är att främja äldres tillgång till och delaktighet i kulturlivet. Inom ramen för projektet har man bland annat fört en dialog med chefer för samtliga skånska kommuners kultur- respektive äldreomsorgsförvaltningar om hur man tillsammans kan utveckla kultur i vården-verksamheten på boenden för äldre. Projektet innebär även utbildningsinsatser och stöd till projekt i kommunernas äldreomsorg.

Det är främst kulturnämnden, men även hälso- och sjukvårdsnämnden, som gör insatser inom området kultur och hälsa i Region Skåne. Sjukhusbiblioteken t ex drivs i hälso- och sjukvårdsnämndens regi. Det finns också några goda exempel på samarbeten. Nyligen startade t ex ett samarbete mellan kulturförvaltningen och regionens kunskapscentrum för barnhälsovård. Samarbetet inriktar sig på att utveckla utbytet mellan bibliotek och barnvårdscentraler (BVC) i Skåne när det gäller läsfrämjande insatser, barns språkutveckling och delaktighet i kultur. Ytterligare ett exempel är projektet Kultur på recept (se nedan).

Såväl hälso- och sjukvårdsnämnden som kulturnämnden har i september 2014 fattat beslut om ”Strategi för kultur och hälsa”. Detta är en gemensam strategi för kultur- och hälsarbetet i Region Skånes hälso- och sjukvårdsnämnd och kulturnämnd. Utgångspunkten är människors behov av och

rätt till kultur, men också att samarbete mellan kultursektorn och sjukvården kan ge positiva effekter för både patienter och personal inom sjukvården. Strategin syftar till att öka samverkan mellan de aktuella nämnderna och på så sätt ytterligare förstärka kultur- och hälsaområdet i Region Skåne.

Kultur på recept

På initiativ från regeringen startade Region Skåne och Helsingborgs stad 2010 ett pilotprojekt med Kultur på recept. Projektet visade positiva resultat och följdes av ett nytt treårigt forskningsprojekt med syfte att undersöka om kulturaktiviteter, eget skapande och kulturupplevelser kan vara en del i en rehabiliteringsprocess. Insatserna ska leda till att personer i sjukskrivning ska må bättre och att deltagandet i kulturaktiviteterna ska minska risken för social isolering. Deltagarna ska få ett socialt sammanhang, möjlighet till personlig utveckling och känna sig sedda. I förlängningen är målsättningen att skapa bättre förutsättningar för att (åter-)inträda på arbetsmarknaden.

Det nu pågående projektet är ett samarbete mellan FINSAM Helsingborg (finansiellt samordningförbund mellan Försäkringskassan, Arbetsförmedlingen, Region Skåne och Helsingborgs stad), Region Skåne och Helsingborgs stad. I projektet medverkar både privata och offentliga vårdenheter i Helsingborg. De patienter som deltar har först genomgått en medicinsk bedömning på sin vårdenheter. Om Kultur på recept bedöms lämpligt för patienten får han/hon ett recept som innehåller kulturaktiviteter under tio veckor. Patienterna möts i grupp tre gånger per vecka, under ledning av en kulturpedagog. Aktiviteterna är förlagda till kulturförvaltningens verksamheter i Helsingborg, som Dunkers kulturhus, Stadsbiblioteket, Sofiero slott, Fredriksdal museer och trädgårdar, Stadsteatern och Konserthuset. Exempel på receptinnehåll är att se utställningar, eget skapande, kultur- och naturhistoriska vandringar, körsång och musik. Aktiviteterna kombineras med samtal, frågeställningar och diskussioner om det upplevda. Varje deltagare får vid starten Helsingborgs stads kulturkort för att kunna utnyttja kulturutbudet under ett års tid utan extra kostnad. Detta ger möjlighet till fortsatt kulturdeltagande efter aktivitetsperiodens slut.

I samarbete mellan Lunds Universitet och Region Skåne görs en medicinsk utvärdering som jämför deltagarna med referenspersoner som får vanlig behandling. Forskarna undersöker symptomförändringar, läkemedelskonsumtion, vårdkonsumtion, upplevd hälsa och hälsoekonomiska effekter. Dessutom är en följeforskning kopplad till projektet med fokus på processen och hur samverkan mellan parterna fungerar. Projektet avslutas i december 2014 och nu pågår diskussioner om en eventuell fortsättning och utveckling av verksamheten.

Handlingsplan för folkhälsoarbetet

Region Skånes folkhälsoberedning har gett uppdraget till enheten för folkhälsa och social hållbarhet att under 2014 ta fram en koncerngemensam handlingsplan för Region Skånes folkhälsoarbete för kommande fyraårsperiod. Handlingsplanen ska belysa Region Skånes arbete kring strukturella faktorer som påverkar hälsan i befolkningen och hälso- och sjukvårdens hälsofrämjande arbete kring patienters levnadsvanor. Genom att ta fram en koncerngemensam handlingsplan för folkhälsoarbetet, som samordnar dessa båda uppdrag, kan den sociala hållbarhetsdimensionen av hållbar utveckling ges en konkret form inom Region Skånes verksamhet.

Region Skånes folkhälsoarbete utgår från det övergripande målet för den svenska folkhälsopolitiken om att skapa samhällseliga förutsättningar för en god hälsa på lika villkor för hela befolkningen samt WHO:s Europeiska folkhälsostrategi Health 2020. En viktig strävan är att den jämlika och jämställda hälsan ska öka bland befolkningen där folkhälsoarbetet ska bidra till långsiktiga effekter på hälsan för de med svårast situation. Folkhälsoarbetet löper som en röd tråd

genom hela Region Skånes verksamhet, med det regionala utvecklingsuppdragets fokus på hållbar utveckling och hälso- och sjukvårdens uppdrag kring jämlik och hälsoinriktad hälso- och sjukvård. En tydligare integrering av folkhälsoperspektivet i all berörd verksamhet ger förutsättningar att bättre samordna de regionala utvecklingsfrågorna med den hälsoinriktade uppdraget.

Sysselsättning, utbildning, bostäder, tillit och tolerans, sociala nätverk, kultur, miljö- och klimatfrågor är alla viktiga bestämningsfaktorer för hälsan i befolkningen. Befolkningens hälsa påverkar den ekonomiska utvecklingen i regionen och skapar förutsättningar för en miljömässigt hållbar utveckling. I WHO:s Europeiska folkhälsostrategi Health 2020 betonas vikten av sektorsövergripande samverkan som en del av rekommendationen att integrera jämlikhet i hälsa inom all politik och ordinarie styrning och ledning, vilket kan ses som en viktig rekommendation att leva upp till inom Region Skåne. Det stora antalet bestämningsfaktorer för hälsa innebär att det inte är enbart de ansvariga för den traditionella hälsosektorn som bör arbeta för jämlikhet i hälsa, utan att alla beslutsfattare tänker på hälsoeffekter i relation till sina respektive politikområden för att få till stånd samarbetsinriktade insatser utifrån en gemensam målbild och gemensamma prioriteringar. Detta innebär att en socialt hållbar utveckling ställer krav på att beslut utformas så att olika gruppers möjlighet att komma i åtnjutande av de samhälleliga förutsättningar som skapar en god och jämlik hälsa beaktas. Här kan t ex tillgången till kulturupplevelser vara en viktig del för att öka den jämlika och jämställda hälsan i befolkningen.

Ett socialt investeringsperspektiv är ett medel för att rikta fokus mot bakomliggande orsaksfaktorer som påverkar människors sociala förutsättningar i livet och som kan bidra till att minska ojämlikheten i hälsa. Som ett led i arbetet för en ökad jämlikhet i hälsa har Region Skåne inrättat en social investeringsfond för att ge barn och unga förutsättningar till ett bättre liv i Skåne. Region Skånes epidemiologiska bevakning utgör en viktig grund för det befolkningsinriktade folkhälsoarbetet. De epidemiologiska underlagen är av stor vikt för att uppmärksamma hälsoskillnader i Skåne samt göra adekvata urval av riskgrupper och miljöer mot vilka särskilda insatser kan riktas. I folkhälsoarbetet samverkar Region Skåne med de skånska kommunerna, Länsstyrelsen, näringslivet, idéburen sektor och lärosäten.

Västra Götalandsregionen

Västra Götalandsregionen har sedan bildandet 1999 gjort en hel del insatser på området kultur och hälsa – både från hälso- och sjukvårdsnämnderna och kulturnämnden. 2014 är dock det första året som kulturnämnden fått öronmärkta medel – 2 miljoner kronor – från regionstyrelsen för särskilda insatser inom kultur i vården. Här listas några av de större insatserna som pågår just nu:

Clownkliniken: Arbetar sedan över tio år med clownverksamhet på Drottning Silvias barnsjukhus i Göteborg och har från 2014 ett utökat regionalt uppdrag att arbeta på sjukhusen i hela Västra Götaland.

Konstenheten: Arbetar med offentlig gestaltning i regionens lokaler – främst sjukhus och vårdcentraler – samt Västrafiks resecentrum. Har från 2014 ett utökat uppdrag att ta fram nya metoder för att arbeta med konst och performance tillsammans med personal och vårdtagare. Har ett välutvecklat samarbete med Centrum för personcentrerad vård vid Göteborgs universitet samt Centrum för vårdens arkitektur vid Chalmers i Göteborg. Konstenhetens chef undervisar också arkitekturstudenter på Chalmers i offentlig gestaltning.

Kultur i Väst: En av kulturnämndens förvaltningar, arbetar med en utbudskatalog för äldre där man kan välja aktiviteter i hela Västra Götaland.

Västarvet: En av kulturnämndens förvaltningar, tar under 2014-2015 med stöd av kulturnämnden fram lokalt kulturarvsmaterial för utställningar på vårdcentralerna i Västra Götaland.

Musik för livet: Musikern Richard Åström har stöd från kulturnämnden för att ta fram musik för olika situationer inom vården. Musiken är patient- och situationsanpassad och tas fram i ett forskningssamarbete tillsammans med Chalmers.

Life Filming: Ett projekt med stöd av kulturnämnden där äldre berättar om sina liv med hjälp av film och handledning av professionella filmare.

Playfulness: Ett pilotprojekt inom Tanums kommun där patienter med diagnosen "lättare depression/nedstämdhet" fått pröva på scenisk rörelse. Studien har följeforskats från Göteborgs universitet och vi planerar nu på en fortsättning.

Samtliga projekt kommer att delfinansieras av regionstyrelsen/kulturnämnden de kommande två åren och utarbetas i dialog med Centrum för Kultur och hälsa vid Göteborgs universitet, där kultursekretariatet ingår i styrgruppen. SOM-institutet vid Göteborgs universitet har också studerat frågan vid flera tillfällen, senast i rapporten "Kultur befrämjar hälsan" från 2012. Med dem har vi också ett regelbundet samarbete.

Umeå kommun

Kultur för seniorer – Kultur och hälsa

Kultur - och Socialförvaltningar i Umeå har sedan 2000 samarbetat genom "Kultur för Seniorer. Kultur och Hälsa" (här kallad KFS). Den politiska förankringen manifesteras i det faktum att KFS är en ordinarie verksamhet inom Umeå kultur och inte ett projekt. Arbetet genomförs i ett nätverk med studieförbund, pensionärsföreningar, frivilligorganisationer, kyrkor och kulturinstitutioner, allt för att skapa aktiviteter riktat till våra seniorer, oavsett boendeform. Kulturdefinitionen är bred och omfattar allt från ishockey till opera och allt däremellan. Alltsedan starten har nätverket genomfört ca 7500 arrangemang per år, riktat till Umeås seniorer. Skapandet av kulturaktiviteter sker i nära samverkan med målgruppen seniorer och nätverkets aktörer.

Exempel på Kultur- och Hälsaaktiviteter

- Midvinterboule.
- Generationskören – är ett bestående fenomen. Kören består av 355 seniorer och ackompanjeras av Umeå Musikskolas och Midgårdsskolans elever. Kören sjunger bara gungande, rungande Rock n Roll.
- Skriv Ditt liv, Sakta vi gå genom stan, Dans för livet, Sjung för livet, Som Du bäddar får Du ligga, Nu blommar det, A Minishow for a Great Event, Konstvandringar.
- Sommarprogram i parken: Blomsterloppis, Jättepicknick, Allsångsträffar, Boule, Litterära och historiska vandringar, Tipsrunda, Psalmtoppen, Danspicknick.

Nätverket lyckas väl med att arrangera kultur- och hälsa aktiviteter men en del av utmaningen är och har varit, att skapa välvilliga mottagare inom äldreomsorg och sjukvård. Den viktigaste utgångspunkten för KFS är modern forskning om kulturens positiva effekter på hälsan. Erfarenheten från 14 års verksamhet visar tydlig kunskapsbrist i samhället i stort, och i synnerhet inom äldreomsorgen och sjukvården, om kulturens påverkan på vår hälsa. KFS grundperspektiv är att se våra äldre med "friskvårdsögon" Äldre människor, som är i behov av samhällets tjänster, ser man inom sjukvården och äldreomsorgen på med "sjukvårdsögon". Den friska delen av livet verkar komma utanför fokus. "Sjukvårdsögon" ser kultur- och hälsa aktiviteter som en "guldkant" eller som något som inte tillhör vårdens ansvar eller uppdrag - detta trots lagstiftning. "Friskvårdsögon" ser nödvändigheten av livskvalitet och livsinnehåll, med respekt för mänskligt värde hela livet. Så länge vård- och omsorgsinstitutioner inte prioriterar kultur- och hälsa arrangemang som ett komplement i vården blir konsekvensen först och främst att våra gamla törstar efter stimulans både psykiskt och fysiskt, nära och anhöriga liksom personal riskerar utbrändhet pga. oro och stress.

Kultur och hälsa aktiviteter måste liksom kulturen i sig få kosta. Hälsoekonomisk forskning inom kultur och hälsa ger vetenskapliga fakta för beslutsfattare att fördela medel för aktiviteter som gör livet värt att leva. Den demografiska kurvan visar med tydlighet att gruppen seniorer ständigt växer vilket innebär att behoven kommer också att växa. Det ger möjlighet för fler yrkesgrupper t ex musik- och bildterapeuter att verka inom vårdsektorn samtidigt som de tillför verksamheterna professionell kunskap och kompetens. Vårdpersonal kan då koncenterara sig på omvårdnad och utsätts inte för stressen att lära sig ”spela flöjt och gå på lina”. Samverkan och erfarenhets utbyte krävs inte bara på den lokala nivån utan måste ske både nationellt och internationellt.

Umeå med nytt initiativ: ”Efter jobbet” i samarbete med näringslivet

Bakgrund

Verkligheten kännetecknas av alltmer krympande resurser riktade till våra äldre. Experterna förespar en vårdexplosion. Den demografiska utmaningen kräver många olika innovativa lösningar. Utgångspunkten för Kultur för Seniorer - Kultur och Hälsa (KFS- KH) är modern forskning som visar på hjärnans behov av stimulans och kulturens positiva påverkan på hälsan. Kulturen är en hälsofaktor under livets gång och en friskfaktor vid sjukdom. Via sponsring kan vi erbjuda ett mer omfångsrikt och mer varierat utbud av kultur och hälsa aktivitet till kommunens seniorer. Med respekt för mänskligt värde för livet ”Efter jobbet”.

Vad är ”Efter jobbet”?

- En inbjudan till sponsorer att medverka i nätverket Kultur för Seniorer - Kultur och Hälsa. Sponsringsbyrå Heja och Säljskapet har tillsammans med KFS arbetat fram sponsorkonceptet.
- En utveckling av ordinarie verksamhet inom Kultur för Seniorer - Kultur och Hälsa utan kostnad för Umeå kommun. Sponsorsintäkterna hanteras och allokeras av Kultur för Seniorer - Kultur och Hälsa i samverkan med näringslivet och Umeås socialtjänst på ett transparent sätt.
- En förstärkning av en hållbar och trygg samhällsutveckling genom att uppmuntra en humanistisk människosyn som omfattar seniorer och ger dem möjlighet till ett aktivt liv. En fortsättning av 2014:s intensioner med en kulturdriven utveckling, i nära samklang med *Umeå vill mer*.

Vad ger sponsring av ”Efter jobbet”?

- Ger Umeå kommun en ny arena för utveckling av kulturutbud för gruppen äldre
- Ger Umeå kommun en plattform där man i samverkan med näringslivet kan utveckla metoder och modeller för framtidens medskapande äldreomsorg
- Ger Umeå en unik position - Umeå kommuns näringsliv blir först med sponsring av kultur – och hälsa aktiviteter riktat till seniorer.
- Synliggör sponsorererna i Umeå som engagerade aktörer i ett tryggt och hållbart samhällsbygge.
- Ökade möjligheter för seniorer att delta i kultur- och hälsa aktiviteter och arrangemang oavsett boendeform.
- Ger vårdpersonal ny inspiration, bättre och mer kreativ arbetsmiljö.
- Nya arbetsarenor för kulturarbetare, konstnärer och kreatörer
- Ger möjlighet till ny forskning inom hälsoekonomi vilket ger beslutsfattare ett vetenskapligt stöd som tydligt visar vinsterna med kultur och hälsa aktiviteter för seniorer genom hela livet.
- Ett utökat nätverk som genom kultur- och hälsa aktiviteter skapar meningsfulla sammanhang. Motverkar ensamhet och isolering och ger fler samverkansmöjligheter för nätverket KFS-KH

Åre kommun

Kultur är hälsa och Kultur 0-99 år har under många år legat i de politiska direktiven som ett strategiskt uppdrag. Kultur är hälsa ligger även med i kommunens folkhälsoplan och chefen för Kultur- och fritid har i uppdrag att driva det fortsatta arbetet så att projektinsatserna förankras och lever vidare över tid ute i verksamheterna.

Skapande hälsa och Modiga Barn är to kultur- och hälsaprojekt som pågått 2011-2014 och nu övergår i ordinarie verksamhet i Åre kommun. Åre kommun har i många år arbetat med att införliva skapande kulturaktiviteter i vardagen för alla åldrar inom kommunal omsorg och även för personal i friskvårdssyfte. Kulturaktiviteterna har stimulerat det egna skapandet vilket möjliggör för alla att delta och växa utifrån sina förutsättningar.

För att säkra verksamheten efter projektslut så har ett stort fokus lagts vid 1. fortbildning av omsorgspersonal, och 2. skapa långsiktigt samarbete med Studieförbundet Vuxenskolan. De kulturpedagoger som varit anlitade i projektet, har fungerat som utbildare och handledare för omsorgspersonal som uttryckt önskan att själva kunna fortsätta med kulturaktiviteterna. Oftast har de individerna haft en privat kulturkompetens som de vill införliva i sitt arbete. På detta vis har förskolepedagoger, skollärare och äldreomsorgspersonal fått en ny kompetens att leda enklare skapande processer i sitt arbete. Dessa prioriteringar stöds av cheferna.

Sjukhusclowner

Clownkliniken i Göteborg har sedan starten av 2013 varit en del av projektet, ”Clowner i demensvården, glädje att minnas” och besöker Änggårdbackens äldreboende en och en halv dag i veckan. Projektet finansieras av Postkodlotteriets kulturstiftelse och pågår ett och ett halvt år. Clownkliniken deltar tillsammans med Glädjeverkstan i Stockholm/ Uppsala, Clownronden i Malmö, samt Dramacoopet i Norrköping.

Ett möte med sjukhusclownerna sker helt efter den enskilda människans förutsättningar, just där han eller hon för stunden befinner sig. Ibland sker träffen inne på sjukrummet, andra gånger i korridoren där alla som passerar kan delta. Ett möte kan vara fyllt av bus och skratt men det kan lika gärna bli vackert och stämningsfullt. När clownerna kommer kan vad som helst hända och alla sorters känslor får ta plats. Improvisation samt stora portioner av humor är viktiga ingredienser, musik och ett och annat clowntricks hör också till. Uppgiften är att släppa in lekande och fantiserande, och i det magiska rum som skapas finns det en läkande kraft. Clownerna skiljer inte på vem som är barn, vuxen, sjuk eller frisk, de ser och möter människan. Att ha tillgång till och möjlighet att uppleva kultur är inte vård utan alla människor, barn som vuxnas rättigheter även om du råkar befinna sig på ett sjukhus eller demensboende.

Clownkliniken arbetar på kontinuitet och långsiktighet. Sju clowner, alla professionella skådespelare med clownutbildning och lång erfarenhet av teater/improvisation för vuxna och barn är för tillfället timanställda. Utöver detta har man medel till repetitionstillfällen, en dag i månaden och en dag administration. En viktig fråga för oss är uppdelningen mellan kultur och hälsa. För Clownkliniken är det självklart att kultur ger hälsa – och att man jobbar med kultur.

Clownronden i Malmö är en grupp sjukhusclowner som består av professionella artister som är specialutbildade för att arbeta med sjuka och funktionsnedsatta barn och ungdomar. Varje vecka besöker Clownronden barnkliniker i Malmö, Helsingborg, Kristianstad, Ystad och Landskrona.

Det hela började 1994 med ett tv-program om Le Rire Médecin, en grupp sjukhusclowner som sedan 1991 arbetar på barnkliniker runt om i Frankrike. Inspirerade av tv-programmet startades, med stöd från Barncancerföreningen Västra Sverige, en försöksverksamhet på Barnonkologen i

Göteborg. Försöket slog väl ut och initiativtagarna tog med sig erfarenheterna till Malmö för att etablera en liknande verksamhet där.

Gruppen startade som ett projekt 1997 finansierat av dåvarande landstingen i Skåne och sedan 2001 är Clownronden en kontinuerlig del av barnklinikernas verksamhet och får verksamhetsbidrag från bland andra Kultur Skåne och några sjukhus i regionen. De flesta arrangemangen görs i samarbete med Folkuniversitetet. Clownronden har idag sju fastanställda sjukhusclowner, en konstnärlig ledare och en administrativ ledare, med kontor i S:t Gertrudkvarteret i centrala Malmö.

(Sykesklovner og tilsvarende virksomhet finnes også bl.a. i Argentina, Brasil, Canada, Chile, Costa Rica, Colombia, Finland, Frankrike, Israel, Italien, Mexico, Nederland, Norge, Peru, Spanien, Uruguay, Venezuela, USA og Østerrike.)

Annan Konst – et aspekt av kultur og helse

Föreningen Postfuturistiska Sällskapet interesserer seg for det visuelle skapende uttrykk som utføres av personer uten utdanning innen kunstrområdet. Et offentlig gjennombrudd for denne undervurderte kunstverden kom med den nordiske utstillingen *Annan Konst* som våren 2009 ble vist på Göteborgs konstmuseum med nesten 50 000 besøkende. Utstillingen gikk siden til Bomuldsfabriken Kunsthall i Arendal i Norge og Österbottens museum i Vasa i Finland. Turnéen kunne realiseres med bidrag fra bl.a. Nordisk kulturfond og Kulturkontakt Nord. Sommeren 2010 ble en enda større versjon av *Anna Konst* vist på Liljevalchs konsthall i Stockholm, og gikk da under navnet *Eljest*. Deretter er det gjort noen mindre og lokalt forankrede utstillinger med samme tema. Neste store utstilling blir i 2016 på Strandverkets konsthall i Marstrand i Sverige. Konseptet blir da at *Annan Konst* møter verk av Dubuffet og mellomeuropeiske Art Brut-kunstnere.

Annan kunst har sitt utspring i behovet for å uttrykke seg, å slippe løs sin skaperkraft og unne seg å utforske sine drømmer, kun for sin egen skyld, uten krav og forventninger. Spørsmålet om kvalitet kommer stadig opp og diskusjonen lander hver gang i samme sluttsats. At det er nøyaktig like vanskelig – eller like enkelt – å definere hva som har høy kvalitet innen *Annan Konst* som innen den etablerte kunstverdenen.

Alt for ofte ligger fokus på kulturkonsumsjon, mens kulturproduksjonen på ingen måte vises like stor interesse. Etter Postfuturistiska Sällskapets mening kreves det nye definisjoner og en inkluderende holdning både i kultur- og helseområdet for å synliggjøre og ta vare på det som faktisk pågår. God helse og livskvalitet er avhengig av utforskningen av verden og det frie skapendet. På individnivå finnes det en terapeutisk poeng med å påminnes om sine indre neglisjerte muligheter. På samfunnssnivå er det nødvendig at mange ulike perspektiver gis plass for en utvikling på demokratisk grunn. Samfunnet har mye å vinne på ved å la den egne, daglige skapende virksomhet få en plass i velferdsretorikken og i politikken. Den egne skapende virksomhet må være kjernen og settes i fokus.

Andre perspektiver

Natur, miljø og helse

Koplingen mellom natur og miljø og helse er basis for viktig virksomhet bl.a. i Norge og Sverige. Den mer eksplisitte bruk av naturen og hager/trädgårder for å bearbeide og lindre angst og stress er også velkjent som metode langt tilbake i tid.

Bortsett fra et par eksempler har det i forbindelse med den foreliggende rapport ikke vært mulig med en nærmere kartlegging av aktuelle prosjekter på området. Na-Ku-Hel-senteret i Asker

kommune i Norge er nevnt ovenfor. Det andre eksemplet som skal nevnes er Gröna Rehab i Västra Götalandsregionen i Sverige, da dette også har interesse i forbindelse med rapportens forslag om forskning om samfunns-/nasjonaløkonomiske effekter og gevinster.

Det er således foretatt en socioøkonomisk analyse av den gruppen ved Gröna Rehab som omfatter langtids sykmeldte. Utgangspunktet for analysen er at rehabiliteringskostnaden er en engangsutgift og inntekten ved en vellykket rehabilitering blir en årlig tilbakevendende inntekt, noe som betyr at rehabiliterings-kostnadene blir 'tilbakebetalt'. Den tid det tar innen denne kostnaden er tilbakebetalt er et mål på hvor kostnadseffektiv rehabiliteringen har vært. Kort oppsummert er analysens konklusjon, at rehabilitering av langtids sykmeldte er lønnsom for samfunnet, og ga tilbakebetaling av kostnadene allerede etter 15 måneder. Den parameter som i første rekke påvirker resultatet er hvor stor del av deltagerne som kommer tilbake i arbeid og med hvor stor prosentdel. Ved å komme tilbake i arbeidet gis en kostnadsbesparelse i form av minskede bidrag til de det gjelder samt en produksjonsverdi som tilsvarer det arbeidet som utføres. Drøye 90% av deltagerne i analysen var tilbake til arbeid etter avsluttet rehabilitering ved Gröna Rehab.

For å kunne trekke konklusjoner om verdien av en viss rehabilitering kreves at man jevnfører resultatet med en annen jevnførbar gruppe av pasienter som enten får en annen type rehabilitering eller som ikke har fått noen rehabilitering i det hele tatt. Ved beregningen av kostnadsbesparelser er det ikke tatt hensyn til eventuelle endringer i reglene for sykmelding som innebærer at sykepengene tidsbegrenses.

Frivillig sektor

I arbeidet med rapporten har det heller ikke vært mulig med en nærmere kartlegging av den betydning og rolle frivillig sektor spiller bl.a. i helsefremmende og forebyggende sammenheng, men det knyttes noen refleksjoner til dette.

Mye av frivillig arbeid og innsats gjøres i kultur- og fritidsorganisasjoner, inkludert idrett, og utgjør en enorm verdiskapning i samfunnet. Den frivillige innsatsen gir imidlertid ikke bare en avlastning for de offentlige midler, som ellers hadde måttet dekke opp en del av den innsatsen som gjøres ulønnet, den har mange positive, ikke-økonomiske og ikke målbare funksjoner. Frivillig sektor representerer viktige møteplasser for mennesker, de fungerer som demokratiskoler, skaper engasjement, identitet og tilhørighet, er arenaer for aktiviteter og læring, bidrar til et godt oppvekstmiljø, styrker folkehelsen og bidrar med viktige velferds- og beredskapstjenester. Med mange fellesarenaer styrkes tilliten mellom menneskene i samfunnet, og tillit er et grunnleggende kriterium for å skape et trygt samfunn.

Betydningen av kultur og frivillighet for livskvalitet, helse og trivsel anses gjerne å være ett av de viktige kjennetegn for de nordiske land. Det å bevare og styrke aktivitetene her kan således antas å være et bidrag til styrking av helsefremmende prosesser og livskvalitet. Først og fremst for å bevare og styrke et allerede 'godt samfunn', men også for å øke livskvaliteten for ulike grupper av mennesker.

Rapporten *Livskvalitet. Betydning av kultur og frivillighet for helse, trivsel og lykke. En kunnskapsoversikt*, ble utgitt av Senter for forskning på sivilsamfunn & frivillig sektor, Oslo/Bergen i 2010. Rapporten ble utført på oppdrag for Kulturdepartementet, som ønsket oversikt over foreliggende forskning om helse, trivsel og livskvalitet i forbindelse med departementets ulike ansvarsområder. Rapporten er en tverrfaglig oversikt over forskning som kobler temaene frivillighet og kultur med den fremvoksende interessen for livskvalitet og lykke innen flere vitenskapelige disipliner.

I følge rapporten er det foreløpig vanskelig å påvise vitenskapelige årsakssammenhenger om betydningen av kultur og frivillighet for livskvaliteten ut fra den foreliggende forskningen. Dette har både sammenheng med at lykkeforskning bygger på en ny tilnærming og at det av denne grunn

foreligger lite forskning innen dette feltet. Det finnes imidlertid klare indisier særlig på samfunnsnivå om sammenhenger, og det finnes en samvariasjon mellom deltakelse på aktiviteter innen kultur og frivillighet og økt livskvalitet. Det er imidlertid knyttet metodeproblemer til det å avdekke kausalitetssammenhenger om disse temaene. Når man likevel anlegger lykkeforskningens tilnærming, det vil si at man retter blikket mot det styrkende, lykkebringende og helseforebyggende, er det likevel mye som tyder på at kultur og frivillighet utgjør en viktig, og potensielt undervurdert, kilde til å øke livskvaliteten både for den enkelte og i det politiske arbeidet med å skape et bedre samfunn.

Av Oxford Research's evaluering av satsningen 'Kultur för äldre' i Sverige 2011-2013 framgår at samtlige prosjekter som inngikk i undersøkelsen har et godt utviklet samarbeid med foreningslivet, frivillig sektor eller annen idébasert virksomhet. Samarbeidet har i første rekke vært viktig for styrking av kompetansen i prosjektene, i form av kulturskapere, også i form av av nødvendig medfinansiering av innsatsene, kanaler for markedsføring og tilgang til lokaler. Frivillige har bidratt i praktiske oppgaver, og samarbeidet med med frivillig sektor har i høg grad bidratt til å legget il rette for gjennomføringen av aktivitetene.

Bilag D Praksis og prosjekter internasjonalt

Denne oversikten inneholder et utvalg eksempler, og er delvis basert på informasjon fra Statens kulturråd i Sverige, fra norske ambassader og fra organisasjoners websider. Det tas forbehold om at deler av informasjonen ikke er oppdatert ved avslutning av arbeidet med rapporten.

Australia

Australia synes å ha en ganske omfattende virksomhet innen kultur og helse / arts and health. Det skal her nevnes tre organisasjoner.

Arts Health Institute. En non-profit organisasjon med formål å integrere kunsten og kulturen i helsefremmende sammenhenger og i omsorgsmiljøer. Profesjonelle helsearbeidere og kunstnere arbeider sammen for å forbedre helsetjenestene. Organisasjonen arbeider i hele Australia. Man har samarbeid med forskningsinstitusjoner for å bygge opp en evidensbasert virksomhet, og tilbyr også utdanningsopplegg.

Arts and Health Australia, AHA. Driver nettverksbygging og formidling for å styrke helse og velvære ved å stimulere til kreative aktiviteter. Formidler forskning og strategiske løsninger for sine kunder, og arrangerer konferanser og utdanningsprogrammer mm. Hovedområder for virksomheten er bl.a. aldersomsorgen, folkehelse og helsefremmende arbeid.

Dementia Collaborative Research Centres, DCRC. Dette er et initiativ fra den australske regjering, med formål å utvikle forskning om demens, en evidensbasert plattform for god praksis og best policy for helsefremmende arbeid i Australia. Prosessen går under navnet "Knowledge Translation

Canada

Canada har i de senere år ligget i forkant innen kultur- og helseområdet. Arts Health Network Canada er en organisasjon som startet i 2005 i Vancouver. I deres Business plan får man en god oversikt over situasjonen i Canada.

Målsettingen med Arts Health Network Canada er å få kunst- og helseaktiviteter inn som en akseptert og naturlig del av dagliglivet slik at befolkningen blir i stand til å engasjere seg i temaet for helsens skyld såvel som for gleden ved det.

Ved University of Prince Edward Island, Charlottetown pågår et tverrvitenskapelig forskningsprosjekt om sang, AIRS (Advancing Interdisciplinary Research in Singing). AIRS er et nettverk av cirka 70 forskere fra Kanada og internasjonalt som studerer betydningen av sang ut fra perspektiv som menneskelig utvikling, utdanning samt helse og velbefinnende. Prosjektet fikk et Major Collaborative Research Grant fra Social sciences and Humanities Research Council (SSHRC) i 2008.

Canadas kulturråd har ikke noe program som spesifikt støtter kunst og helse. De gir økonomisk støtte til artister som velger å arbeide med et gitt tema, inklusive kultur og helse, gjennom regelbundne programmer.

Arts in Helth arbeider innen omsorgen for å få administratører og klinisk personale til å anvende og forstå verdien av kunstens muligheter til å øke folks velfinnende. Deres kompetanseområde

omfatter barneomsorg, ungdommer i risikozonen, voksenprogram, kreativ aldring, og kunst som støtte ved feltarbeid ved kriseinnsatser.

England

England har en omfattende virksomhet innen feltet 'arts and wellbeing' osv, og i det følgende tas med noen få eksempler.

Department for Culture, Media og Sports (DCMS) har publisert følgende rapporter:

- 'Quantifying and Valuing the Wellbeing Impacts of Culture and Sports' (april 2014), utarbeidet av London School of Economics på oppdrag fra departementet.
- 'Measuring the value of culture: a report to the Department for culture Media and Sport' (desember 2010), utarbeidet av Dr. Dave O'Brian, AHRC/ESRC (Arts and Humanities Research Council/Economic and Social Research Council) Placement Fellow. Her tas bl.a. opp om kultur har en positive innvirkning på folks helse og velvære.

Community Dance står for flere helsefremmende danseprosjekt, f.eks. 'Dance, Health and Wellbeing' for personer med demens og parkinsons (i samarbeid med Dance for Parkinsons UK), og 'Dance, Deaf and Disabled People for personer med ulike funksjonshindringer.

Arts for Health ved Manchester Metropolitan University er den virksomhet som har holdt på lengst innen feltet 'arts and health. Det drives forskning, formidling og utvikling i samarbeid med Arts Council England og The Department of Health og en rekke andre aktører for å øke kunnskapene om betydningen av kreativitet og kultur og kunst for helse og velvære. (Se også under Bilag A, Forskning.)

Centre for Economics and Business Research Ltd. i London publiserte i mai 2013 rapporten *The contribution of the arts and culture to the national economy* på oppdrag av Arts Council England og the National Museums Directors' Council. I rapporten er også en kort omtale av den rolle kunsten og kulturens spiller i en kultur- og helsesammenheng. (Se også under Bilag A, Forskning.)

Frankrike

Frankrike arbeider med kultur og helse og skrev 6. mai 2010 under en ny avtale på området mellom kulturminister, sport- og helseminister og Sykehusenes samarbeidsorganisasjon (Fédération Hospitalière de France). Den nye avtalen forlenger avtalen fra 1999, og omfatter etablering av en stiftelse til støtte av kulturen innen sykeomsorgen og med hovedoppgave å samle inn og fordele private midler. Avtalen innebar også etablering av en ny nasjonal webside for å øke informationsutvekslingen om temaet kultur og helse.

Irland

I Arts Council Ireland rapport 'Arts and Health – Policy and Strategy' (2010-2014) nevnes bl.a. følgende :

The promotion of Arts and Health at national level; The development of a central point for information, advice and support; The Arts Council intends to further develop a strategic partnership with the Health Service Executive at national level; Liaison with other similar organisations internationally in order to learn from their experience and strategically place Ireland at the forefront of international Arts and Health practice.

Det har foreløpig ikke vært mulig å få nærmere informasjon om det videre arbeid i Irland på området.

Kina

I Kina brukes ikke begrepet "kultur og helse", men man har en nasjonal strategi for å øke og styrke tilgjengeligheten til kultur, særlig for grupper som ellers ikke har tilgang til eller råd til kulturkonsumsjon. Allerede på 1950-tallet begynte man å bygge kultursentra for barn og unge og for arbeidere i større byer. Slike sentraene har siden blitt spredt til de fleste steder og byer i alle distrikter.

Også fagforbund innen store industrier har en viktig oppgave med å ordne arrangementer i form av bl.a. forestillinger der arbeiderne er utøvere. Kvinneforbundet (China Women Federations) som er statlig finansiert ordner bl.a. kunsthåndverkskurs for lavutdannede kvinner som under økonomiens frammarsj har blitt oppsagt fra sine fabrikkjobber. Også distriktsbibliotekene i byene har en viktig rolle ved å tilgjengeliggjøre kultur, ikke minst litteratur, men flere av dem har også egne scener og ordner arrangementer med vanlige mennesker som kulturutøvere.

Statlig støtte har i flere år vært gitt til kommunedelskontorer (såkalte gatekomitéer) i de fleste byer, som tilbyr sterkt subsidierte kurs i litteraturlesning, skriving av poesi, kunst, dans, tradisjonelle idretter som tai-chi, matlagning m.m. Deltagerne består mest av pensjonister. I Kina har man en ganske lav pensjonsalder, 50-60 år, avhengig av hvilken type av arbeid man har hatt. De fleste byer har også organiserte frivillige som synger og danser på aldershjem, eller tegner og maler med utviklingshemmede barn på barnehjem og som finansieres gjennom midler fra både statlige og private fond.

I de senere år har det kommet en strategi som går ut på å styrke tilgjengeligheten til kultur også på landsbygden, der man har de samfunnsgrupper som ellers ikke har tilgang til eller råd til kulturkonsumsjon. F.eks. må barneteatre i storbyene som får bidrag av staten reise ut på landsbygden og gi et visst antall forestillinger. Også filmvisninger og bokdonasjoner ordnes på landsbygden. Det kan finnes ulike årsaker til denne strategi, å styrke dannelsesnivået på landsbygden og dermed forsøke å utjevne ulikheten mellom byer og landsbygd angis som en.

Litauen

Den internasjonale konferansen *Arts and Mental Health. Creative Partnership in Policy and Practice* ble arrangert i Vilnius den 22. april 2014. Konferansen ble organisert av Socialiniai Meno Projektai og Litauens kulturdepartement og med støtte fra bl.a. Nordisk ministerråds kontor i Vilnius, British Council og National Art Gallery. Hovedtema for konferansen var mental helse, og data viser at Litauen har en uakseptabel høy selvmordsrate og befolkningsandel med psykisk uhelse (164.000 pasienter eller 5,5% av befolkningen, i 2012 var selvmordsraten 54,7 blant menn og 10,8 blant kvinner pr 100.000 innbyggere). Familie vold, mobbing, alkoholmisbruk og mangel på spesialister innen psykiatrien ble framhevet som nøkkelfaktorer.

Behovet for forebyggende tiltak og tverrsektorielt partneskap ble understreket, herunder kunstens og kulturens rolle. Konferansen diskuterte *The Lithuanian National Progress Programme 2014-2020*, der både kultur og helse blir sett på som horisontale prioriteringer i nasjonal politikk. Med strategi for hvordan kultur og helse kan integreres på alle områder av offentlig og politisk interesse la konferansen viktige målsettinger for framtidig samarbeid mellom departementer og NGO'er mm. Det ble også fremmet forslag om etablering av et mental helse-nettverk, en start på dette kunne være *The Lithuanian MANIFESTO for Arts and Mental Health*.

Nederland

Det arbeides mye innenfor feltet også i Nederland. Det er imidlertid begrenset med informasjon å finne på engelsk. Det kan imidlertid nevnes at flere store museer har samarbeidet om en kunstutstilling som tilbud for pasienter med Alzheimer. Fra september 2012 – april 2013 ble det arrangert en forskningsutstilling, der vitenskapelig metode blebrukt som del av et større forskningsprosjekt med temaet: *'Can art affect our health?'*. Resultatet fra studien ble presentert på en konferanse våren 2013.

Tyskland

I Tyskland finns idag ingen nasjonell strategi for kultur og hälso.  nd  h ttar man många good practice eksempel d r tanken bakom  r att knyta an till området for kultur som har ulike aspekter på hälso i fokus. I det följande  r ett urval eksempler..

Nasjonella handlingsplanen IN FORM – Tysklands initiativtagande for sundare kost og mer motion. Inom ramen for delstatsregeringens nasjonella handlingsplan fanns det ulike projekt, som hadde med musikk (dans og s ng) for ulike målgrupper (framforallt blant barn og  ldre) att göra, där målet var att bli motiverad till mer motion. Genom detta blev eksempelvis Aktiveringscentret i Rheinland-Pfalz/Saarlands konsept om en operetta med öppet deltagande for seniorer forverkligad. Grundidén for operettan  r att musikk og rörelse tillsammans utgör en bra kombinasjon for aktivering, som ihop med välkända Evergreens g r målgruppen motiverad till mer motion. Mer motion i vardagen stärker musklerna, f rb tttrar rörligheten og skapar bättre välbefinnande og självständighet.

Med st dlogotypen IN FORM blev projektet ”Rullatordans: smidig med åldern” utmärkt av Tyska Allmänna Dansf rbundet (ADTV). Med projektet vill ADTV bidra till att människor med funksjonsnedsettninger ikke ska bli uteslutna ur det sosiale livet. For med rullatordansen blir ikke bare rörelseförmågan tr nad og det kroppslige befinnandet såsom koordinasjonsf rm gan f rb tttrad, utan även mer livlige färdigheter blir aktiverte og därmed understötts den sosiale integrasjonen hos äldre människor. Vetenskaplige studier har kunnet bevise denna positive effekt.

Barn- og ungdomsl karnas yrkesf rbunds nasjonelt spredda kulturprosjekt ”Receptbelagt teater” har som mål att f rs ke  ke deltagandet i unders kninger U10, U11 og J1 vars syfte är f rebyggende, samtidig som barn og ungdomar oppmuntras till att hålla på med teater. I D sseldorf finns sedan 2009 projektet ”Receptbelagt teater” som står under beskydd av Peter Maffay og främjas av Siemens-F retagssj kkassa SBK. Idén: Barn og ungdomar f r genom sin läkare vid U10, U11 og J1 gratis teaterv rdecheckar om de deltar i unders kninger. ”Receptbelagt teater”  r tänkt att ge föräldrar og barn ytterligere en anledning att ta till sig unders kninger.

I Tyskland finns det ett økende antal profesjonelle clownere, som regelbundet besöker de yngste pasienterna på barnsj khusen, gamle människor på ålderdomshemmen og eller på geriatriska kliniker. Men de besöker även sv rt sj ke voksne pasienter på sj khus og palliativa v rdavdelninger samt terapeutiske avdelninger for människor med funksjonshinder. Många av clownerna  r medlemmer i ideelle organisasjoner. Till dessa r knes eksempelvis den sedan 10  r tillbaka virksomme paraplyorganisationen ’Clowner i medicin og vård Tyskland’ samt organisationen ’R da n sorna, som  r virksom sedan 2003 og som tilh r den internasjonelle organisationen Red Noses – Clowndoctors International.

Organisationen Dementia + Art har enligt eget anspråk gjort den kulturelle delaktigheten for  ldre og framforallt for demente till sin oppgitt. Organisationen arbeider ihop med museum, konserthus

och andra kulturfrämjande platser samt med seniorboenden och serviceboenden för dementa. Deras aktiviteter:

- På musikens vingar – Möjliggörandet av konsertupplevelser.
- Minnets konst – obehindrade guidade turer på museum med musikaliska inslag speciellt för människor med demens.
- Projekt – generationsövergripande projekt för unga och gamla där dementa integreras.
- Klara, färdiga, gå! – kvalificerade arbeten inom teater för människor med eller utan demens.
- Rådgivning – kulturgeragogiskt sponsrad rådgivning för kulturinstitutioner, seniorboenden och kommuner; anskaffandet av nätverk.
- Skolning – kvalificeringar till ”kulturvägledare” för dementa

USA

USA har ikke et sentralisert kulturdepartement. Det er hele ni statlige organer som gir finansiell støtte til kunst og kultur i USA; i tillegg til the National Endowment for the Arts, the National Endowment for the Humanities, og the Institute of Museum and Library Services, gis det også finansiell støtte til kunst- og kulturprosjekter gjennom the Department of Commerce, Department of Education, Department of State, Department of Agriculture, Department of Defense og Department of Transportation. Det er derfor vanskelig å vise til føderale rapporter og policies som omhandler kunst, kultur og helse i USA, men nedenfor viser noen av de aktuelle koblingene:

U.S. Department of Veterans Affairs har utarbeidet “the Creative Arts Program” som er en viktig del av Washington DC VA Medical Center's Recreation Therapy program.

Americans for the Arts startet i 2012 The National Initiative for Arts & Health in the Military hvis formål er å bruke kunst og kreativitet som verktøy for helsearbeid blant militære og deres familier. I 2013 ga de ut rapporten Arts, Health and Well-Being across the Military Continuum.

MedStar Health er en non-profit helseorganisasjon som har avdelinger ved ulike sykehus i Washington DC, Virginia og Maryland. På avdelingen ved Georgetown University har de MedStar Georgetown's Studio G Artists hvor det forskes på koblingen mellom helse og kunst.

Ved The Georgetown Lombardi Comprehensive Cancer Center har de the Arts & Humanities Program som tilbyr kreftpasientene og familiene deres en optimal livserfaring gjennom aktiviteter, ressurser, utdanning, og miljøer som oppmuntrer til en kreativ og konstruktiv respons på sykdom.

Ved George Washington University sitt Center on Aging, Health & Humanities ser de bla. på om deltakelse innenfor kunst og kultur kan føre til en sunnere alderdom.

Et sammendrag fra National Academies Workshop fra 2013 tar for seg “Research Gaps and Opportunities for Exploring the Relationship of the Arts to Health and Well-Being in Older Adults”.

The National Endowment for the Arts (NEA) viser til to NEA-finansierte studier fra det siste året som omhandler koblingen mellom velvære blant mennesker og kunst. En av dem er rapporten fra The Brookings Institution fra 2014 “Using New Metrics to Assess the Role of the Arts in Well-Being: Some Initial Results from the Economics of Happiness”.

Global Alliance for Arts & Health feiret i 2014 sin 25 årskonferanse med tittelen “Enhancing Lives Through Arts & Health”.

Children's national health system i Washington DC tilbyr Creative and Therapeutic Arts Services som en del av behandlingen av pasientene deres.

Mayo Clinic i Minnesota integrerer "Humanities in Medicine". I programmet "Arts at the Bedside" veileder kunstnere pasienter innenfor visuell kunst, musikk og kreativ skriving, som skal fungere terapeutisk. De har ukentlige konserter, kreative workshops, og guidede turer gjennom deres kunstsamlinger, "Arts and Healing Tours".

The American Art Therapy Association følger statlig og føderal lovgivning som påvirker kunst og helse, og ønsker å spre anerkjennelse og informasjon om kunstterapi i helsetjenesten. I juli arrangerte de sin årlige konferanse The 45th Annual American Art Therapy Conference.

Museum of Modern Art i New York står bak prosjektet 'Meet Me', som er et tilbud til mennesker med et tidlig stadium av Alzheimers. En begrenset studie er utført av forskere fra New York University Center of Excellence for Brain and Dementia, og viser positive resultater både for de syke og pårørende.

Bilag E Kunnskapsbank

Kunnskapsbanken (länkkatalogen) www.kulturochhalsa.org ble opprinnelig bygd opp innen rammen for et treårig nordisk samarbeidsprosjekt om kultur og helse, som ble koordinert av Region Skåne i perioden 2008-2011. Arbeidet med kunnskapsbanken fikk økonomisk støtte fra Statens kulturråd i Sverige, og materialet ble valgt ut og innsamlet av informasjonsspecialist Alma Taawo i 2011-2012. I denne kunnskapsbanken kunne man da finne mer enn 500 lenker til avhandlinger, forskningsartikler, filmer og annet materiale om kultur og helse og folkehelseområdet i de nordiske land.

I tilknytning til det aktuelle kartleggingsprosjektet i 2014 er det gjort en oppdatering og videreutvikling av kunnskapsbanken. I tillegg til lenker til de prosjekter som er omtalt i rapporten inneholder kunnskapsbanken et stort antall referanser innen kultur- og helseområdet, som dels omfatter lenker fra den tidligere kunnskapsbanken og dels nye lenker og referanser som har kommet til i forbindelse med kartleggingsprosjektet. Alma Taawo har også hatt hovedansvaret for dette arbeidet i samarbeid med medarbeidere innen kultur- og helsevirksomheten i Region Skåne/Kultur Skåne. Informasjonen i kunnskapsbanken er således ikke utvalgt og sammenfattet av forskere innen de respektive områdene.

Kunnskapsbanken er et komplement til selve rapporten. Det er valgt en ganske bred tilnærming til begrepet 'kultur og helse' og hva som anses som kultur- og helserelaterte prosjekter og virksomheter. Kunnskapsbanken gir et viktig og interessant bilde av en verden som i vår tid er under hurtig endring.

Introduksjonstekstene i kunnskapsbanken er oversatt til finsk, islandsk og engelsk, og domenenavnet er søkbart på de nordiske språk og på engelsk, for øvrig er presentasjonene under de enkelte lenker i sin originale språkform.

I de konkrete forslag til Nordisk ministerråd, som framgår av rapportens Del1, er det ene hovedforslaget etablering av en nordisk kompetansefunksjon for kultur og helse. Ett av de konkrete oppdrag en slik kompetansefunksjonen bør ha er å administrere og videreutvikle kunnskapsbanken som det her er lagt grunnlaget for.

Dansk og norsk	www.kulturoghelse.org
Færøysk	www.mentanogheilsa.org
Grønlandsk	www.kulturipeqginnerlu.org
Finsk	www.kulttuurijaterveys.org
Islandsk	www.menningogheilsa.org
Svensk og ålandsk	www.kulturochhalsa.org
Engelsk	www.nordicartsandhealth.org

Bilag F Referanser og litteratur – et utvalg

I denne oversikten er tatt med et utvalg referanser og litteratur og publikasjoner av betydning for arbeidet med den nordiske kartleggingen av kultur- og helseområdet.

Websider

Aalto-universitetet	www.aalto.fi
Arts Council England	www.artscouncil.org.uk
Centret för konstfrämjande	www.taike.fi
Centrum för kultur och hälsa, Göteborgs Universitet	www.ckh.gu.se
Den Gamle By, Aarhus	www.dengambleby.dk
Den kulturella hjärnan, Karolinska Institutet	www.kulturella.hjarnan.se
Høgskolen i Telemark	www.hit.no
Kulturstyrelsen	www.kulturstyrelsen.dk
Københavns Universitet, Center for Sund Aldring	www.sundaldring.ku.dk
Laurea University of Applied Sciences	www.laurea.fi
Manchester Metropolitan University, Arts for Health	www.mmu.ac.uk
Nordisk ministerråd og Nordisk råd	www.norden.org
Norges musikkhøgskole	www.nmh.no
Norsk kulturråd	www.kulturradet.no
Region Skåne/Kultur Skåne	www.skane.se/kultur
Region Skåne, Kunnskapsbanken	www.kulturochhalsa.org
Senter for helsefremmende forskning, Norges Teknisk-Naturvitenskapelige Universitet	www.ntnu.no/rchpr/senter-for-helsefremmende-forskning
Statens kulturråd	www.kulturradet.se
StormP Museet	www.stormp.dk
University College Syddanmark	www.ucsyd.dk

Verdens Helseorganisasjon, WHO	www.who.int
Vårdalinstitutet	www.vardalinstitutet.net/kultur
University College Sjælland	www.ucsj.dk
Åbo universitet/University of Turku rcch/Sivut/home.aspx	www.utu.fi/en/units/hum/units/schoolofhca/

* * *

Litteratur og publikasjoner

Bergljot Baklien og Yngve Carlsson: Helse og kultur, Prosessevaluering av en nasjonal satsing på kultur som helsefremmende virkemiddel. Prosjektrapport 2000:11, Norsk institutt for by- og regionforskning.

Statens Folkhälsoinstitut, Sverige: Kultur för hälsa, En exempelsamling från forskning och praktik, 2005.

Eleanor Bodel, Jenny Eklund og Ingunn Grande: Kultur för Seniorer - Kultur och Hälsa, Umeåmodellen, 2005.

Peter F. Seip Hjort: Alderdom – Helse, omsorg og kultur, 2010.

Per Gunnar Disch og Gro Lorentzen: Aktiv omsorg - prioritering, kompetanse og kompetansebehov, 2012.

Wilhelm Kardemark och Ola Sigurdson: Medicinsk humaniora vid Humanistiska fakulteten, Göteborgs universitet. En rapport, 2013.

Oxford Research: Utvärdering av de verksamheter som har fått stöd inom Kulturrådets uppdrag Kultur för äldre, 2013.

Peter Thybo: Det Dobbelte KRAM, Et salutogent arbejdsgrundlag for temagruppen om Mental Sundhed i Sund By Netværket, 2013.

Kristina Gustafsson: Vad kultur gör: En studie om kultur, möten, förväntningar och förändringar inom äldreomsorg, 2014.

Ola Sigurdson, red: Kultur och hälsa – ett vidgat perspektiv, 2014.

Region Skåne/Kultur Skåne

SE-205 25 Malmö
+46 (0)40 675 3750
www.skane.se/kultur